

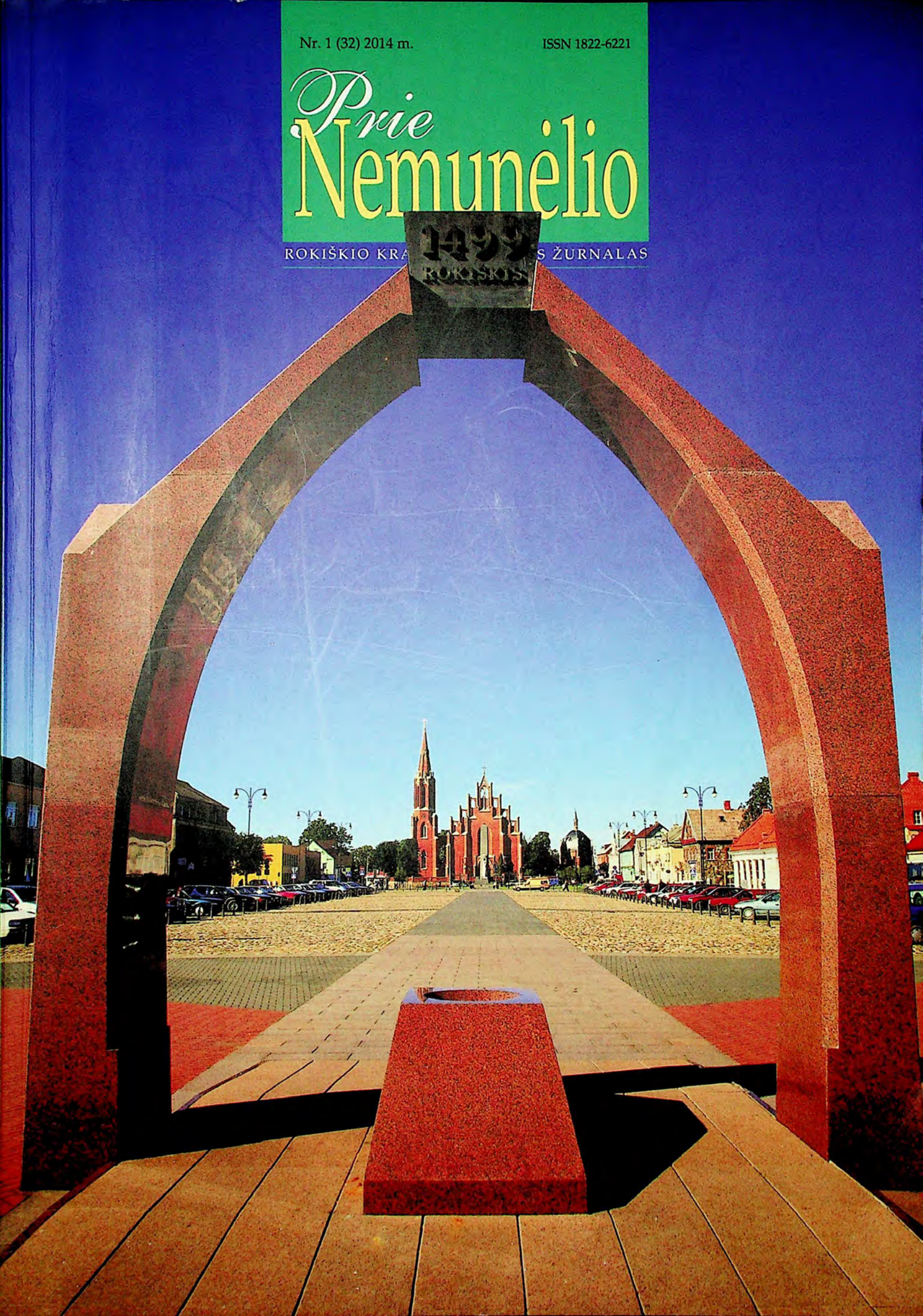
Nr. 1 (32) 2014 m.

ISSN 1822-6221

Prie Nemunėlio

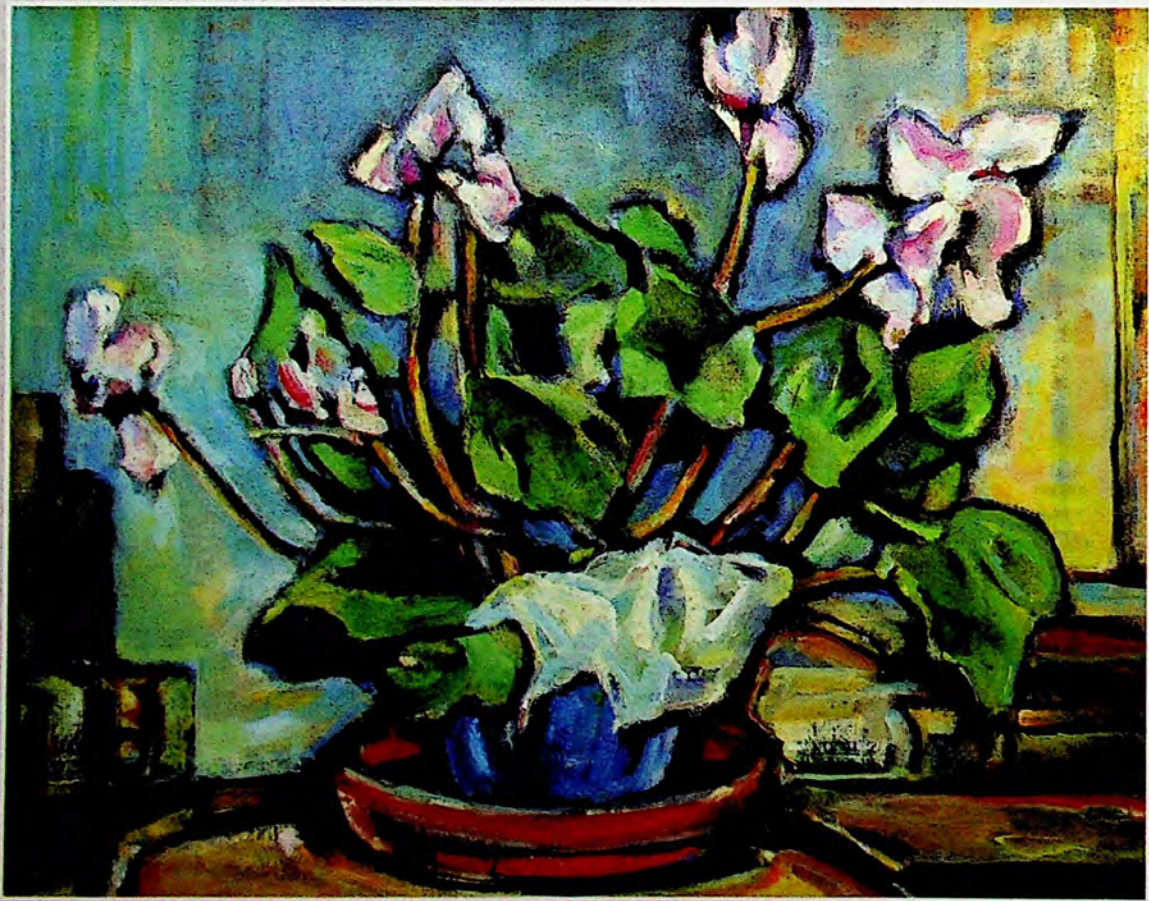
ROKIŠKIO KRAŠTO ŽURNALAS

1499
ROKIŠKIS

Regina Matuzonytė Ingelevičienė (1905–1980). *Prie upelio miške*, 1959–1967 m.,
drobė, aliejus, 51x61 cm. Dailininkės šeimos nuosavybė, saugoma Lietuvos dailės muziejuje

Regina Matuzonytė Ingelevičienė (1905–1980). *Alpių našlaitės*, 1959–1967 m.,
drobė, aliejus, 40,5x51 cm. Dailininkės šeimos nuosavybė, saugoma Lietuvos dailės muziejuje

LEIDĖJAI

Rokiškio rajono savivaldybės
Juozo Keliuočio viešoji biblioteka

Juozo ir Alfonso Keliuočių
palikimo studijų centras

RĖMĖJAI

Spaudos, radijo ir televizijos
rėmimo fondas (*Parama projektui
„Romuvos keliais“ – 18 tūkst. Lt.*)

Rokiškio rajono savivaldybė

REDAKcinė KOLEGIJA

Alicija Matiukienė (ats. redaktorė)
Arūnas Augutis
Nida Lungienė
Violeta Melvydienė
Nijolė Šniokienė
Rita Viskaitienė

Leidiniui fotografavo
Albinas Kuliešis
prozvilgsnis@yahoo.com

Nepriklausomybės a. 16
LT-42117 Rokiškis
www.rokiskis.rvb.lt
www.keliuociucentras.rvb.lt
El. paštas alicijam@rokiskis.rvb.lt
Telefonas 8 458 51502
Faksas 8 458 52656

Pirmajame žurnalo viršelyje –
Paminklas „Arka“, skirtas Rokiškio 500
metų jubiliejui miesto Nepriklausomybės
aikštėje. Bendraautorai – skulptoriai
Leonas ir Gediminas Žukliai, architektės
Nijolė Bučiūtė, Lada Markejevaitė.
(1999 m.) Nuotr. Albino Kuliešio
Ketvirtajame viršelyje – Vakarėjantis
Rokiškis. Nuotr. Albino Kuliešio

Išleido leidykla „Margi raštai“
Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius.
Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Savanorių pr. 174D, LT-03153 Vilnius.

Tiražas 500 egz.
ISSN 1822-6221

Žurnalas „Prie Nemunėlio“ –
prenumeruojamas leidinys
Prenumerata priimama
„Lietuvos pašto“ skyriuose
Leidinio indeksas – 5729
Kaina: 6 mėn. – 10,20 Lt
12 mėn. – 20,40 Lt

Turinys

- 3.... ARŪNAS AUGUTIS. Tyzenhauzų heraldinis simbolis Rokiškio herbe
- 10.... ALFONSAS MOTUZAS. Apie Rokiškio kalvarijų Kryžiaus kelio
pamaldumo praktikos kilmę
- 19.... VIDA PETIUKONIENĖ. Vilniaus kalvarijos Verkių regioniniame
parke
- 26.... ARVYDAS JUOZAITIS. Juozas Keliuotis
- 28.... SALVINIJA KALPOKAITĖ. Su knyga rankose
- 34.... LEONARDAS ŠABLINSKAS. Vardas, įpareigojantis kilniems darbams
budinant tautos ir jaunimo gerąją dvasią
- 38.... ANGELĖ MIKELINSKAITĖ. Juozo Miltinio palikimo studijų centro
istorija, kultūrinė ir mokslo tiriamoji veikla
- 44.... ARŪNAS AUGUTIS. Rokiškyje gyvenančių dailininkų veikla ir
kūryba Lietuvos dailės kontekste
- 52.... DALIA GREIČIUTĖ. „Dorė“ – krašto kultūros liudijimai
- 54.... AUDRONĖ TELŠINSKIENĖ. Fotografo žvilgsniu išsaugota akimirka
- 57.... ALGIMANTAS BUČIUS. „Nepatikimų“ knygų kelionė
- 60.... REDA KISELYTĖ. Prigijome visi, bastūnais nė vienas netapome...
- 64.... AURELIJA ALMONĖ AKSTINIENĖ. Jų širdys liko Tėvynėje
- 68.... VILĖ SARULIENĖ. Jurginių tradicijos Rokiškio krašto muziejuje
- 72.... ONA MACKEVIČIENĖ. Knygų lobiai Rokiškio krašto muziejuje
- 78.... JUOZAS DAUNYS. Lietuvos kariuomenės jaunesnysis puskarininkis
Juozas Driskius

A: 14 | 132

Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos
Bibliografijos informacijos ir
kraštotyros skyrius

Gerbiamas Skaitytojau,

Rokiškio miestas pažymi jubiliejinius metus. 515-kos metų miesto įkūrimo ir vystymosi istorija jau sugulė į mokslininkų monografijas, istorines apybraižas, kultūrinės edukacijos leidinius. Rokiškis išaugino daug kultūros ir meno žmonių, švietėjų, visuomenės veikėjų. Dėmesio ir įspūdžio verta unikalūs sprendimo senamiesčio aikštė su architektūriniais paveldo paminklais ir moderniąja arka. Ar išskirtinė miesto aplinka skatina žmonių kūrybiškumą, pilietiškumą, formuoja gerąją valią ir principines nuostatas vertinti, saugoti ir turtinti gyvenamosios aplinkos unikalumą? Privačios kultūrinės iniciatyvos ir bendruomenių aktyvumas daro įtaką miesto kultūrinės erdvės pokyčiams.

Žurnalo puslapiuose pristatome nevyriausybinių organizacijų kultūros barus, veiklą, sprendimus puoselėjant miesto kultūros paveldą, organizuojant renginius, įgyvendinant inovatyvias strategijas. Apie tai kalbėta kultūros forume ir konferencijoje, kurių pranešimai pateikiami žurnalo skaitytojams. Pranešimų tematika – aktuali miesto istorijai. Ją išsakė konferencijos organizatoriai – nevyriausybinių organizacijų atstovai, neatlygintinai dirbantys kultūros srityje. O iš tiesų – tai aktyvūs piliečiai, krašto patriotai, entuziastai. Konferencija „Ar tikslinga atkurti Rokiškio kalvarijas?“ buvo pirmasis valdžios atstovų, visuomenės ir dvasininkijos susitikimas, paskatinęs diskusiją apie Rokiškio kalvarijų likimą. Juk tai mūsų tikėjimo tradicijas, miesto istoriją ir kultūrą jungianti erdvė. Nevyriausybinių organizacijų bei privačių asmenų aktyvumas siekiant išsaugoti kalvarijas jau davė realių rezultatų. Tikime, kad rasis idėjų ir minčių, kaip panaudoti kalvarijų erdves, o kol kas lai atgimsta žmogaus, gamtos ir tikėjimo pilnatvė tylioje koplytėlių ramovėje. Kultūros forumo „NVO patirtys, jungtys, iššūkiai ir lūkesčiai“, skirto Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centro 10-mečiui, dalyvai – motyvuotos, iniciatyvios ir turinčios idėjų organizacijos, kurių nariai siekia, kad Rokiškio miesto aplinka būtų gyvybinga, atvira kultūrai, ir kviečia visus bendruomenės narius domėtis istorija bei kultūra.

Dalinkimės kūrybos, pažinimo ir bendravimo džiaugsmu krašto kultūros žurnalo puslapiuose.

Pagarbiai,

Alicija Matiukienė

Rokiškio rajono savivaldybės
Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos direktorė,
Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo
studijų centro pirmininkė

Tyzenhauzų heraldinis simbolis Rokiškio herbe

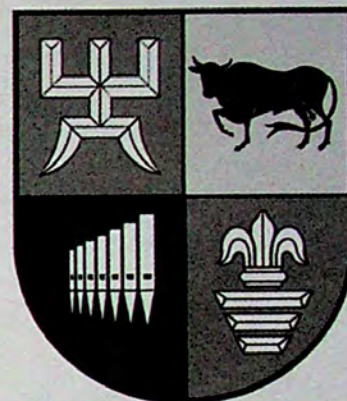
ARŪNAS AUGUTIS

Pirmasis Rokiškio herbas, išspausdintas „Tarybų Lietuvos enciklopedijoje“ 1986 m. Aut. Rimantas Gibavičius

Tyzenhauzų šeimos heraldinis simbolis juodas jautis pagal pirmojo Rokiškio herbo autorių Rimantą Gibavičių

Antrasis Rokiškio herbas, neapbruotas Heraldikos komisijos. Aut. Rimantas Gibavičius

Pirmoji heraldikos komisija prie Lietuvos TSR kultūros ministerijos sukurta 1966 metais. Jos tikslas buvo koordinuoti Lietuvos miestų istorinių herbų atkūrimo ir naujų sukūrimo darbus. Per ketverius metus aprobuoti 44 Lietuvos miestų ir 2 miestelių herbai. 1970 m. Heraldikos komisija buvo uždrausta – komunistinė valdžia įžiūrėjo lietuvių nacionalizmo pavojų. Heraldikos komisiją bandyta atgaivinti 1980 m., bet tai padaryti pavyko tik 1987-aisiais, įsibėgėjus M. Gorbačiovo „perestroikai“. Pradžioje Lietuvos Respublikos heraldikos komisija veikė prie Lietuvos kultūros ministerijos, vėliau – prie Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo, o galiausiai 1995 m. tapo pavaldi Lietuvos Prezidento institucijai.

Istorinio miesto herbo Rokiškis neturėjo. Pirmąjį Rokiškio miesto

herbą 1970 m. sukūrė dailininkas grafikas Rimantas Gibavičius. 1970 m. birželio 13 d. jį aprobavo Respublikinė heraldikos taryba. Po kelių mėnesių Lietuvos komunistų partijos Centro komitetas uždraudė naudoti miestų herbus.

Pirmojo Rokiškio herbo skydas padalytas į keturias dalis. Viršutiniame raudoname lauke pavaizduota pirmųjų Rokiškio valdovų kunigaikščių Krošinskių sidabrinė trišakė žvakidė, antrajame geltoname (auksiniame) lauke – grafų Tyzenhauzų šeimos heraldinis simbolis – juodas jautis.

Trečiasis laukas padalytas į dvi dalis: viršutinėje baltoje įdėtas mėlynas priekalas – revoliucinio kalvio Ignoto iš sovietinio rašytojo A. Gudaičio-Guzevičiaus romano „Kalvio Ignoto teisybė“ simbolis, apatinėje raudonoje pavaizduota

balta penkiakampė žvaigždė. Ketvirtajame raudoname lauke pavaizduoti paskutiniųjų Rokiškio dvaro valdytojų Pšezdeckių heraldiniai simboliai – trys sidabrinės į apačią trumpėjančios juostelės su sidabrine lelija viršuje.

1987 m. atkurtai Heraldikos komisijai peržiūrėjus 1966–1970 m. sukurtus miestų herbus, Rokiškio herbe buvo pasiūlyta atsisakyti sovietinių simbolių. Naują herbą sukurti pavesta pirmojo herbo autoriui Rimantui Gibavičiui. Naujajame variante pasikeitė herbo skydo forma, trečias herbo laukas tapo mėlynas, o jame pavaizduoti juodu kontūru ir šešėliais apvesti sidabriniai vargonai, simbolizuojantys Rokiškio muzikines tradicijas. Šio herbo varianto Heraldikos komisija neaprobavo, tačiau Rokiškio savivaldybė jį naudojo iki 1993 metų.

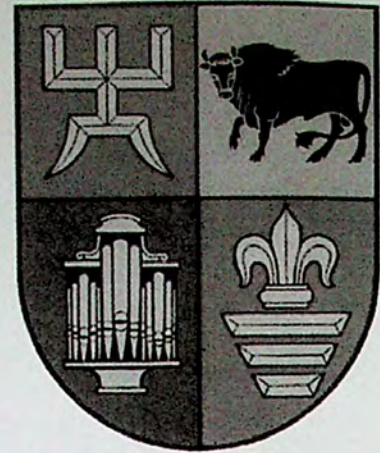
Pakitęs Tyzenhauzų jautis: jis masyvesnis, kampuotesnis, atsirado gaurais apaugusi ketera, būdinga stumbrams

Dabartinio Rokiškio herbo etalono autorius – dailininkas grafikas profesorius Juozas Galkus. Jis yra 44 miestų ir miestelių herbų autorius. Rokiškio herbe jis nepakeitė Krošinskių ir Pšezdeckių heraldinių ženklų. Vargonai įgavo naujų – barokinių – bruožų. Gerokai pakito ir Tyzenhauzų juodas jautis.

Gilinantis į Rokiškio herbo kilmę, suabejota dėl antrame – geltoname (auksiniame) – lauke pavaizduoto grafų Tyzenhauzų heraldinio simbolio. Šis herbas žinomas nuo 1150 metų. Dabartiniiais laikais jis dažnai vadinamas „juoduoju buivolū“, o heraldinėje literatūroje nurodoma, kad Tyzenhauzų giminė turi „Bawól“ herbą. Štai, pavyzdžiui, Rokiškio rajono savivaldybės tarybos 2008 m. spalio 31 d. sprendimu Nr. TS-10.190 nustatyta Rokiškio rajono savival-

dybės herbo naudojimo tvarka. Dokumente rašoma: „Antrajame, geltoname (auksiniame), lauke yra juodas buivolas – grafų Tyzenhauzų herbas“. Zoologijos žinynai aprašo tik Afrikos ir Azijos buivolus, kurie Europoje niekada negyveno. Tarp jų yra tik vienas „juodasis buivolas“. Juodasis, arba afrikinis, buivolas (lot. *Syncerus caffer*, angl. *African Buffalo*, vok. *Afrikanischer Büffel*) – jaučių (*Bovinae*) pošeimio dykaraginis žinduolis. Juodas arba pilkas, kaktą dengia platūs ragų pamatai. Paplitęs tik tropinėje Afrikoje. Tačiau į Rokiškio herbe pavaizduotą gyvūną jis nė kiek nepanašus.

Tyzenhauzų heraldinis simbolis vadinamas juoduoju jaučiu, kartais juoduoju buivolū ar buliumi (lenk. *bawól*, *byk*), tačiau dabartiniame Rokiškio herbo variante jis panašiausias į stumbrą. Stumbras (lot. *Bison*

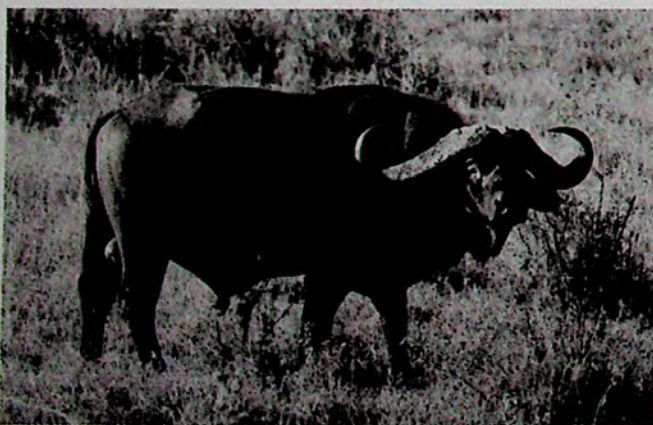

Dabartinis Rokiškio herbo etalonas.

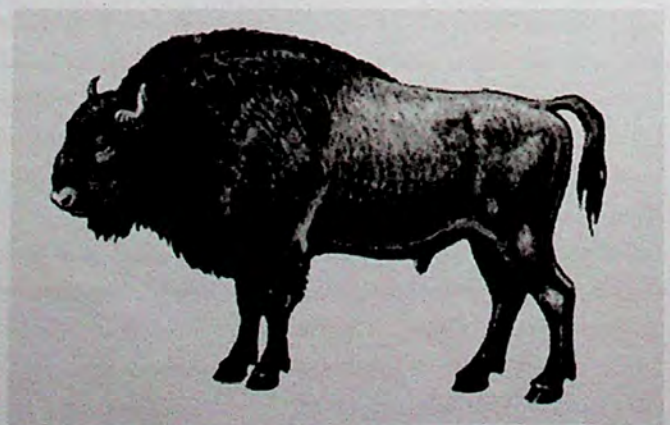
Aut. Juozas Galkus. Lietuvos Respublikos Prezidentas jį patvirtino 1993 m. rugsėjo 15 d. dekretu Nr. 122

bonusus, vok. *Wisent*, lenk. *žubr*) – jaučių (*Bovinae*) pošeimio dykaraginis žinduolis.

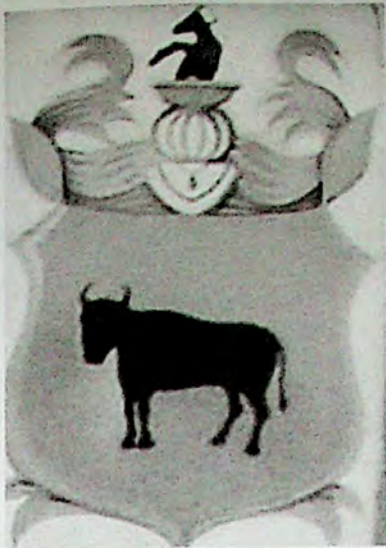
Pamėginkime išsiaiškinti, kokį gyvūną savo giminės simboliu buvo pasirinkę Tiesenhausenai – sena Vokietijos Holšteino ar Vestfalijos kunigaikštystėse gyvenusi riterių giminė, kurios atstovai XII ir XIII a. sandūroje persikėlė į Paudauguvį, esantį Livonijos ordino valstybėje, o XVI a. vedybų pagalba – į Lietuvą, kurioje pamažu sulenkėjo ir savo pavardę ėmė rašyti lenkiškai: „Tyzenhauz“. Apskritai Tiesenhausenų giminės atstovų pėdsakų galima rasti Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje, Lenkijoje, Baltarusijoje, Ukrainoje, Vokietijoje, Rusijoje. Pavyzdžiui, Ferdinandas

Juodasis, arba afrikinis, buivolas

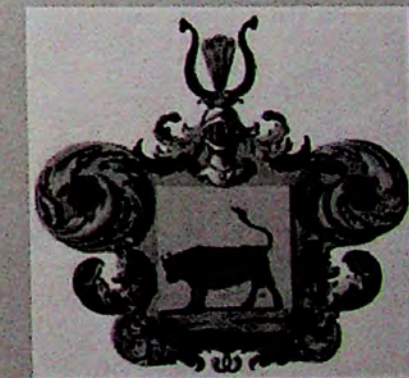
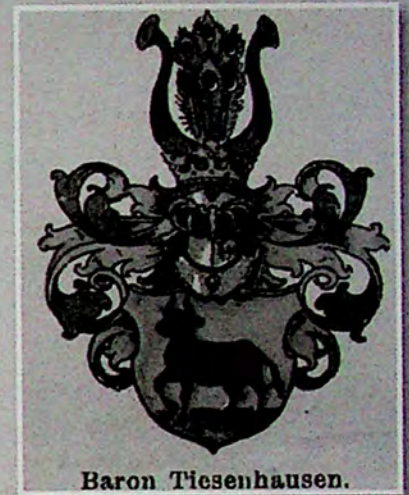
Dabartiniame Rokiškio herbe Tyzenhauzų juodas jautis panašus į stumbrą

Tyzenhauzų herbas, rastas Pastovių (Baltarusija) mieste

Livonijos Tyzenhauzenų herbas, kabantis Rygos Domo katedroje

von Tiesenhausen (1782–1805), Rusijos armijos karininkas, nukautas Austerlico mūšyje, tapo Andrejaus Bolkonskio prototipu Levo Tolstojaus romane „Karas ir taika“. Bet sugrįžkim prie Tyzenhauzų herbo.

Šiame, Pastovių (Baltarusija), mieste rastame Tyzenhauzų herbo variante heraldinis gyvūnas nepanašus į stumbrą.

Rygos Domo katedroje kabančiame, XVII a. iš medžio išdrožtame Tyzenhauzenų herbe pavaizduotas gyvūnas – taip pat ne stumbras, o herbo viršuje pavaizduoti ilgi medžioklės ragai irgi nepanašūs į stumbro ragus.

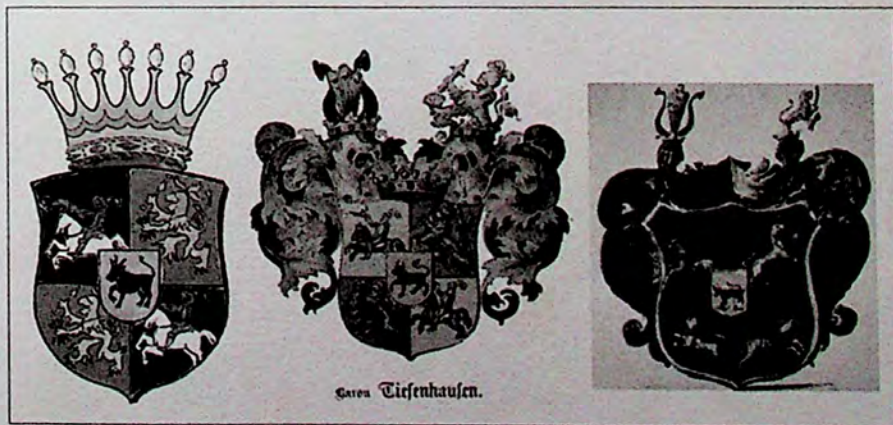
Šiuose baronų Tyzenhauzų herbuose pavaizduoti gyvūnai taip pat

neturi būdingų stumbrui bruožų: masyvaus sprando, galingos nugaros, gaurais apžėlusios keteros. Charakteringa herbų detalė – medžiokliniai ragai.

Tyzenhauzenų giminės šakų labai daug, ir kiekviena jų kūrė savą herbo variantą, atitinkantį istorinį laikotarpį, gyvenamąją aplinką, pakitusį politinį arba ekonominį statusą, tačiau visų herbų pagrindinis simbolis yra juodas jautis su labai ilgiais ragais ir riestu sprandu.

Naujausiuose išplėstuose Tyzenhauzenų herbuose, sukurtose vėlesniais laikais, juodas jautis vis tiek archajiškas, be naujų bruožų.

Tai vis dėlto koks gyvūnas vaizduojamas Tyzenhauzenų herbe? Jis panašiausias į senųjų laikų girių

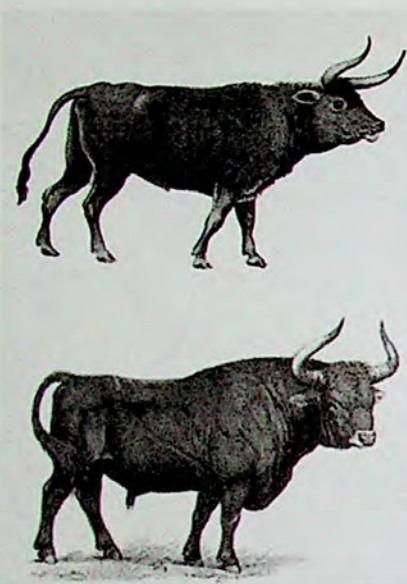

Livonijos baronų Tyzenhauzenų herbai, kurių centre – juodas jautis

Įvairių laikotarpių Tyzenhauzenų herbai su juodu jaučiu. Šis herbas žinomas nuo 1150 metų

Vokietijos Tyzenhauzenų išplėtoti herbai, kurių centre – juodas jautis

Taurus (lot. *Bos primigesnius*)

gyventoją – taurą, kuris XII a., kai atsirado Tyzenhauzenų herbas, buvo paplitęs visoje Europoje. Tauras (lot. *Bos primigesnius*) – išnykęs dykaraginių (*Bovidae*) žinduolių būrio, jautių (*Bovinae*) pošeimio gyvūnas. Iš prijaukintų taurų kilo karvės. Papildomų argumentų šiai versijai suteikia herbų viršuje paaiduoti medžiokliniai pučiamieji ragai, kuriuos pūsdami duodavo signalus medžioklės metu. Jų forma

tokia pat kaip tauro ragai, kurie išaugdavo iki 50 cm, o kartais ir ilgesni.

Tai galėtų patvirtinti ir daugybė kitų Tyzenhauzenų herbo versijų, kuriose matomas gyvūnas, panašėnis į taurą, o ne į stumbrą.

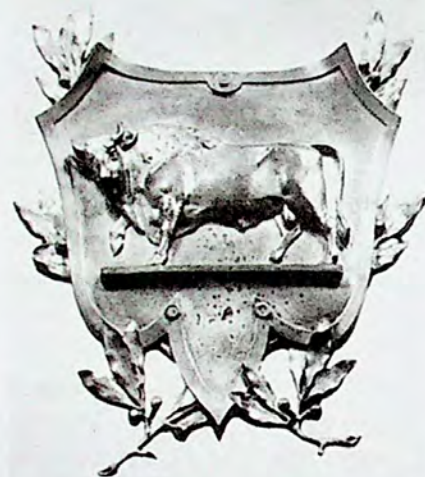
Rokiškio dvaro menėje, virš židinio, kabo dar vienas Tyzenhauzenų herbo variantas. Tai greičiausiai XIX a. iš bronzos išlietas heraldinis jautio atvaizdas. Turbūt juo labiausiai remtasi kuriant Rokiškio herbo jautį.

Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčioje rasime ne vieną jos fundatoriaus grafo Reinholdo Tyzenhauzo giminės herbą. 1882 m. į Rokiškį iš Belgijos buvo atvežta Josefo ir Liudviko Gojerių (*Goyers*) dirbtuvėse pagaminta medinė bažnyčios įranga. Tikėtina, kad herbai taip pat sukurti šiose dirbtuvėse, nes pagaminti iš natūralaus ąžuolo, jiems būdinga profesionali ir nepaprastai kruopšti drožimo maniera.

Visiškai nekeista, kad bažnyčioje rasta bažnytinė vėliava su grafo Reinholdo Tyzenhauzo giminės herbu ir inicialais.

Įdomi istorija atsitiko su Kauno miesto herbu. Ten dėl teisės būti miesto simboliu taip pat „susikovė“ tauras su stumbru.

Nuo 1492 iki pat 1843 m. Kauno miesto herbe ir antspauduose paaiduotas tauras su auksiniu kryžiumi tarp ragų. Nepriklausomybės metais, 1935 m. gegužės 2 d., Kauno miesto taryba priėmė naują dailininko J. Burbos sukurtą herbo etaloną. Tai stačiakampis, suapvalinta apačia herbinis skydas, kurio viršutiniame purpuriniame

Kuriant naujausią Rokiškio herbą, turbūt remtasi XIX a. heraldinio jautio, panašaus į stumbrą, atvaizdu. Nuotr. D. Baltakio

Įvairių laikotarpių Tyzenhauzenų herbai, kuriuose juodas jautis turi tauro bruožų. Herbų viršuje matyti tauro ragai

Grafo Reinholdo Tyzenhauzo giminės herbas Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčioje. Nuotr. G. Kujelio

Tauras ir stumbras – du skirtingi heraldiniai simboliai

Grafo Reinholdo Tyzenhauzo giminės herbas, išsiuvinėtas ant bažnytinės veltavos, saugomos Rokiškio krašto muziejuje. Nuotr. G. Kujelio

lauke vaizduojamas stovintis baltas stumbras su auksiniu kryžiumi. Sovietmečiu Kaunas ilgą laiką herbo neturėjo. Jį sukurti pavesta dailininkui Vytautui Baniui. Kaip pagrindinis simbolis vėl pasirinktas stumbras. V. Banys naujajame herbe sukeitė stumbro priekinių kojų padėtis, šiek tiek į kitą pusę

pakreipė galvą ir atsisakė auksinio kryžiaus. Sovietiniams funkcionieriams užkliuvo piešinyje buvę stumbro „vyriškumo“ požymiai, todėl jų irgi atsisakyta. Herbas patvirtintas 1969 metais. 1992 m. norint atstatyti istorinį teisingumą, pradėtas kurti naujas herbas. Po 16 svarstymų kaip etalonas patvirtintas raudoname skyde baltas tauras su lotynišku auksiniu kryžiumi tarp ragų. 1993 m. birželio 30 d. Kauno miesto herbą (dail. Raimondas Miknevičius) patvirtinto Lietuvos Respublikos Prezidentas.

Panašiai atsitiko ir su Perlojos tauru. 1792 m. balandžio 26 d. Lenkijos ir Lietuvos karalius Stanislovas Augustas suteikė Perlojai laisvojo miesto vardą, Magdeburgo (savivaldos) teises ir herbą. Miesto herbas tikriausiai nusižiūrėtas iš Kauno heraldikos, pakeistos tik skydo lauko ir figūros spalvos, kadangi Kaunas tuomet buvo apskrities, kuriai priklausė Perloja, centras. Deja, po mėnesio savivalda buvo panaikinta, o herbas užmirštas. 1993 m. sausio

28 d. Prezidento dekretu patvirtintas dabartinis Perlojos herbas.

Palyginus Kauno miesto herbą ir senuosius Tyzenhauzų herbo atvaizdus, peršasi išvada: juodas jautis Rokiškio herbe turėtų būti tauras, o ne stumbras. XV a. pradžioje taurų dar gana daug buvo Rytprūsiuose, Lietuvoje ir Lenkijoje. Tauras (lot. *taurus*, *thaurus*, lenk. *tur*, vok. *thur*, *urus*, pranc. *la taureau*, angl. *urus*, *aurochs*) – vienas labiausiai garbintų laukinių gyvūnų. Juos galėjo medžioti tik kunigaikščiai ir karaliai. Įvairiose Europos valstybėse jis tapo jėgos, garbės ir taurumo simboliu. Lietuviški žodžiai „taurė“, „taurumas“, „tauras“ – tos pačios šaknies žodžiai. 1627 m. Jaktorovo girioje, esančioje apie 30 km nuo Varšuvos, buvo sumedžiota paskutinioji tauro patelė. Vėlesnių amžių žmonės pradėjo manyti, kad senoviniuose raštuose minimi tauras ir stumbras – tas pats gyvūnas, vadinamas skirtingais vardais. Tik XIX a. pradžioje žymus vokiečių mokslininkas, Vilniaus universiteto

Kauno miesto herbo metamorfozės. Tauras tapo stumbru, o stumbras vėl virto tauru

Perlojos miesto herbas su tauru 1792 m. balandžio 26 d. privilegijoje (viršuje) ir 1993 m. sausio 28 d. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu patvirtintas dabartinis Perlojos herbas. Aut. Juozas Galkus

profesorius Liudvigas Bojanus, palyginęs išlikusius šių gyvūnų griaučius, įrodė, kad tai dvi skirtingos rūšys.

Tačiau kaip Tyzenhauzų heraldikos terminijoje atsirado juodasis buivolai? Vienai Tyzenhauzų gi-

Lenkijos bajorų herbas ciołek (liet. veršis). Jo aprašyme raudonas jautis reiškia taurą (lot. taurus, thaurus) arba veršį (lot. vitulus). Be daugybės kitų bajorų giminių, šis herbas galbūt priklausė ir Kavoliškio Komarovskių giminei

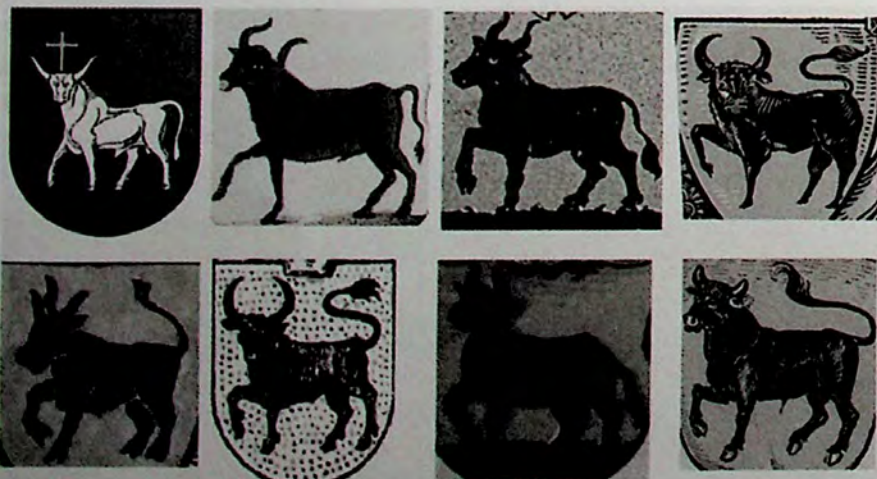

Lenkijos bajorų herbas bawól (liet. buivolai). Jo aprašymas rodo, kad juodas jautis jame reiškia taurą (lenk. tur) arba jautį (lenk. byk).

minės šakai apsigyvenus Lietuvos–Lenkijos valstybėje ir sulenkėjus, herbas pateko į lenkišką heraldikos sistemą. Juodasis buivolai turėjo simbolizuoti, kad Tyzenhauzų jautis ne paprastas „naminis“ gyvūnas, o laukinis – kupinas jėgų gyvūlys. Įdomu tai, kad lenkiškas žodis *bawól* yra vėlyvas vokiečių kalbos skolinys (vok. *Büffel*) ir niekaip negali siekti XII a. laikų, kai atsirado šis herbas.

Lenkijos bajorų (šlėktų) herbų aprašymuose randami du panašūs herbai: *ciółek*, liet. „veršis“ ir *bawól*, liet. „buivolai“.

Knygoje „Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich“, išleistoje 1880–1914 m. Varšuvoje, t. XIII, p. 537, rašoma, kad Vilkmergės (dab. Ukmergė) pavieto (*Wilkomierzki powiat*), kuriam priklausė Rokiškis, seniūnas Benediktas Tyzenhauzas,

Įvairių laikotarpių Tiesenhausenių juodas jautis riestu sprandu ir ilgais ragais yra tauras. Tai akivaizdu, kai Tiesenhausenių jautis palyginamas su kitų šeimų ir miestų herbais

Tauragnų herbą Lietuvos Respublikos Prezidentas patvirtino 2001 m. gegužės 21 d. dekretu Nr. 1333. Aut. Vida Navikienė

Saint-Agathe-la-Bouteresse, Couffy, Nimo (Prancūzija), Turkos (Ukraina) ir Turino (Italija) miestų herbai su tauru, kurio atvaizdas labai panašus į Tyzenhauzų jautį

valdęs pavietą 1733–1766 m., turi tauro (lenk. *tur*), o Samuelis Komorowskis, valdęs pavietą 1652–1659 m., turi veršio (lenk. *ciotek*) herbą.

Tauras, kaip heraldinis ženklas, panaudotas lietuviškuose dabartiniuose Kauno apskrities, Kauno miesto ir Tau-ragnų herbuose bei senajame Perlojos miesto herbe.

Tačiau šis heraldinis ženklas plačiai paplitęs visoje Europoje: Seinų (Lenkija), Turkos ir Prilukos (Ukraina), Ursenbacho (Vokietija), Turino (Italija), Urio (Šveicarijos kantonas), Saint-Agathe-la-Bouteresse, Couffy, Nimo, La Rivière-Druegeon, L'Hôpital-le-Grand, Carhaix-Plouguer (Prancūzija) miestų herbuose, Rumunijos herbe, Meklenburgo (Šiaurės Vokietijos regionas) ir Moldovos vėliavoje bei herbuose. O Turkos (Ukraina), Turino (Italija), Urio (Šveicarija), Ursenbacho (Vokietija) miestų pavadinimai kilę iš žodžio „tauras“ (*tur, urus*).

Livonijos (Estijos) baronų Tiesenhausenu palikuonys 800 metų giminės jubiliejaus proga nusifotografavo prie tauro skulptūros Rakverės mieste (Estija), kurios autorius Tauno Kangro. Nuotr. iš interneto: Rundbrief 2011 Des Familienverbandes v. Tiesenhausen

Gal tik mes, rokiškėnai, nežinome tikrojo Tyzenhauzų herbo simbolio? O Tyzenhauzų giminė apie tai žino puikiausiai.

Plačiai žinomų Italijos Bordžijų (Borgia), iš kurių kilęs Romos popiežius Aleksandras VI, ir Lenkijos karalių Poniatovskių šeimų herbuose taip pat aptinkamas tauras

Literatūra

1. Tarybų Lietuvos enciklopedija. – Vilnius, 1986.
2. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretas Nr. 122, 1993 m.
3. Rokiškio rajono savivaldybės tarybos sprendimas Nr. TS-10.190. Rokiškio rajono savivaldybės herbo naudojimo tvarka. 2008 m. spalio 31 d.
4. Rokiškio kraštas / sudarytoja Vanda Leščiova. – Rokiškis, 1999.
5. http://www.muziejusrokiskyje.lt/lt/grafai_tyzenhauzai
6. http://www.sati.archaeology.nsc.ru/encys_top/encys15/term.html?act=list&term=251
7. <http://www.tiesenhausen.de/>
8. <http://www.tiesenhausen.de/wappen/index.html>
9. http://www.tiesenhausen.de/Familienbrief_2005.pdf
10. Wolter v. Tiesenhausen, Runbrief 2011 Des Familienverbandes v. Tiesenhausen. Maklenheim. 2011.
11. <http://krastonaujienos.lt/2012/06/heraldikos-maestro-juozas-galkus/>
12. http://www.varena.lt/lt/apie-rajona/herbai_158.html
13. Rimša Edmundas. Šiuolaikinė Lietuvos heraldika. – Vilnius: „Portfolio“.
14. Rimša Edmundas. Kauno miesto herbas XV–XX a. – Vilnius: Diemedis, 1994.
15. <http://wargamingtheborgias.blogspot.com/2012/10/derby-wargames-showand-start-of-project.html>
16. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. 13, Warszawa: nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1880–1914, p. 537.
17. http://pl.wikipedia.org/wiki/Poniatowscy_herbu_Cio%C5%82ek
18. http://en.wikipedia.org/wiki/Gallery_of_French_coats_of_arms
19. http://pl.wikipedia.org/wiki/Herby_szlachty_polskiej_%28galeria%29#Herby_szlachty_utytu.C5.82owanej
20. <http://daten.digitalesammlungen.de/~db/bsb00000600/images/index.html?fp=193.174.98.30&seite=408&pdfseite>
21. Eisenreich Wilhelm, Handel Alfred, Zimmer Ute A. Išsiamus gyvūnų žinynas. – Vilnius: Naujoji Rosma, 2007.
22. http://lt.wikipedia.org/wiki/Afrikinis_buivolas
23. <http://lt.wikipedia.org/wiki/Taurus>
24. <http://lt.wikipedia.org/wiki/Stumbras>

Apie Rokiškio kalvarių Kryžiaus kelio pamaldumo praktikos kilnę

ALFONSAS MOTUZAS

Vytauto Didžiojo universitetas

Įvadas

Rokiškis ir jo kraštas garsus savo istorine praeitimi, bet turbūt neapsiriksime teigdami, kad iškiliausiai jį pristato čia gyvenusių grafų Tyzenhauzų kultūrinis dvarų, muzikos, meno ir dvasinio gyvenimo palikimas. Šiandienį miestelio dvasingumą ypač atskleidžia Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčios kompleksas, kuris yra Frydricho Gustavo fon Šachto (Friedrich Gustav von Schacht) iš Prūsijos ir Liepojoje gyvenusio Makso Pauliaus Berčio (Max Paul Bertschy)

suprojektuoto ir 1868–1875 m. pastatyto neogotikinio stiliaus kūriny. Ypač unikalus kalvarių Kryžiaus kelio koplyčių kompleksas. Šv. Mato bažnyčią statyti baigė garsus Vienos architektas Georgas J. Verneris (Georg Werner) iš Matrijos (Tirolis). Jis sukūrė interjerą ir kriptą, suprojektavo varpinę, koplyčią, šventoriaus tvorą bei paskutinę Kryžiaus kelio koplyčią. Apie Rokiškio bažnyčios ir jos parapijos istoriją paskelbta daug mokslo

straipsnių, tačiau apie Rokiškio kalvarių Kryžiaus kelio pamaldumo praktikos ištakas skelbta simboliškai.

Tyrimo objektas – Rokiškio kalvarių 14-kos stočių Kryžiaus kelio pamaldumo praktika. Tyrimo tikslas – atskleisti Kryžiaus kelio pamaldumo praktikos kilnę.

Tyrimo tikslui pasiekti iškelti šie uždaviniai:

o pirma, trumpai pristatyti kalvarijų Kryžių kelio pamaldumo praktikos Lietuvoje ištakų raidą ir atskleisti įvykius, reiškinius bei indėlių asmenų, turėjusių galimą įtaką Rokiškio kalvarijų 14-kos stočių Kryžiaus kelio pamaldumo praktikos kilmėi;

o antra, iširti kalvarijų stočių Kryžiaus kelio maldas ir giesmes ir ieškoti atsakymo į klausimą, kokia Rokiškio kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo praktikos kilmė?

Rokiškio kalvarijų Kryžiaus kelias – Skapiškio kalvarijų 14-kos stočių kryžiaus kelio tąsa, kurią atskleidžia grafų Tyzenhauzų giminės meilė ir pagarba dominikonų vienuolijai bei jos kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo tradicijai.

Straipsnio temai žinių pirmiausia teikia 1987 m. išleista kunigo Jurgio Kopeco (Jerzy Kopeć) monografija „Droga Krzyżowa“¹ ir 2003 m. straipsnio autoriaus monografija „Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika“².

Daug informacijos yra Algimanto Miškinio knygoje „Rokiškio miesto istorinė urbanistinė raida (iki 1969 m.). Rokiškis. Miestas. Kraštas. Žmonės“³.

Reikšmingą šaltinį apie Rokiškio kalvarijų Kryžiaus kelio tipologiją 2007 m. žurnale „Archiforma“ pateikia Morta Baužienė straipsnyje „Rokiškis. Žvilgsnis per arką į dvarą ir bažnyčią“⁴.

¹ Droga Krzyżowa. Dzieje nabożeństwa i antologija współczesnych tekstów / opracował ks. Jerzy Kopeć CP. Księgarnia Św. Wojciecha – Poznań, 1987.

² Motuzas A. Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. – Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2003.

³ Miškinis A. Rokiškio miesto istorinė urbanistinė raida (iki 1969 m.). Rokiškis. Miestas. Kraštas. Žmonės. – Vilnius, 1999.

⁴ Baužienė M. Rokiškis. Žvilgsnis per arką į dvarą ir bažnyčią // Archiforma, 2007, Nr. 4 (40), p. 80–87.

Apie Rokiškio kalvarijų koplyčių situaciją 2008 m. trumpai kalba menotyryninkė Asta Giniūnienė mokslo straipsnyje „Viešpaties Kančios kelio pamaldumo tradicija – XVIII–XIX a. Lietuvos kalvarijos“⁵.

Apie Rokiškio kalvarijų Kryžiaus kelio istoriją ir kultūrą ypač daug informacijos pateikia Ona Mackevičienė straipsnyje „Rokiškio Kalvarijų Kryžiaus kelias“⁶.

Siekiant kuo išsamiau pristatyti Rokiškio kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo praktikos ištakas, teko pasitelkti Skapiškio kalvarijų Kryžiaus keliui skirtus maldynus (giesmynus)⁷, LTSR Tautų Draugystės ordino Valstybinės konservatorijos Klaipėdos humanitarinių mokslų fakulteto Liaudies muzikos katedros (dabar Klaipėdos universiteto Menų fakulteto Liaudies muzikos katedros) ir Šv. Antano religijos studijų instituto prie Katalikų teologijos fakulteto (VDU KTF) archyvų bei 2012 m. „Vermės“ leidyklos orga-

⁵ Giniūnienė A. Viešpaties Kančios kelio pamaldumo tradicija – XVIII–XIX a. Lietuvos kalvarijos // Kultūros paminklai, t. 13. – Vilnius, 2008.

⁶ Mackevičienė O. Rokiškio Kalvarijų Kryžiaus kelias // Prie Nemunėlio, 2010. Nr. 2 (25), p. 3–9.

⁷ Giesmes apley kieturolika stacyu mukas Jezusa pona prie nauios kalwaryos, baznicioy kunigu dominikonu Skapiszkiuos. Wilniuy Drukarnioy Kunigu Missionoriu. Metuose 1810, 10 p.; Kiales krizaus pona Jezusa Chrystusa, arba Kalwarya staciju kieturolikas, su wisays miesta Jeruzalaus, ir sielos ziames s. atpuskays, prie baznicios kunigu dominikonu Skapiszkiuos metose 1810. jprawoditas. Vilniuy: drukarniej Kunigu bazylionu, 1819 (kartu ir lenkų kalba: Droga krzyza pana naszego Jezusa Chrystusa, czyli Kalwarya stacyi XIV. Na wzór Jeruzolimskiey, z domu Piłata, aż do grobu s. ze wszystkichi całej ziemi s. odpustami: przy kościele XX. Dominikanow Skopiskich, za wiedzą duchowney zwierzchności zaprowadzona r. 1810), 122 p.

nizuotos Kupiškio rajone kraštotyros vasaros lauko ekspedicijos metu surinktų šaltinių duomenis.

Norint pagrįsti išsikeltą prielaidą, pirmiausia reikia pristatyti kalvarijų Kryžiaus kelių pamaldumo Lietuvoje chronologiją.

Trumpa kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo praktikos chronologija

Kalvarijų Kryžiaus kelias (lotyniškai *Via Crucis*) – tai pamaldumo praktika, kurią sudaro stočių („stacijų“), arba vietų, kurios įrengtos lauke pastatytose koplyčiose su paveikslais ar skulptūromis, lankymas apmąstant Kristaus kančią, kalbant tam tikras maldas ir giedant giesmes. Žodis *stacija*, arba *stotis*, krikščionių tradicijoje turi stabtelėjimo (lotynų k. *statio* – „buveinė“) reikšmę⁸.

Kalvarijų Kryžiaus kelias ne iš karto įgavo tą katalikiškosios kultūros pamaldumo formą, kuri žinoma šiandien. Jo evoliucija truko keletą amžių, perėjo daugelį pamaldumo etapų, kol įgavo dabartinį pavidalą. Šio pamaldumo pradžia – pirmieji krikščionybės amžiai. Žinoma, kad krikščionys šventąsias vietas (*peregrinatio ad loca sancta*) Jeruzalėje, giedodami psalmes, lankydavo jau II amžiuje. Maldininkų kelionės į šias vietas, ypač į Palestiną, išpopuliarėjo IV amžiuje, imperatoriui Konstantinui Didžiajam 313 m. Milano ediktu suteikus teisę krikščionims laisvai išpažinti savo tikėjimą. Pirmoji žinoma maldininkė, 324 m. nukeliavusi į Jeruzalę ir Betliejų, buvo

⁸ Kajackas A. Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. – Vilnius: Lietuvos katechetikos centras, 1997, p. 121–122.

Konstantino motina šv. Elena⁹. Seniausią Kristaus kančias perteikiantį ciklą (420–430 m.), kurį sukūrė ir garbino tikintieji Jeruzalėje, randame keturiose plokštėse („stacijose“) Londono Britų muziejuje. Ciklą sudaro 12 paskutinių Kristaus gyvenimo epizodų¹⁰.

Tikintieji ne visada galėjo lankyti šventąsias vietas, ypač Palestiną užėmus musulmonams. Tada stacijos pradėtos rengti Europoje. Pirmosios įsteigtos V amžiuje Italijoje, netoli Bolonijos miesto, Šv. Stepono vienuolyne, kur buvo pastatytos septynios koplyčios, kurios pristatytos kaip kalvarijos, arba Naujoji Jeruzalė, reprezentuojančios svarbiausias Jeruzalės šventoves. Vienuoliai jas apvaikščiavo giedodami graudulines psalmes¹¹. Nuo 1219 m. šv. Pranciškaus pageidavimu krikščionims brangiausią Šv. žemės vietą pradėjo saugoti pranciškonai¹². 1312 m. popiežius Klemensas V pranciškonams suteikė privilegiją saugoti ir globoti šventoves bei šventas vietas Palestinoje¹³.

1423 m. Ispanijoje, kalvotose Kordobos vietovėse šalia *Scala Coeli* vienuolyno, dominikono Alvarezo įkurtas 50-ties stočių Kryžiaus kelias, kuris apvaikštomas giedant psalmes. Popiežius Inocentas I po keturiasdešimties metų, t. y. 1489-aisiais, šias Kryžiaus kelio stotis oficialiai pripažino ir suteikė joms šventųjų kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo

statusą. Nuo tada jų pavyzdžiu pasekė dauguma dominikonų vienuolynų Europoje¹⁴. Taip gimė dominikoniškoji kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo praktika.

Netrukus (taip pat XV a. – *aut. past.*) Nyderlandų šalyse pranciškonų iniciatyva sukuriamas nuo 5 iki 15 stočių Kristaus Kančios kelio kultas. Populiariausias buvo 7 stočių Kryžiaus kelio ciklas, kuris vėliau paplito po visą Europą (Roma, Niurnbergas, Krokva). 1520 m. Antverpeno mieste pranciškonai savo kapinėse įrengė Septynių Dievo Motinos skausmų kelią, kurį popiežius Leonas X palaimino ir suteikė 100 dienų atlydus tiems, kas juos populiarius maldomis ir giesmėmis¹⁵.

Anot menotyrininkės Rūtos Janonienės 1610–1617 m. toks 7 stočių kryžiaus kelias buvo įrengtas Vilniaus bernardinų vienuolyno Šventųjų Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios šventoriuje. Jis buvo perdengtas skliautais, kurie ištapyti Kristaus kelio į Golgotą scenomis, keliomis koplyčiomis bei šalia įrengta Šventųjų laiptų koplyčia. Visas kompleksas suteikė Vilniaus bernardinų statiniui Viešpaties kančios liudytojo prasmę. Ji išstovėjo iki 1794 m., kai carinės Rusijos kariuomenės antpuolio metu buvo sugriauta, išliko tik Šventieji laiptai¹⁶. Nėra išlikusių apvaikščiavimo, Kristaus kančios apmąstymų, maldų bei giesmių aprašymų.

Poreformaciniu laikotarpiu Kristaus kančios kulto Kryžiaus kelio forma pasiekė Lenkiją ir Lietuvą.

1610–1617 m. Lenkijoje, Krokvos apylinkėse, vietos bernardinai ir grafas Mikalojus Zebrzydovskis įkūrė *Kalwaria Zebrzydowska* su 50-ties stočių Kryžiaus keliu bei Marijos takeliais. Ši kalvarija tapo pavyzdžiu steigiant kitas kalvarijas tiek Lenkijos karalystėje, tiek Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje.

1637–1639 m. vyskupas Jurgis Tiškevičius, iš Liublino pakvietęs vienuolius dominikonus, kalvotoje Gardų pagoniškos šventovės vietovėje pastatė bažnyčią ir 19 koplyčių, įkūrė 19-kos stočių, arba 20 vietų (vienoje koplyčioje stotyje yra dvi vietos – *aut. past.*), Kryžiaus kelią, o pačią vietovę pavadino Naująja Jeruzale, kiek vėliau – Žemaičių Kalvarija. Kalvarijos Kryžiaus kelią pašventino pats vyskupas, gavęs specialų popiežiaus Urbono VIII leidimą. Vyskupas J. Tiškevičius, kaip teigia istoriniai šaltiniai, nurodė nežinomam asmeniui sukurti maldas ir giesmes, kurios kalbamos ir giedamos per Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo atlydus (liepos 2–9 d. – *aut. past.*). Šio straipsnio autorius su tokiu teiginiu nesutinka ir tvirtina, kad Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldos ir giesmės nėra sukurto vieno iš kunigų, o surinktos, išverstos iš įvairių lenkų maldynų bei giesmynų ir sudėtos į vieną. Tik baigiamosios giesmės (skirtos Žemaičių Kalvarijai) yra sukurto vietos kunigų ar vienuolių. Visa tai pateikiama Žemaičių Kalvarijai skirtame pirmajame dominikono Jurgio Kosakovskio maldyne¹⁷.

Kitas kalvarijų Kryžiaus kelias – Vilniaus (Verkių).

1664 m. Vilniaus vyskupas Jurgis Bialozaras kaip Dievui pa-

⁹ Ambrasas K. Kryžiaus kelias // *Katalikų pasaulis*, 1994, Nr. 1, p. 14–16.

¹⁰ *Lietuvos vyskupų konferencijos 2000 metų jubiliejinis leidinys*. – Vilnius, 2000.

¹¹ Thurston H.–Boudinhon A. *Etude historique sur le Chemin de la Croix*. Paris, 1907, p. 11–13.

¹² Ramanauskas B. Kryžiaus keliai ir jų istorija // *Šv. Pranciškaus varpelis*. Kennebunk Port. U.S.A., 1953. Nr. 4, p. 262–263.

¹³ Ramanauskas B. „Aš savo dalį atlikau“. – Brooklyn, 1983, p. 108.

¹⁴ Ambrasas K. Kryžiaus kelias // *Katalikų pasaulis*, 1994, Nr. 1, p. 14–16.

¹⁵ Ramanauskas B. „Aš savo dalį atlikau“, 1983, p. 109.

¹⁶ Janonienė R. Vilniaus šv. Pranciškaus ir Bernardinų bažnyčios dekoru ikonografinės programos: Kristaus kančios tema // *Ženklas ir simbolis senojoje Lietuvos dailėje* / red. A. Butrimas. *Vilniaus dailės akademijos darbai*, t. 7. – Vilnius, 1996, p. 191.

¹⁷ Kosakowski G. *Rożanczius Szwecciausios Mayos Pannos yr saldžiausia warda Jezusa teypogi spasabas apwa-yksciojima Kalnu Kalwaryos Ziamaičiu su modlitwomis ir giesmiemis anto sluzijęiomis*. WILNIUJ 1681.

dėkos ženklą už 1661 m. Maskvos kariuomenės atsitraukimą iš Vilniaus miesto¹⁸ kartu su Liublino dominikonais buvusioje vyriausiojo lietuvių pagonių žynio Krivių Krivaičio gyvenamojoje vietoje¹⁹ įsteigė Vilniaus (Verkių) kalvarijų 35-ių stočių Kryžiaus kelią.

Kuriant šias kalvarijas, taip pat dalyvavo Smolensko vyskupas Gotardas Jonas Tyzenhauzas, kuris 1655–1661 m. Maskvos kariuomenės antplūdžio metu globojo Vilniaus katedros archyvą. Nuo 1662 m. priklausė komisijai, kuri rūpinosi Vilniuje (Verkiuose) įrengti kalvarijas, o 1665–1666 m., kuriant Vilniaus Verkių kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumą, buvo Vilniaus vyskupijos valdytojas (koadjutorius). Yra žinoma, kad jis mirė 1669 m. rugsėjo 7 d. Vilniuje, kai jau buvo miręs Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio steigimo pradininkas vyskupas J. Bialozaras (1665 m. – aut. past.), o kito vyskupo Aleksandro Sapiegos iniciatyva 1669 m., per Sekmines, Verkių Kalvarijų Kryžiaus kelias buvo įsteigtas²⁰. Pirmasis šaltinis, pristatantis Vilniaus (Verkių) kalvarijų Kryžiaus kelio maldas ir giesmes, yra lenkų kalba, „Przewodnik obchodzącym pamiątkę Zbawiciela naszego Jezusa Pana dróg Jerozolimskich w Dyeceży Wileńskiej zaraz pod stołecznym miastem W. X. L. Wilnem, na górach Werkowskich“²¹.

¹⁸ Lietuvos istorija / red. A. Šapoka. – Kaunas, 1936, p. 328–331.

¹⁹ Danilevičius E. *Maršrutai iš Vilniaus*. – Vilnius, 1975, p. 9–10.

²⁰ Lietuvos enciklopedija, t. 21. – Boston, U.S.A., 1960, p. 263.

²¹ *Przewodnik obchodzącym pamiątkę Zbawiciela naszego Jezusa Pana dróg Jerozolimskich w Dyeceży Wileńskiej zaraz pod stołecznym miastem W. X. L. Wilnem, na górach Werkowskich, alias Płacz, założonych, za pozwoleniem zwierzchności przedrukowany, w Wilne, 1826.*

Europoje XVI a. vienuoliai pranciškonai, remdamiesi kunigo Christiano van Adrichemo (vadinamo Adrichomijumi) 1584 m. pateikta Kristaus laikų Jeruzalės topografija, to meto miesto planais, nurodytais atstumais tarp vietų, susijusių su Kristaus gyvenimo ir kančios istorijos įvykiais, bei sudaryta 12-kos stočių Kryžiaus kelio struktūra, sukūrė naują 14-kos stočių Kryžiaus kelio garbinimo formą, kuri žinoma ir šiandien. 1628 m. tokio tipo Kryžiaus kelią lankantiems maldininkams popiežius Urbonas VIII suteikė visuotinius atlaisdus²².

1686 m. popiežius Inocentas XI ypatingu raštu suteikė teisę pranciškonų ordinui įvesti stacijas visose jų bažnyčiose bei šventoriuose. Šią privilegiją Inocentas XII 1695 m. dar kartą patvirtino ir paaiškino, kad viso pasaulio pranciškonai turi teisę steigti stacijas ir skatinti tikinčiuosius pamėgti Kryžiaus kelius. Popiežius Benediktas XIII 1726 m. suteikė Kryžiaus kelio atlaisdus visiems tikintiesiems, ypač tiems, kurie meldžiasi už sielas (t. y. už mirusiuosius). Popiežius Klemensas XII 1731 m. leidžia plisti kartu su atlaisdais stacijoms visose bažnyčiose, tačiau su sąlyga, kad jas įves pranciškonai ir patvirtins vietos ordinaras (vyskupas). 1741 m. popiežius Benediktas XIV įpareigojo, kad kiekviena bažnyčia privalo turėti įrengtą 14-kos stočių Kryžiaus kelią²³.

Atsižvelgdami į popiežių leidimus Kryžiaus kelius steigti ne tik bažnyčiose, pranciškonai pradėjo statyti kalvarijų 14-kos stočių Kryžiaus kelio koplyčias prie viet-

²² *Droga Krzyżowa* / opr. J. Kopeć. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań, 1987, s. 62–63.

²³ Ramanauskas B. „Aš savo dalį atlikau“, p. 110.

nuolynų sienų, kapinėse, bažnyčių kiemuose ar netoliese esančiose kalvose. Laikydami tradicijas, pranciškonai Kryžiaus kelio pamaldas vasarą atlikdavo prie koplyčių, o žiemą – bažnyčiose²⁴. Taip susiformuoja pranciškoniškojo Kryžiaus kelio pamaldumo praktika. Ši 14-kos stočių Kryžiaus kelio tradicija, XVIII a. įvesta visose pasaulio katalikų bažnyčiose, tebegyvuoja ir šiandien.

1759–1760 m. Platelių apylinkėse, ant Beržoro kaimelio kalvos, vietiniai ir aplinkinių kaimų gyventojai, Telšių bernardinų provincijolui Pranciškui Samovyčiui leidus, pastatė 14-kos stočių Kryžiaus kelio koplyčias, kurioms tuometinis Platelių klebonas Juozapas Vaitkevičius 1759 m. liepos 22 d. gavo leidimą su Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės atlaisdais jas apvaikščioti iš Žemaičių vyskupo Antano Tiškevičiaus, vyskupo Jurgio Tiškevičiaus giminių²⁵.

Beržoro kalvarijų 14-kos stočių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo aprašymų, Kristaus kančios apmąstymų, maldų ir giesmių, be žodinės tradicijos, spausdintinių šaltinių neišliko.

XVII a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje Europoje pradėta kurti nauja kalvarijų tipo Kryžiaus kelio pamaldumo praktika. Tai Lenkijoje 1752 m. Ostrołęco ir 1788–1792 m. Świeciu n. Wisłą vietovėse bernardinų vienuolynų bažnyčių šventorių arkadose bei arkose įrengti kalvarijų tipo Kryžiaus keliai, kuriuos sudarė pranciškoniškojo 14-kos stočių ir dominikoniškojo daugiateminių stočių

²⁴ *Droga Krzyżowa* / opr. J. Kopeć. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań, 1987, s. 67.

²⁵ Liber Confr. Sacratin Skapularia anno 1760 // Michevičius J. *Plateliai ir jų apylinkės* / diplominis darbas. – Kaunas, 1937, p. 12.

(nuo 15-os iki 200) ciklai. Tokių kalvarių 14-kos ir 25-ių (39-ių) stočių Kryžiaus kelias su Šventųjų laiptų koplyčia 1771–1780 m. įkurtas ir Lietuvoje, Tytuvėnų bernardinų vienuolyno bažnyčios šventoriaus kiemo arkadinėse galerijose. Jo pagrindinė apvaikščiojimo diena – Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo šventė. Pastebėtina, kad tokiam Kryžiaus keliui apvaikščioti buvo skirtas ir „Vadovas“, išleistas 1781 metais²⁶.

²⁶ *Kalwaria arba Kielej Kriziaus su isz rozijmu znoczniausiu wietu yr Tajemnicu Cielos Mukos Chystusa ant Szwentoriaus pri baznacies KK. Bernardinu Tituwieniu uzwertu. <...>. – Wilniu, 1781.*

Kalvarijoms popiežius Klemensas XIV 1774 m., vėliau (1784 m.) ir popiežius Pijus VI pamaldžiai lankantiesiems ir apmąstantiems tokią Viešpaties Jėzaus kančios pamaldumo praktiką suteikė atlaidus²⁷.

Chronologiškai kitas kalvarių Kryžiaus kelias Lietuvoje – Skapiškio. 1806 m. Skapiškio vietos dominikonų vienuolyno pijoro Lauryno Bortkevičiaus rūpesčiu (L. Bortkevičius mirė apie 1822 m.), leidus Lucko (Romos Petrapilio katalikų kolegijos) vyskupui Jeronimui Stroinovskiiui (Vilniaus

²⁷ Valančius M. *Raštai*, t. 2. – Vilnius, 1972, p. 293–294.

vyskupu paskirtas 1814 m. rugsėjo 26 d., mirė 1815 m. pavasarį – *aut. past.*), finansiškai parėmus Rokiškio dvarininkui Ignotui Tyzenhauzui (I. Tyzenhauzas mirė 1822 m.)²⁸, pašventinus Troškūnų bernardinų vienuolyno gvardijonui tėvui Kazimierui Michelevičiui²⁹, 1810 m. miestelyje buvo įsteigtas 14-kos stočių Kryžiaus kelias, kuris buvo apvaikštomas per Sekmines. Šioms kalvarijoms kunigas Antanas Straz-

²⁸ Merkys V. Vyskupas Motiejus Valančius kupiškėnuose // *Kupiškio kraštas*. – Vilnius, 1997, p. 152.

²⁹ Petkus V. *Dominikonai Lietuvos kultūroje*. – Vilnius, 2004, p. 653.

das 1810 m. parengė ir išleido maldyną (giesmyną), skirtą Skapiškio kalvarių 14-kos stočių Kryžiaus keliui apvaikščioti „Giesmės apy keturiokika stacyu mukas Jezusa Pona prie naujos Kalwaryos, baznicioy kunigu dominikonu Skapiszkios“³⁰, kuris 1819 m. buvo įdėtas į Skapiškio dominikonų vienuolyno pijoro, kunigo Lauryno Bartkevičiaus lietuvių ir lenkų kalbomis parengtą ir išleistą maldyną „Kiales krizaus pona Jezusa Chrystusa, arba Kalwarya staciju kieturolikas, su

wisays miesta Jeruzalaus, ir sielos ziames s. atpuskays, prie bažnicios kunigu dominikonu Skapiszkios metose 1810. įprawoditas. Vilniuj: drukarniej Kunigu bazylionu, 1819 (kartu ir lenkų kalba: Droga krzyza pana naszego Jezusa Chrystusa, czyli Kalwarya stacyi XIV. Na wzór Jeruzolimskiey, z domu Piłata, aż do grobu s. ze wszystkim caley ziemi s. odpustami: przy kościele XX. Dominikanow Skopiskich, za wiedzą duchowney zwierzchności zapro zaprowadzona r. 1810 [autorius lenkiškai dedikuota grafui Ignotui Tyzenhauzui – *aut. past.*]), kuri ir rodo, kad jis buvo vienas iš maldyno leidybos rėmėjų. Yra

žinoma, kad grafas Ignotas Tyzenhauzas parėmė ir šio maldyno vieną iš autorių, poetą, kunigą Antaną Strazdą. Grafas I. Tyzenhauzas 1820 m. iš savo dvaro Kamajuose kunigui A. Strazdui pardavė trobą, kurioje 1833 m. balandžio mėn. 23 d. kunigas ir mirė³¹.

Po 1831 m. sukilimo caro valdžia vienuolyną uždarė. Kalvarių Kryžiaus kelio pamaldumą praktikavo tik liaudis, o po 1863 m. sukilimo caro valdžia Skapiškyje uždraudė kalvarių Kryžiaus kelius eiti už bažnyčios ribų, o kalvarių stotys buvo

³⁰ Motuzas A. Kalvarių kryžiaus keliai Lietuvoje // *Gimtasai kraštas*, 2009, p. 100 – 111.

³¹ *Lietuvių enciklopedija*, t. 3 ir 4. – Boston, U.S.A., 1954, p. 150.

nugriautos³². Netrukus Skapiškio kalvarijų maldos ir giesmės buvo pradėtos praktikuoti tik apvaikštant bažnyčioje esančias 14-kos stočių Kryžiaus kelio stotis³³. Žmonėms tai primena likęs Kalvarininkų gatvės pavadinimas.

Sunkiū carizmo represijų laikotarpiu maldininkai, keliaujantys į šventoves, patirdavo įvairių nelaimingų atsitikimų. Tai žinodami Lietuvos vyskupai leido steigti pagrindinių Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių kopijas³⁴. Taip 1844 m. Žemaičių Kalvarijos 19-kos stočių, arba 20-ties vietų, Kryžiaus kelio kopija įrengta Mosėdžio bažnyčios šventoriaus sienų koplyčiose, ji apvaikštoma per Švč. Mergelės Marijos apsilankymo šventę. Tai vietos turtingų parapijos ūkininkų ir Žemaičių vyskupo nominato Jono Krizostomo Gintinos bendravimo su carine vietine valdžia diplomatiškos nuopelnas³⁵.

Kitos kalvarijos – Vilniaus (Verkių) kalvarijų 35-kių stočių Kryžiaus kelių kopija Vepriuose. Jos Kryžiaus

kelias įrengtas vietos klebono, vietos gyventojų ir netoliese veikusio dominikonų vienuolyno vienuolių iniciatyva. Yra žinoma, kad 1846 m., prieš Sekmines, iš Vilniaus vyskupijos atėjęs įsakymas, kad Vepriuose leidžiama steigti kalvarijas. 1846 m., per Sekmines, pirmą kartą buvo apėiti Kristaus kančios keliai³⁶. Į Veprių Kalvarijų istoriją įsirašė ir žemaičių vyskupas Motiejus Valančius, juo tapęs nuo 1849 metų. 1847 m. carinei Rusijai pasirašius konkordatą su Vatikanu, Žemaičių vyskupija buvo pertvarkyta. Ji padidinta, priskyrus Kauno gubernijai priklausiusią Vilniaus vyskupijos dalį³⁷. Taip Vilniaus vyskupijai priklausiusios ir su Vilniaus vyskupo palaiminimu įsteigtos Veprių kalvarijos 1848 m. perėjo Žemaičių vyskupijos jurisdikcijon. Žemaičių vyskupijai atiteko ir Obelių dekanatas, į kurį įėjo Kamajai, Skapiškis, Pandėlys, Papilys, Kvetkai ir visas dabartinis Rokiškio dekanatas, kurio centras – Rokiškio Šv. Mato Evangelisto bažnyčia.

Chronologiškai paskutinė kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo praktika – Rokiškyje. Šių kalvarijų Kryžiaus kelių stočių koplyčių statybos pradžia, kaip teigia kunigas Albertas Talačka, parengęs Rokiškio bažnyčios istoriją, siejama su naujos bažnyčios statyba, kai už dalyvavimą 1863–1864 m. sukilime per baudžiamąsias caro žandarų operacijas sudegė senosios medinės bažnyčios pastatas. 1864 m. rokiškėnai meldėsi 1851 m. statytoje kapų koplyčioje, kuri netrukus tapo viena Rokiškio kalvarijų Kryžiaus kelio stočių. Prie Rokiškio kalvarijų Kryžiaus kelio

steigimo prisidėjo ir Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius, kuris kartu su Rokiškio grafu Reinholdu (dažnai vartojamas vardas ir Reinoldas – *aut. past.*) Tyzenhauzu 1866 m. gavo caro administracijos leidimą naujos bažnyčios statybai, kartu užbaigė ir kalvarijų Kryžiaus kelio statybą, kurios apvaikščiojimas, anot istorikės Onos Mackevičienės, iki 1914 m. tikrai vyko. Tai patvirtina jos straipsnis „Kalvarijų Kryžiaus kelias“ ir Rokiškio bažnyčios archyve rastas 1914 m. vasario 22 d. architekto S. Levonevskio parengtas (nubraižytas) Rokiškio kalvarijų 14-kos stočių Kryžiaus kelio koplytėlių išdėstymo planas (orig. План калварийских каплиц Рокишкского Римско-Католического костела, расположенных в окрестности м-ка Рокишки, Новоалександровского уезда, Ковенской губернии)³⁸. Kad šios kalvarijos buvo apvaikštos, rodo spausdintinė informacija, liudijanti, jog Rokiškio kalvarijos buvo apvaikštos per Sekmines³⁹. Rokiškyje gimę ir mokęsi kunigai Antanas Kietys ir Ignas Šiaučiūnas prisimena, kad iki Pirmojo pasaulinio karo pradžios gavėnios Didžiojo tridienio penktadienį ir per Sekmines po miestelį ir jo apylinkes eidavo Kryžiaus kelio procesijos. Kunigas Stanislovas Kiškis, rengęs Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio apvaikščiojimo vadovėlį „Vilniaus kalvarijos“, prisimena, kad, rengdamas vadovėlį ir rinkdamas jam medžiagą, iš kunigų, kilusių nuo Rokiškio, gavo informacijos, kad Rokiškio kalvarijų Kryžiaus kelio apvaikščiojimo

³² Merkys V. Vyskupas Motiejus Valančius kupiškėnuose // *Kupiškio kraštas*. – Vilnius, 1997, p. 152.; *Skapiškis* / sudarė Aliutė Elena Markevičiūtė. – Utena: Utenos Indra, 1999, p. 74.

³³ Apie Skapiškio Šv. Hiacinto (Jackaus) bažnyčios 14-kos stočių Kryžiaus kelio apeigas ir muziką papasakojo kan. Antanas Balaišis (g. 1923 m. sausio 1 d. Miškinių k., Skapiškio parap., mokėsi Skapiškio prad. Mokykloje) bei kun. Kostas Balsys (g. 1927 m. rugpjūčio 3 d. Spurganų k., Tirkšlių parap.). Kun. K. Balsys išsaugojo Skapiškyje kunigavusio kunigo Henriko Prijalgausko rankraštinių 14-kos stočių Kryžiaus kelio gaidų rankraštį. Užrašė Alfonsas Motuzas // *Šv. Antano religijos studijų instituto prie Katalikų teologijos fakulteto (VDU KTF) archyvas*. – Kretinga, 2005.

³⁴ Valančius M. *Raštai*, t. 2, p. 168.

³⁵ *Mosėdžio bažnyčios inventoriaus ir vyskupų vizitacijų knyga*. – Mosėdis, 1922.

³⁶ *Mūsų Lietuva*, t. 2 / parengė B. Kviklys. – Chicago, 1980, p. 544.

³⁷ Motuzas A. Vilniaus ir Veprių kalvarijų Kryžiaus kelių apeiginės muzikos ypatumai // *Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis*, t. 15. – Vilnius, 1999, p. 405–535.

³⁸ Mackevičienė O. Rokiškio Kalvarijų Kryžiaus kelias // *Prie Nemunėlio*, 2010, Nr. 2 (25), p. 6–7.

³⁹ Kodienė-Daleckaitė D., Blazarienė-Laučiškytė S. Kalendorinių švenčių papročiai // *Obeliai. Kriaunos*. – Vilnius, 1998, p. 454–455.

metu buvo naudojamos Skapiškio kalvarių maldos ir giesmės⁴⁰. Tai 1819 m. Skapiškio dominikonų vienuolyno pijoro, kunigo Lauryno Bartkevičiaus lietuvių ir lenkų kalbomis parengto ir išleisto maldyno „Kiales krizaus pona Jezusa Chrystusa, arba Kalwarya staciju kieturolikas, su wisays miesta Jeruzalaus, ir sielos žiames s. atpuskays, prie bažnicos kunigu dominikonu Skapiszkios metose 1810. įprawoditas. Vilniuj: drukarniej Kunigu bazylionu, 1819 (kartu ir lenkų kalba: Droga krzyza pana naszego Jezusa Chrystusa, czyli Kalwarya stacyi XIV. Na wzór Jeruzolimskiey, z domu Piłata, aż do grobu s. ze wszystkiemi caley ziemi s. odpustami: przy kościele XX. Dominikanow Skopiskich, za wiedzą duchowney zwierzchności zapro zaprowadzona r. 1810“ [autoriaus lenkiškai dedikuota grafui Ignotui Tyzenhauzui – *aut. past.*]). Tačiau kunigas A. Talačka ir profesorius Algimantas Miškinis teigia, kad Rokiškio kalvarių Kryžiaus kelias taip ir liko nebaigtas⁴¹, todėl šiandien jį besudaro 7 koplyčios. Nors šio

⁴⁰ Prisiminimai apie Rokiškio Kalvarių 14-kos stočių Kryžiaus kelio pamaldumą. 1987 m. papasakojo kun. Stanislovas Kiškis (g. 1900 m. spalio 20 d. Peterburge, mir. 1995 m. rugsėjo 25 d. Kaišiadoryse); kun. jub. Ignas Šaučiūnas (g. 1905 m. gruodžio 16 d. Rokiškio apskr. Pandėlio parap., Pakapių k. Mokėsi Rokiškio gimnazijoje. Mirė 1991 m. kovo 8 d.); kun. teol. lic. Antanas Kietys (g. 1905 m. sausio 14 d. Rokiškio parap., Plikiškio vnk. Mokėsi Rokiškio gimnazijoje. Kunigavo Skapiškyje. Mirė 1996 m. gegužės 20 d. Panevėžyje). Užrašė Alfonsas Motuzas. Valstybinės konservatorijos Klaipėdos humanitarinių mokslų fakulteto Liaudies muzikos katedros (dabar Klaipėdos universiteto Menų fakulteto Liaudies muzikos katedros) archyvas. – Klaipėda.

⁴¹ Mackevičienė O. Rokiškio kalvarių Kryžiaus kelias // *Prie Nemunėlio*, 2010, Nr. 2 (25), p. 4–6.

straipsnio autorius nesiekia nustatyti, kiek laiko jos veikė, bet, remdamasis surinktos vasaros ekspedicijų medžiagos duomenimis, pritaria istorikės O. Mackevičienės nuomonei, kad Rokiškio kalvarių 14-kos stočių Kryžiaus kelias gyvavo iki 1914 metų.

Rokiškio kalvarių 14-kos stočių Kryžiaus kelio maldos ir giesmės

Jau minėta, kad Rokiškio kalvarių maldininkai naudojo Skapiškio dominikonų vienuolio, kunigo Lauryno Bartkevičiaus, lietuvių ir lenkų kalbomis parengto ir išleisto Skapiškio kalvarijos 14-kos stočių Kryžiaus kelio maldyno (giesmyno) „Kiales krizaus pona Jezusa Chrystusa“ maldos ir giesmės (toliau – maldynas – *aut. past.*).

Kodėl pasirinktas šis maldynas?

Maldyną sudaro maldos: „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Garbė Dievui Tėvui“ ir „Tikiu“ bei giesmės: „Aniolai dangaus“, „Akta gailėsčio“, „Šitai Kryžius“, „Kryžiau Šventas“, „Kryžiaus Tamošiaus šventas nuo griausmo“, „Himnas apie Šv. Jackų“ ir „Švč. Jėzaus Vardo rožančiaus“ giesmė⁴². Pateikiamos maldos yra kalbamos, o jų tekstai liturginiai.

Pirmosios maldyno giesmės „Aniolai dangaus“ (dab. redakcijoje „Dangaus šventieji“ – *aut. past.*) lite-

⁴² Kiales krizaus pona Jezusa Chrystusa, arba Kalwarya staciju kieturolikas, su wisays miesta Jeruzalaus, ir sielos žiames s. atpuskays, prie bažnicos kunigu dominikonu Skapiszkios metose 1810. įprawoditas. Vilniuj: drukarniej Kunigu bazylionu, 1819 (kartu ir lenkų kalba: Droga krzyza pana naszego Jezusa Chrystusa, czyli Kalwarya stacyi XIV. Na wzór Jeruzolimskiey, z domu Piłata, aż do grobu s. ze wszystkiemi caley ziemi s. odpustami: przy kościele XX. Dominikanow Skopiskich, za wiedzą duchowney zwierzchności zaprowadzona r. 1810), 122 p.

ratūrinio teksto galimas autorius yra kunigas Antanas Strazdas, nes, kaip rodo įžvalgos, ši giesmė pirmą kartą aptinkama A. Strazdo parengtame, 1810 m. išleistame giesmyne „Giesmes apey kieturolika stacyu mukas Jezusa pona prie nauios kalwaryos, baznicioy kunigu dominikonu Skapiszkios“, kuriame A. Strazdas giesmę „Aniolai dangaus“ siūlo giedoti pagal giesmės „Atmink, krikščioni“ melodiją⁴³. Giesmės „Atmink, krikščioni“ teksto kilmė siejama su lenkų pranciškonų (bernardinų) kultūra. XVI a. jos literatūrinį tekstą „Rozmyślajmy dziś, wierni chreścianie“ parašė bernardinus Jokūbas Wujekas, o XVII a. šios giesmės lietuviškas literatūrinis tekstas randamas jau Saliamono Mozzerkos Slavočinskio 1646 m. išleistame pirmajame lietuvių katalikų giesmių rinkinyje „Giesmes Tikeimuy Katholickam priderancias“⁴⁴. O jos melodija pirmą kartą pateikta Lenkijoje XVII a. leistame „Cancionale“ (*Cantionale*)⁴⁵, kuris buvo žinomas ir Lietuvoje. Ši giesmė ir jos melodija yra pagrindinė Žemaičių Kalvarijos, Vilniaus (Verkių) ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelių pamaldumo praktikų giesmynuose⁴⁶.

Giesmių „Akta gailėsčio“ (dabart. „Gailėsčio aktas“ – *aut. past.*), „Marijos Švenčiausios pasveikinimas“ (dabart. „Viešpaties Angelas apreiškė Marijai“ – *aut. past.*), „Šitai Kryžius“ (dabart. „Štai Kryžius“ – *aut. past.*) ir „Kryžiau Šventas“

⁴³ Giesmes apey kieturolika stacyu mukas Jezusa pona prie nauios kalwaryos, baznicioy kunigu dominikonu Skapiszkios. Wilniuy Drukarnioy Kunigu Missionoriu. Metuose 1810, p. 5.

⁴⁴ Slavočinskis S. M. *Giesmes 1646 / parengė J. Lebedys*. – Vilnius, 1958, p. 133–163.

⁴⁵ Vaišnora J. *Marijos garbinimas Lietuvoje*. – Roma, 1958, p. 173.

⁴⁶ Motuzas A. *Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika*. – Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2003, p. 199–201.

(*Crux fidelis* – lot.) literatūrinių ir muzikinių tekstų ištakos – liturginės. Maldyne pateikiami jų versti variantai iš lotynų kalbos, kuriuos greičiausiai vertė A. Strazdas. Šių giesmių melodijos atėjo iš vienuoliškosios grigališkojo choralo muzikinės kultūros liaudies savaip perkurtos (suliaudintos). Giesmės „Kryžiaus Šventas“ visas tekstas sukurtas VI a. ir skirtas giedoti bažnyčioje per gavėnią⁴⁷. Ši giesmė aptinkama Vilniaus (Verkių) ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio pamaldumo praktikose. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmyne šios giesmės nėra. Taigi, galima daryti išvadą, kad ji į Skapiškio kalvarių Kryžiaus kelio, o vėliau ir į Rokiškio kalvarių Kryžiaus kelio giesmyną pateko ne iš Katalikų Bažnyčios liturginio giesmyno, o iš Vilniaus (Verkių) dominikoniškojo kalvarių Kryžiaus kelio pamaldumo praktikos muzikinės kultūros.

Kitų maldyne pateikiamų giesmių „Kryžiaus Tamošiaus švento“ ir „Himnas apie Šv. Jackų“ užsienio maldyнуose literatūrinių tekstų rasti nepavyko todėl galima teigti, kad jų tekstų autorius – A. Strazdas. Šių

giesmių melodijos yra panašios į Vilniaus (Verkių) kalvarių Kryžiaus kelio giesmių melodijas. Giesmės „Kryžiaus Tamošiaus švento“ melodija panaši į giesmės „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“ melodiją, o „Himno apie Šv. Jackų“ – į giesmės „Viešpats labai nuliūdęs“ melodiją. Tai rodo, kad jos kilusios iš Vilniaus (Verkių) dominikoniškojo kalvarių Kryžiaus kelio.

Paskutinė maldyno giesmė yra „Švč. Jėzaus Vardo rožančius“. Peržvelgus daugelį lenkų ir lietuvių maldynų bei giesmyną, „Švč. Jėzaus Vardo rožančius“ giesmės teksto nerasta. Manytina, kad ją sukūrė A. Strazdas. Tačiau įvardijimas, kad tai rožančiaus giesmė, leidžia teigti, kad ji dominikoniškosios kultūros reliktas, nes rožančiaus (lenk. *róžaniec*) autoriumi laikomas šv. Dominykas, kuriam, pasak legendos, pagoniškuose kraštuose – Prancūzijoje, prie Tulūzos – 1208 m. skelbiant krikščionybę, naktį apsireiškusi Dievo Motina Marija ir trys nepaprastai gražios karalienės pristačiusios maldos formą, kuri ves prie Dievo⁴⁸. Taip gimė Švč. Mergelės Marijos rožančius

(rožinis – *red. past.*). Nuo XV a. pranciškoniai (bernardinai) sukūrė Švč. Jėzaus Vardo rožančiaus formą, kuri apima Kristaus gyvenimą, mirtį ir prisikėlimą – Kristaus išganyimo darbą, kurį išreiškia Mišios. XVI a. rožinis jau buvo plačiai praktikuojamas, ir popiežius Grigalius XIV pripažino dangiškąją jo kilmę⁴⁹.

Pirmą kartą lietuvišką Švč. Jėzaus Vardo rožinio tekstą pateikė dominikonas Jurgis Kosakauskis 1681 m. Vilniuje išleistoje maldaknygėje „Rozancius Szwęciausios Marijos Pannos yr Saldziausia warda Jezusa teypogi spasabas apwayksiojima kalnu Kalwaryos Ziamayciu su modlitwomis yr giesmemis anto sluzijაციomis“⁵⁰. Manoma, kad jis rožinį sudarė remdamasis panašiu lenkų leidiniu, savitai jį pertvarkęs. Giesmes, himnus kiekvienai rožinio daliai pasirinko kitus, kai kurias giesmes vertė iš lotynų kalbos. Žymus lietuvių religinės muzikos žinovas kunigas Kazimieras Senkus MIC teigia, kad lietuviškojo rožinio giesmių liaudiškos gaidos panašios į psalmių, o lenkiškoms giesmėms tai mažiau būdinga⁵¹.

⁴⁷ Siedlecki J. *Śpiewnik Kościelny*. – Kraków, 1994, s. 122.

⁴⁸ Žiūraitis T. *Nevystančios rožės Marijai*. – Vilnius, 1940, p. 40–41.

⁴⁹ *Liturgijos apžvalga* / parengė s. O. Baliūnaitė ACJ; s. E. Bedalytė ACJ. Tekstus papildė kun. V. Šimkūnas SJ. – Kaunas, 1996, p. 79.

⁵⁰ Vaišnora J. *Marijos garbinimas Lietuvoje*. – Roma, 1958, p. 164.

⁵¹ Senkus K. *Canto popolare religioso nelle Lituania Catolica*. – Roma, 1952, p. 171–172.

Vilniaus kalvarijos Verkių regioniniame parke

VIDA PETIUKONIENĖ

Pavilnių ir Verkių regioninių parkų direktorė

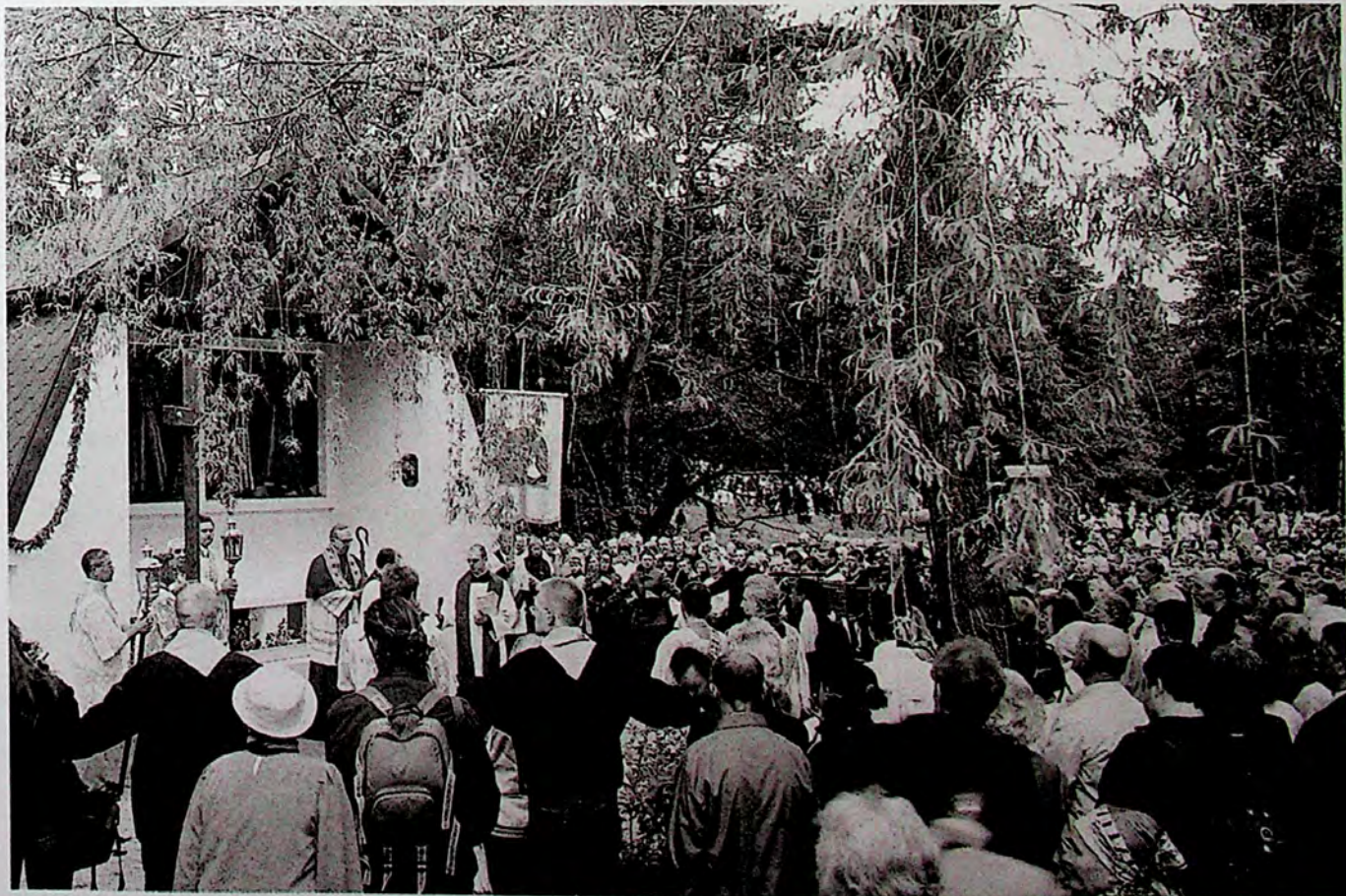
Galbūt nedažnas susimąstome, kodėl Vilniuje esanti vietovė vadinama Jeruzale, iš kur radosi Kalvarijų gatvė, Kedrono upelis?.. Tad sugrįžkime į XVII a. ir mintyse paklajokime po Verkių apylinkes ar net po tolimą Jeruzalės žemę.

Žodis *kalvarija* yra kilęs iš lotynų kalbos ir turi kelias reikšmes. Visų pirma *kalvarija* vadinama Jeruzalės kalva, ant kurios buvo nukryžiuotas Kristus. Pagal antrąją žodžio reikšmę *kalvarija* – sudėtin-

gas sakralinės kultūros kompleksas, o kartu ir svarbus piligrimystės centras, skirtas Kristaus kančiai pagarbinti. Kristaus kančios kelią Kalvarijose žymi architektūrinių formų įvairovė – bažnyčios, koplyčios, tiltai, vartai arba laisvai stovinčios figūros. Visa tai išsidėstę kalvotame, Jeruzalę primenančiame kraštovaizdyje. Kalvarijos, kaip architektūrinių Kristaus laikų Jeruzalės kopijos, buvo ypatingo pamaldumo padarinys – tikintiesiems

galėjo pakeisti sunkią ir varginančią kelionę į Šventąjį miestą.

Kas turėjo įtakos, kad Vilniaus kalvarijos atsirado būtent čia – Verkių apylinkėse? Istorijos ištakos siekia XIV a., kai didysis kunigaikštis Jogaila įsteigė Vilniaus vyskupiją ir Verkių žemes užrašė vyskupams. Tuo laikmečiu Verkiuose įsikūrė vyskupų rūmai, o kiek artėliau link miesto – vyskupų iniciatyva 1669 m. įkurtos kalvarijos. Šie du kultūros paveldo objektai,

Maldininkai Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio apeigose. Nuotr. Vidos Petiukonienės

esantys Verkių regioninio parko pietinėje dalyje, šiandien yra tarsi du dideli katalikų tikėjimo bastionai, bėgant amžiams susiformavę kaip atskiri architektūriniai kompleksai. Vilniaus kalvarijas nuo Vyskupų rūmų visuomet skyrė nemažas natūralaus miško plotas. Nepaisant to, šie du ansambliai visada išlaikė kompozicinę ir idėjinę vienovę.

Vilniaus Verkių kalvarijų plotas – apie 140 hektarų. Pietinėje dalyje prasideda ties Žirmūnais, rytinėje pusėje ribojasi su Neries upe, vakarinėje – palei Kalvarijų gatvę. Šiaurinėje dalyje siekia Jeruzalės mikrorajoną. Pagal ansamblio plotą Verkių kalvarijos, užimančios kelis šimtus hektarų, priskiriamos patiems didžiausiems Kryžiaus kelių kompleksams. Tokių Europoje tik keletas: du Lenkijoje ir vienas Italijoje.

Lietuvoje dar esama gyvų istorijos liudininkų, pėsčiomisėjusių, arkliais, traukiniais ar sunkvežimiais važiuusių į garsiuosius Sekminių atlaidus Verkiuose. Anot pasakotojų, apsilankymas kalvarijose palikdavo neišdildomą įspūdį iki žilos senatvės. Šiandien Verkių kalvarijos, išgyvenusios ir tragiškus laikmečius, jau prisikėlė tolesnei savo misijai. Čia vėl galima sutikti tiek nedideles, tiek tūkstantines maldininkų grupes, siekiančias per Kristaus kančios apmąstymą pajusti sielos atgaivą, įgauti jėgų išbandymų valandomis. Pažintinio turizmo lankytojai, pamėgę šią vietovę, įžvelgia jos erdvėje gamtos ir kultūros paveldo darną. Maldininkams ar turistams, paskendusiams savyje į maldos ar apmąstymų būtį, neprailgsta 7 kilometrų ilgio Kryžiaus kelias, kuriame išsidėsčiusios Nepriklausomybės laikais atkurtos koplyčios ir vartai. Kalvotame reljefe nuostabiai įsikomponuoja vartai, šviesios koplyčios – tarsi žaisdamos slėpynes, vienur jos pasislepia įspūdingų pušų

gilumoje, kitur nelauktai išnyra už vingio ar kalvos. Jų apdaras kartais įgauna sodriai geltoną spalvą primenantį prieš pusę amžiaus šalia bolavusį javų lauką. Čia, šimtamečių pušų paunksmėje, vinguriuoja Kedrono (anksčiau Baltupio) upelis, griovoje alma veržlaus šaltinio vanduo, akis džiugina netikėtai atsivėrę pasakiški toliai.

Visa ši grožybė – Vilniuje, Lietuvos valstybės sostinėje. Teliuka džiaugtis, branginti ir išsaugoti tai, ką per šimtmečius sukūrė gamta ir žmogus. Tai, ką vertino mūsų seneliai ir istorija įtvirtino kaip vertybę. Visa tai dovanojama mums šiandien, kad taptume dar turtingesni, dvasingesni ir gyvendami harmonijoje su visa kūrinija būtume laimesni.

Vilniaus kalvarijos iki sovietmečio

Vilniaus kalvarijų įkūrimas Verkiuose

XVII a. Vilnius patyrė daug negandų: miestą, nusiaubtą gaisro (sudegė apie 5000 namų), niokojo 1655 m. įsiveržusi caro Aleksejaus Michailovičiaus vadovaujama kazarų armija (kovose žuvo tūkstančiai žmonių). Kai 1661 m. pavyko Rusijos armiją išguiti, Vilniaus vyskupo Jurgio Bialozaro iniciatyva nutarta įamžinti šią pergalę ir drauge atsidėkoti Dievui – Verkiuose įrengti kalvarijas. Lygiai tą patį mena ir Vilniaus Šv. Petro ir Povilo bažnyčia.

Vilniaus vyskupai šiam reikalui paskyrė 7 valakus (apie 140 ha) žemės iš savo Verkių valdų, taip pat Vilniaus kapitula iš išdo suteikė vienkartinę dotaciją. Pirmosios kalvarijų koplyčios, kaip ir pirmoji Šv. Kryžiaus Atradimo, arba vilniečių dažnai vadinama Kalvarijų, Jeruzalės bažnyčia, buvusios medinės. Deja, vyskupui Bialozarui nebuvo lemta įgyvendinti savo

sumanymą: 1665 m. jis mirė dar suspėjęs nebaigtame Kryžiaus kelyje vadovauti iškilmingai procesijai ir išleisti pirmąjį „Vadovą apie Kalvarijas“. Septynerius metus trukusias statybas užbaigė Vilniaus vyskupas Aleksandras Sapiega (buvęs Žemaičių Kalvarijos įkūrėjo vyskupo Jurgio Tiškevičiaus pagalbininkas). Įspūdingas Kryžiaus kelio atidarymas įvyko 1669 m. per Sekmines: pats vyskupas A. Sapiega, barstydamas žemę, atvežtą iš Jeruzalės, vedė tikinčiuosius Kryžiaus keliu ir tarė pasveikinimo žodį visiems susirinkusiems.

Dominikonų globa ir konfliktai

1668 m. Verkių kalvarijomis rūpintis buvo pavesta Vilniaus Šv. Dvasios konvento dominikonams: jie privalėjo iš savo bažnyčios į kalvarijas organizuoti iškilmingą procesiją ir vieną kartą per metus apeiti Dievo Motinos takelius.

Beje, nesusipratimų neišvengta, todėl po septynerių metų vyskupas Mikalojus Pacas Kryžiaus kelio globą pavedė Varšuvos dominikonams observantams. Tačiau Vilniaus dominikonai, nenorėję susitaikyti su tokiu sprendimu, aršiai ir ilgai kovojo siekdami atsiimti kalvarijas ir valdyti vienuolyną.

1675 m. sudegus medinei bažnyčiai, lenkų dominikonai ėmėsi atstatyti pastatus – jau mūrinius: Šv. Kryžiaus Atradimo bažnyčią ir vienuolyną, taip pat Kristaus kapo ir Švč. Mergelės Marijos koplyčias.

Senieji Vilniaus dominikonai, beveik 80 metų bandę atgauti kalvarijas, vis dėlto savo tikslą pasiekė: 1755 m. popiežiaus nuncijaus nutarimu Kalvarijos buvo sugrąžintos vilniečiams. Vyko reikšmingi pokyčiai, pradėti didžiuliai darbai. Užsimojus pastatyti 20 mūrinių koplyčių ir vienuolyną, pinigus aukojo turtingesni Vilniaus gyventojai ir

vyskupai. Kalvarijų bažnyčioje šalia vargonų kabo du pagrindinių bažnyčios rėmėjų LDK didikų portretai: Oršos išdininko Mykolo Piotrovskio ir jo žmonos Kristinos, paaukojusių mūrinės bažnyčios ir vienuolyno statybai beveik 2500 auksinų. 1772 m. koplyčios, dar nebaigtos pastatyti, jau buvo pašventintos. 1793 m. Kalvarijų vienuolyno viršininko tėvo Dominyko Daunoravičiaus rūpesčiu prie bažnyčios buvo pristatyta puošni zakristija, o prie vienuolyno – erdvi salė susirinkimams ir valgomajam.

XIX a. pabaiga – XX a. pradžia

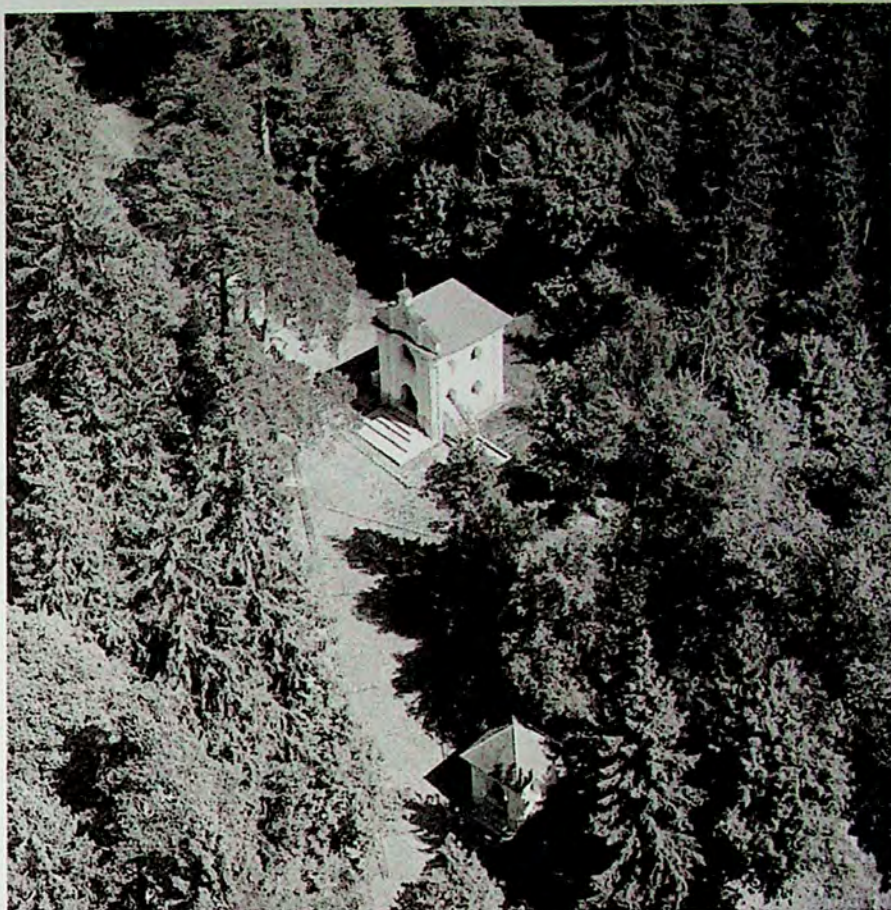
Iki XX a. vidurio kalvarijų ansamblio architektūra keitėsi nedaug.

Didesnių nuostolių padarė Napoleono armija, 1812 m. bažnyčioje ir vienuolyne įrengusi kareivines bei ligoninę. Kilus gaisrui, buvo smarkiai apgadinti pastatai, sudegė vienuolyno biblioteka su archyvu.

Vėliau kalvarijomis rūpinosi vienuolyno viršininkas tėvas Motiejus Magnuševskis. Buvo restauruotos visos koplyčios, 1838 m. išleistas „Vadovas po Vilniaus Kalvarijas“.

1842 m. caro valdžios buvo nusavinta didžioji dalis fundacinių Verkių vienuolyno žemių, 1850 m. uždarytas Verkių dominikonų vienuolynas (vienuoliai perkelti į Trakų vienuolyną, o bažnyčia atiduota pasauliečiams kunigams).

A. H. Kirkoro knygoje „Pasi-vaikščiojimas po Vilnių“ taip aprašomas XIX a. vidurio gyvenimas Vilniaus Kalvarijose: „Kasmet, švenčiant Šv. Dvasios atsiuntimo iškilmes, keliasdešimt tūkstančių abiejų lyčių užmiesčio žmonių, kartais iš įvairių kraštų, susirenka į Kalvarijų atlaidus... Nepaprastą reginį tuomet galima išvysti. Spalvų margumynas, ryškūs moterų apdarai; seniai, jaunimas ir vaikai eina

Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio koplytėlė. Nuotr. Vidos Petiukonienės

palengva giedodami arba garsiai poteriaudami... Pirmą Sekminių dieną į pamaldas susirenka beveik vieni valstiečiai, antrą, ypač popiet, visą kelią nuo Žaliojo tilto, jei giedra, gaubia dulkių debesys. Be kelkraščiais traukiančių pėsčiųjų, be perstojo rieda daugybė ekipažų. Tuomet po pamaldų Kalvarijų miškeliai tampa prašmatniu, šventišku svečių prigužėjusiu parku. Tą dieną paprastai bažnyčioje celebruoja vyskupas ir, naudodamasis proga, kad kartais susirenka žmonių net iš tolimiausių apylinkių, po Šv. mišių teikia jiems sutvirtinimo sakramentą. O trečią dieną, be valstiečių, renkasi miestiečiai ir amatininkai, daugiausia vokiečių tautybės katalikai. Tuomet iš sakyklų girdėti pamokslai vokiečių ir lietuvių kalbomis, o kitomis dienomis šis judrus ir margas gyvenimas silpnėja, triukšmas slūgsta, minios skirstosi, amatininkai grįžta į savo dirbtuves,

išardomos pirklių palapinės, ir vėlei Kalvarijų šiluose ištisus metus viešpatauja iškilminga tyła, kurią tik retsykiais sudrumsčia Viešpaties kelius aplankyti atvykusi šeima arba vienišas, susimąstęs svajotojas, užklydęs su knyga rankoje parymoti valandėlę šioje rojus ramybėje, toliau nuo miesto triukšmo ir apkartusios gyvenimo prozos.“

Verkių kalvarijas XX a. Julitta Tryk prisimena šitaip: „Mes gyvenome arti bažnyčios, tėvai buvo labai religingi, todėl dažnai eidavome į pamaldas, Kryžiaus kelią. Tėvas kaip statybininkas išmanė daug darbų ir daug prisidėjo prižiūrint kalvarijas: darė medinius vartus, droždavo kryžius, įrengė laiptus į bažnyčią.

Mama pasakojo, kai netoli šventoriaus esančiame namelyje buvo rodomas filmas apie Jėzų, tai žmonės taip įsijausdavo, kad imdavo šaukti ant filme rodomų fariziejų ar Jėzų vedančių sargybinių.

Kaip įsijausdavo į Kryžiaus kelią, liudija aukos: prie koplyčios „Viešpats Jėzus teismo vartuose parpuola po kryžiumi antrą kartą“ žmonės gausiai palikdavo riestainių, kad pavargęs Jėzus galėtų užkąsti, o prie Kristaus kapo koplyčios – lino audinių, kad sušalęs galėtų užsikloti.

Kiekvienas stengdavosi parsivežti bent kokį simbolį iš kalvarių – paveikslėlių, akmenėlių nuo tako ar atsipjautą gabalėlį nuo medinio kryžiaus, kurį Jėzus laiko koplyčioje „Viešpats Jėzus teismo vartuose parpuola po kryžiumi antrą kartą.“

Įdomus buvo ir išmaldos rinkimo būdas: elgetos per dieną rinkdavo aukas, o vakare nešdavo savo vyriausiajai – „elgetų karalienei“, gyvenusiai netoliese, Baltupiuose. Ji tuos pinigus visiems padalydavo, be to, keldavo įspūdingas puotas. Per didžiąsias religines šventes išsipusčiusi „karalienė“ atvažiuodavo karieta į bažnyčią ir aukodavo didelę auką.“

Sovietmečio negandos

Sovietinė ideologija

Lietuvai tapus sovietine respublika, Katalikų Bažnyčia, kunigai ir tikintieji susidūrė su grubia prievarta: per keletą metų Bažnyčia neteko teisės į religinį švietimą, buvo uždraustos draugijos, sujungtos vyskupijos, uždaryti vienuolynai ir dešimtys bažnyčių, o šimtai kunigų represuoti. Valstybės saugumo komitetas, specialiai įkurta Religinių kultūrų reikalų taryba prie Lietuvos SSR Ministrų tarybos (toliau RKRT) akylai stebėjo kuri-

jas, dvasinę seminariją, klebonijas. Įbauginti žmonės, ypač inteligentai, vengė lankytis bažnyčiose, todėl religingumo mastas išryškėdavo tik tai šventosiose vietose per didžiąsias katalikų šventes ir atlaidus.

Maskvos pataikūnai

Sovietų valdžios nemalonėn šventosios vietos pakliuvo neilgai trukus po Antrojo pasaulinio karo. Itin radikalai Bažnyčių persekiojęs

Kedrono upelis, vingiuojantis Verkių nacionaliniame parke. Nuotr. Vidos Petiukonienės

RKRT įgaliotinis, senas komunistas Bronius Pušinis 1948 m. buvo sugalvojęs jų likvidavimo planą – savo tiesioginiam viršininkui Maskvoje pasiūlė parapijas, kuriose yra šventosios vietos, apdėti mokesčiais, pvz., už Vilniaus kalvarijas parapijai pateikti neįtikėtiną 800 000 rublių sąskaitą (po 5000 rb už hektarą, apskaičiuojant nuo 1944 m.). „Tai už praėjusius metus. 1949, būsimais, metais mokestis žymiai padidėja, jei šios sąlygos religinei bendruomenei nepriimtinos, ji turi išvalyti koplyčias ir vartus iš miško masyvo,“ – rašė įgaliotinis. Šiam pasiūlymui nebuvo gautas pritarimas iš Maskvos. Matyt, tuo

metu, kai vyko ginkluotas pasipriešinimas sovietinei okupacijai, nuspręsta palaukti, nekurstyti priešiško naujam režimui. Maskva žinojo, kad uždaryti Vilniaus kalvarijas ar bent nukreipti kitur Kryžiaus kelią nedrįsusi net caro valdžia, nors šito XIX a. yra siekęs gubernatorius ir stačiatikių arkivyskupija (katalikų procesijos traukdavo netoli Trinapolyje buvusios arkivyskupo vasaros rezidencijos).

Nebuvo įgyvendintas ir kitas įgaliotinio užmojis. Kaip tada buvo įprasta, motyvuodamas pačių kalvarių parapijiečių prašymu, 1951 m. B. Pušinis išsiuntinėjo raštus valdžios pareigūnams reikalaujamas Vilniaus kalvarių „šventuosius“ iš miško perkelti į bažnyčią ir šventorių.

Negavus palaikymo

Negavęs aukščiausiųjų valdžios institucijų palaikymo visiškai likviduoti šventąsias vietas, įgaliotinis ėmėsi apriboti jų kultūrą. Dar 1949 m. jis griežtai uždraudė kunigams atlikti bet kokias religines apei-

gas šventosiose vietose po atviru dangumi, vykti į kitas bažnyčias; iš nusižengėlių būdavo atimami kulto tarnautojų pažymėjimai. Tačiau su „Chruščiovo atšilimu“ abi pusės į draudimus ėmė žiūrėti pro pirštus, ir kultas netrukus atgijo.

6-ajame dešimtmetyje šventosios vietos, kurias aplankydavo dešimtys tūkstančių žmonių, buvo bene vienintelė nekontroliuojama Bažnyčios įtakos sritis. Vilniaus kalvarijose maldininkų „sezonas“ prasidėdavo gegužę ir baigdavosi rugsėjo viduryje, pvz., 1962 m., įgaliotinio duomenimis, kalvarijas apėjo 12–14 tūkst. maldininkų. Nepaisant draudimų, senosios tra-

dicijos gyvavo: Kryžiaus kelią giedodamos klūpomis apvaikščiodavo didelės maldininkų grupės.

„Dėl priemonių nutraukti masinį vadinamųjų šventųjų vietų lankymą“

Lietuvos valdžia vargu ar būtų ryžusi sustabdyti gaivališką tikinčiųjų antplūdį, jei ne SSKP CK 1958 m. lapkričio pabaigoje priimtas nutarimas sunaikinti šventąsias vietas visoje Sovietų Sąjungoje. Tokie nutarimai paprastai tapdavo neatidėliotina direktyva visoms sovietinėms respublikoms. Tad ir LKP CK biuras kitų metų balandžio 20 d. priėmė lygiavertį nutarimą „Dėl priemonių nutraukti masinį vadinamųjų šventųjų vietų lankymą“.

Šiame nutarime, kaip ir visuose aukščiausių sovietinės valdžios įstaigų dokumentuose, paskelbta kovos su religija pasaulėžiūra, reikalauta „gerinti masinį politinį darbą ir mokslinę ateistinę propagandą“. Tačiau iš tikrųjų katalikų dvasininkijai ir tikintiesiems teko išgyventi grubią prievartą.

Kultūriniai renginiai

Pačioje pradžioje atitraukti žmones nuo šventųjų vietų mėginta kultūriniais renginiais: nuo 1959 m. miestų ir rajonų valdžia, įpareigota specialiu LKP CK biuro nutarimu, organizavo įvairius festivalius, Jonoines, kolūkiečių dienas ir pan. Suprantama, šie renginiai sutapdavo su didžiųjų atlydų dienomis. Deja, Vilniuje surengti tokius festivalius nelabai sekėsi – visą vasarą kalvarijas lankydavo žmonės, apie pusę jų atvykdavo iš Baltarusijos. Todėl RKRT įgaliotinio raginimai visų kaimyninių rajonų vadovams nors

per didžiąsias šventes (Sekmines, Šv. Petro ir Povilo dieną, Žolinę) organizuoti „kultūrinės priemonės atitraukti dirbančiuosius nuo Vilniaus kalvarijų“ liko tik popieriuje.

Antireliginė propaganda

Tuo laikotarpiu knygynuose pasirodė propagandinės brošiūros, „demaskuojančios“ Vilniaus kalvarijų ir kitų vietų (Šiluvos, Kryžių kalno, Žemaičių kalvarijų; apie Vil-

Jaunieji piligrimai Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelyje.
Nuotr. Vidos Petiukonienės

niaus kalvarijas – lietuvių ir lenkų kalbomis) šventumą.

Jau 1959-aisiais, tik prasidėjus kovos kampanijai, tuometinis RKRT įgaliotinis Justas Rugienis pripažino, kad šventosioms vietoms likviduoti vien ateistinės propagandos ir masinių renginių nepakaks. Taigi, ko buvo imtasi?

Transporto ribojimas

Viena svarbiausių represinių priemonių (beje, iki pat 9-ojo dešimtmečio pabaigos) buvo mėginimas užkirsti kelią masiniam tikinčiųjų antplūdžiui. 6-ajame dešimtmetyje dauguma žmonių į atlydus suvažiuodavo kolūkių, įmonių

transportu, todėl imta jį registruoti. 1959 m. birželio 13 d. LKP CK sekretoriatas priėmė specialų nutarimą „Dėl maldininkų pervežimo į Vilniaus ir Veprių kalvarijas valstybiniu ir kolūkių transportu“, kuriame rajonų ir miestų vykdomųjų komitetų vadovai buvo įpareigoti neleisti naudoti transporto „religiniams tikslams“. Kadangi į užmiestyje esančias Vilniaus kalvarijas dažnai buvo važiuojama taksi, jų vairuotojai privalėjo taksi parkų vadovams garantuoti, jog neveš maldininkų į kalvarijas. Be kita ko, RKRT įgaliotinis reikalavo „imtis priemonių, kad tikiybiniškai negalėtų pasinaudoti ir arklių transportu“.

Šios „priemonės“ iš pradžių buvo gana veiksmingos, nes privačių automobilių žmonės turėjo palyginti nedaug. Vėliau atlydų dienomis įvairiomis dingstimis būdavo atšaukiami autobusų reisai, milicijos kordonai versdavo maldininkų transportą pasukti atgal, stabdydavo net pavienius pėsčiuosius.

Kiti draudimai

RKRT įgaliotinis atkakliai siekė, kad atlydai netektų tradicinio kolorito, šventės atmosferos. Nebuvo leidžiama prekiauti devocionalijomis (saugumo darbuotojai kasmet daug jų konfiskuodavo, sunaikindavo nemažai ir nelegaliai dauginamų maldaknygių), taip pat buvo draudžiama didinti prekybą maisto produktais, gėrimais. Patys klebonai turėjo atsakyti, kad šventoriuose nebūtų elgetų. Vilniaus kalvarijose maldininkų grupes vesdavo vadovai (su jais nuolat „kovota“), bet jų veikla 1962 m. buvo griežtai uždrausta.

Vis dėlto represinėmis priemonėmis pavyko sužlugdyti masinį,

Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio koplytėlė. Nuotr. Vidos Petiukonienės

organizuotą šventųjų vietų lankymą – procesijų ir kitokių eisenų dalyviams grėsė dideli nemalonumai. RKRT duomenimis, maldininkų skaičius sparčiai kito, pavyzdžiui, 1958–1962 m. jų sumažėjo apie 20 kartų.

**Užstatyti, uždaryti,
nugriauti, susprogdinti!!!**

Galop 1961 m. vasario mėn. vykusiame LKP CK pasitarime buvo nuspręsta šventąsias vietas naikinti fiziškai: Vilniaus ir Veprių kalvarijų teritoriją užstatyti, Kryžių kalne įrengti „poilsio skverelį“; pareikalauta kategoriškai uždrausti kunigams lankytis atlaiduose (iš to nepaisančiųjų atimti kulto tarnautojo pažymėjimus), griežtai bausti nuosavu transportu maldininkus vežančius asmenis, taip pat prekiautojus devotionalijomis, namų darbo saldainiais, reprodukcijomis ir pan., neleisti elgetauti ir t. t.

Į Vilniaus kalvarijų teritoriją prie Kedrono upelio buvo perkelta anksčiau Valakampiuose projektuota pionierių stovykla (po vasaros sezono ji turėjo veikti kaip profilaktoriumas).

Ketinta uždaryti ir kalvarijose esančią Šv. Kryžiaus Atradimo bažnyčią. 1962 m. pradžioje įgaliotinis Rugienis siūlė LKP CK sekretoriui Antanui Barkauskui ją uždaryti motyvuodamas tuo, kad LKP CK biuras jau buvo davęs leidimą dalį koplyčių nugriauti ir pradėti statybas. „Tačiau koplyčių nugriovimas neprives prie visiško Vilniaus Kalvarijų, kaip „šventosios vietos“, likvidavimo. Siekiant visiškai likviduoti Vilniaus Kalvarijas, būtina po to, kai prasidės pionierių lagerio statyba, uždaryti Kalvarijų bažnyčią. Šios bažnyčios šventoriaus teritorijoje yra 6 koplyčios. Uždarius bažnyčią ir perdavus ją kuriai nors organizacijai, šios taip pat būtų paimtos iš religininkų. Trinapolio turistinės bazės teritorijoje yra 3 Kalvarijų koplyčios, todėl reikėtų izoliuoti šią teritoriją nuo maldininkų ir tokiu būdu likviduoti Vilniaus Kalvarijas.“

Vilniaus miesto valdžia šiam projektui pritarė, siūlė Ministrų tarybai Kalvarijų bažnyčioje įkurdinti kino teatrą, o koplyčias sunaikinti. Nors bažnyčia ir nebuvo uždaryta, 1962–1963 m. kalvarijų koplyčias

imta vieną po kitos griauti. Didžioji jų dalis buvo susprogdinta, sveikos liko tik bažnyčios šventoriuje esančios koplyčios. Toliau tepasakoja Julitta Tryk: „1963 m. kovo 17-osios naktį girdėjome sproгимus, tačiau pamastę, kad tai garsas iš Šiaurės miestelio, pernelyg nesibaiminome. Tačiau rytą susirinkę į darbą žmonės šnekėjo, jog sprogdinta buvo Kryžiaus kelyje. Po kelių dienų, kovo 21 naktį, mus vėl pažadino triukšmas. Šį kartą pro langus matėme ginkluotus kareivius su automatais ir didžiuliais šunimis. Norėjome užsidegti šviesą, bet nebuvo elektros. Kitų namų languose degė žvakės. Nuo miško aidėjo toks garsas, kad net mūsų medinio namelio langai skambėjo. Rytą išsiruošiau į Kalvarijų bažnyčią... Atėjusi pamačiau toliau esančių koplyčių griuvėsius. Šalia jų – sunkvežimiai ir kareiviai. Šventoriuje stoviniavo tikinčiųjų būrelis ir sukrėtas klebonas. Bandėme prieiti arčiau, tačiau kareiviai neleido. Tik nugirdome pokalbį, jog vienas rusiškai kalbantis kareivis, atsisakęs krauti koplyčios nuolaužas, buvo įsodintas į mašiną ir išvežtas. Galiausia klebonas pakvietė visus į pamaldas. Nors pamaldos vyko įprastai, man atrodė, kad prie altoriaus klebonas (nusisukęs nuo mūsų) sustingdavo ilgiau nei visada.“

Chruščiovo eros pabaiga

Maždaug po penkerių metų „nuožmi“ kova su šventosiomis vietomis ėmė silpti. Mat baigėsi N. Chruščiovo era, o jį pakeitęs L. Brežnevas jau nebekalbėjo apie greitą komunizmo pergalę ir paskutines dvasininkų luomo dienas Sovietų sąjungoje. Labai tikėtina, kad sovietinė valdžia pasijuto kovojanti su vėjo malūnais: nuniokotas arba atsiradusias naujas šventąsias vietas maldininkai tebelankė, nugriautas koplytėles ženklindavo kryžiai, gėlės.

Atgavus nepriklausomybę

Vos tik Lietuva atgavo Nepriklausomybę, Kalvarijų bažnyčios klebonas kun. Julius Baltušis, padąsintas Vilniaus arkivyskupo Julijono Steponavičiaus ir ilgamečio Vilniaus arkivyskupijos valdytojo, Aušros vartų rektoriaus bei vienos iš didžiausių koplyčių fundatoriaus prelato Algirdo Kazimiero Gutausko, pradėjo planuoti koplyčių atstatymo darbus. Architektė Brigita Radavičiūtė, susipažinusi su istorinėmis nuotraukomis bei archeologiniais tyrinėjimais, nepabūgo sunkaus ir kruopštaus triūso: ėmė projektuoti sunaikintas koplyčias, istorinių takų sistemas, Kryžiaus kelio nuorodas bei informacinius standus. Klebonas entuziastingai organizavo darbus, ieškojo lėšų. Prie šio kilnaus reikalo labai prisidėjo pasišventę pasauliečiai, pavyzdžiui, Aloyzas Domarkas, negailėdamas jėgų ir sveikatos, per visas statybas plušo be atlygio ir savo lėšomis pastatė Kalvarijose vieną koplytėlę. Deja, istorija pasikartojė: kunigas J. Baltušis (kaip kadaise Vilniaus kalvarijų įkūrėjas vyskupas J. Bialozaras), nebaigė savo darbų: padaręs dvylikos koplyčių pamatus, pastatęs XVII stoties medinius vartus ir pradėjęs mūryti koplyčią „Pas Erodą“, išėjo Anapilin. Keletą metų atstatymo darbus tęsė įpėdinis kun. Raimundas Varaneckas, o paskutinius šešerius metus – klebonas mons. Kęstutis Latoža.

Per autentišką Vilniaus kalvarijų atstatymo laiką – dvylika

metų – buvo pastatyta 16 mūrinių koplyčių, septyneri mediniai ir vieneri mūriniai vartai, taip pat tiltas su medine koplytėle per Kedrono upelį. Darbų, atliekamų vien tikinčiųjų aukomis, nebuvo įmanoma paspartinti; iš lentelių su fundatorių vardais sužinome, kad jie ar jų giminės savo lėšomis yra pastatę kai kurias koplyčias. Tikrai baigiantis statyboms, iš valstybės biudžeto buvo gauta parama Kryžiaus kelio takų sistemai sutvarkyti, nuorodoms bei standams įrengti.

Nors brutalus sovietinės valdžios elgesys su Vilniaus kalvarijomis padarė didelę žalą tiek statiniams, tiek šimtmečius puoselėjamos tradicijoms, bet kartu daug pastangų įdėta atgaivinant šios šventovės pamaldumą ir papročius. Šiandien galima regėti, kaip pavieniui ar mažais būreliais, ar net po kelis šimtus iš įvairių Lietuvos parapijų nenutrūkstama srove išstisus metus plaukia Kryžiaus kelyje tikinčiųjų malda, kuri lyg pavasarinis potvynio vanduo per Sekmines išsilieja į tūkstantinę tikinčiųjų minią. Pagrindinė atlaidų šventė Sekminės, kaip ir prieš karą, švenčiama tris dienas. Tik dabar ne dvi dienas po sekmadienio, bet prieš. Atsižvelgiant į nūdienos aplinkybes ir pastoracines aktualijas, penktadienis yra skiriamas dvasininkijai, šeštadienis – vaikams ir jaunimui, o pagrindinė šventės diena – visiems tikintiesiems. Kad galėtų giedoti visa tikinčiųjų bendruomenė, daugelį senųjų Kryžiaus kelio giesmių pakeitė populiarsnės melodijos. Vaikščiojant po mišką,

sunku būtų iš giesmės melodijos ar žodžių nuspėti, kurios stoties link eina maldininkai. Tai padaryti sunkiausia būna vaikų dieną: tuomet skamba jaunatviškos, neretai vaikų mišiose giedamos giesmės; nors ir apmąstoma Kristaus kančia, bet giesmių melodija ir žodžių turinys byloja apie Viešpaties prisikėlimą ir Jėzaus pergalę prieš mirtį. Kitas nuo 2002 m. atgaivintas gražus paprotys – Kryžiaus kelyje groti dūdmaišiu.

Atskirai reikėtų paminėti Kryžiaus kelią atspindinčią meninę išraišką. Nugriovus koplyčias, buvo sunaikintas ir jose esantis menas. Atkuriant ansamblį, nebuvo siekta išlaikyti meno vienovės – rūšies, stiliaus ar kolorito, todėl, žvelgiant į skulptūrą, freską ar įremintą paveikslą, galima atrasti atsargų, o kartais gan drąsų menininko potėpį arba netgi savaip suvokti filosofinę mintį.

Per 2002 m. Sekmines kardinolas Audrys Juozas Bačkis, iškilmingai pašventinęs naujai atstatytas koplyčias ir atsakingai pasirašęs dokumentą, atvertė naują puslapį Vilniaus kalvarijų gyvavimo istorijoje.

Pastarąjį dešimtmetį Šv. Kryžiaus atradimo bažnyčiai ir parapijinei veiklai vadovauja klebonas kun. Virginijus Česnulevičius.

Tekstas parengtas Pavilnių ir Verkių direkcijos išleistos knygelės „Vilniaus Verkių Kalvarijos“ pagrindu, kurios sudarytojai yra Vida Petiukonienė, prof. Alfonas Motuza, Jurgita Mačiūnaitė ir mons. Kęstutis Latoža.

Juozas Keliuotis

Kultūros žvakė epochų vėjyje

ARVYDAS JUOZAITIS

1981 m. dar šiltą rudenį įžengiau į cigarečių dūmais, neplautų drabužių tvaiku ir knygų dulkėmis pridvisusį prieškambarį. Duris atidarė aukštas akiniuotas vyras ir, atkišęs apatinę lūpą, liepė sekti paskui jį. Gavau tarsi maišu per galvą: tai buvo „mano“ kampas.

Būtent taip. Tame Antakalnio gatvės name panirau į pasaulį, kurio ieškojau, kurio geidžiau ir kurio kvapais norėjau alsuoti. Tai buvo prieškario, nepriklausomos Lietuvos pasaulis. Paliečiamas ir uodžiamas. Kampas komunistinėje, svetimoje mums tikrovėje, socializmo stagnacijos metais, trečiajame aukšte, virš griaudinčios apačioje kavinės „Kregždutė“. Tame pasaulyje savo

paskutiniuosius metus gyveno Juozas Keliuotis. Vienas iš paskutiniųjų laisvos Lietuvos kultūros šulų.

Žinoma, ką čia kalbėti: 1981 m. po Vilnių dar vaikščiojo ne vienas prieškario lietuviškojo pasaulio atstovų. Bet visi jie buvo tolimi kaip miško aidas. Žinoma, džiugus aidas, geidžiamas, tačiau... Parodose galėdavai pamatyti Antaną Gudaitį, operoje – Liudą Truikį, kultūros forumuose – Paulių Galaunę, bibliotekose – Antaną Miškinį. Dar buvo gyvas Juozas Grušas, kurį studijavome mokyklos suole, ir Juozas Karosas, kurio „Augo kieme klevelis“ dainavome kaip liaudies dainą. Dar gyva buvo kohorta! Tačiau vien tas faktas, kad ji buvo matoma

viešumoje, jautėme: *kažkas ne taip*. Netyra ir nebešvari ši kohorta. Ji nebeatstovavo prieškario Lietuvos autentikai, jos munduras buvo aptėkštas komunizmo (tikriausiai – svetimu) purvu. Kariai buvo palaužti, palūžę ir adaptuoti prie „socialistinio realizmo“. Integruoti į Lietuvą palenkusios prievartos politikos. Ir vėlgi... Žinoma, labai gerai, tikrai gerai, kad jų išvis buvo, kad dar galėdavai juos matyti, o matydamas džiūgauti. Net išcenzūruotoje TV laidoje, apskritai – ekrane. Pamatęs „Smetoninės Lietuvos“ kultūros šulą, bemat gaudavai kalbos kultūros ir net šiokią tokią padoresnių manierų pamoką.

Tačiau.

Tačiau veržliam protui ir ką tik iš vystyklų išėjusiai sielai reikėjo idealų, gryno žmogaus, kuris tiesiai šviesiai būtų „tos Lietuvos atstovas“. Visa aplinkui sakyte sakė, kad tokio žmogaus nelemta sutikti – per daug vandens nutekėjo po 1940-ųjų. Tačiau! Protas kartu su siela žinojo, kad, jeigu jų yra tarp kaimo žmonių, jeigu net mieste tarp giminių tokių sutinki ir net tavo tėvai iš tos epochos – tai galgi pavyks? Ir vis galvodavai apie Kauno kultūros figūras Vilniuje.

Ir ūmai kaip perkūnas iš giedro dangaus – Juozas Keliuotis. Išgirdęs, kad jis sveikas, gyvas ir alsuoja Vilniuje, netekau žado. Nes jau buvau tikras, kad šis žmogus-mitas seniai Anapilyje. Tokio „buržuazinio nacionalistinio“ žurnalo kaip „Naujoji Romuva“ (NR) leidėjas – vis dar gyvas? Nykais Brežnevo metais? Negalėjo būti gyvas! Turėjo jį sudoroti.

Nes lyg ir per daug buvo to, kad pats NR ėjo iš rankų į rankas ir nebuvo KGB organų sunaikintas (Keliuotio pernelyg dideliu tiražu leistas). O juk tas NR buvo ne šiaip sau žurnalas, jis buvo vienintelis kultūros gyvenimo savaitraštis, ėjęs dešimt svarbiausių Lietuvos metų; jis buvo Lietuvos gyvenimo enciklopedija. Atsiversdavome NR su pagarbia baime: Valstybės nebebuvo likę, o apie ją štai skaitai ir gali laisvai (žinoma, ne atvirai) išgyventi jos sėkmes ir nesėkmes. NR skaitymas buvo tapęs savotiškais patriotizmo mišiomis, tęsiančiomis pamokas, gautas šeimoje.

Ir štai tau: brežnevinėje epochoje – gyvas pats to popieriuje išlikusio pasaulio kūrėjas? Gyvas pats žmogus – ne popierius?! To buvo per daug. To negalėjo suvokti sveikas protas. To negalėjo būti mūsų tikrovėje.

Ir vis dėlto jis buvo gyvas. Buvo gyvas tas pasaulis. Paliečiamas, užuodžiamas, klausomas.

Ir ėmiau lankytis tame pasaulyje. Tame vieno kambario bute. Lėkdavau

į jį kaip į pirmuosius pasimatymus su mylimąja. Nuo trijų sienų į metalinį lempos gaubtą, pakibusį virš žemo stalelio, žvelgė keli tūkstančiai knygų. Aš alpėjau iš laimės. Nuo sienos, paliktos paveikslams, iš nuotraukos virš rašomojo stalo žvelgė Juozapas Albinas Herbačiauskas. Ir aš stingau iš baimės: ar ne mane seka ta Mefisto šypsena? Sėdėdamas jausdavau ją kartais net pakaušiu. Dievuliau, ko tik neišgyvenau tame pasaulėlyje per pusantrų metų! Prie to stalelio, tuose bulgariškų cigarečių dūmų debesyse; po Mefisto šypsniu; užklotas begalinių Keliuotio monologų.

Nebebuvo vaikas, kai Keliuotis padavė man ranką, ketvirtį amžiaus jau buvau nugyvenęs. Ir buvau beveik dvidešimt septynerių, kai numečiau ant jo karsto savąjį žemės grumstą. Tačiau, ko tik nebūta per tuos pusantrų metų!

Dalį begalinių jo monologų įrašiau į magnetofono juostą, su malonumu vykdžiau jo kaprizus. Tarkime, pasivažinėti mašina po Vilniaus apylinkes; pavyzdžiui – į Strėvos bažnyčią; ten jis stovėjo šalia šventoriaus ir grožėjosi iš bažnyčios plūstelėjusia minia. Pavyzdžiui, 1982 m. gegužės 9 d. kelionė į Kauną. Paskutinioji jo gyvenime. Laisvės alėjoje, prie buvusių NR redakcijos sienų, jis pakėlė galvą ir žvelgė erelio žvilgsniu. Po to sėdėjome „Tulpėje“ – buvusioje „Konrado“ kavinėje, ir jis vėl pasakojo. Pasakojo ne tik tai, kas buvę čia „Konrado“, bet jau ir tarybiniais laikais. Ponų šventovė čia buvusi visad.

Visa tai išgirdus... Tai girdėdamas kalnus pradėjau versti.

* * *

Ar šiandien gyvas „keliuotiškasis palikimas“?

Jeigu iš kelių sakinių suprantu, kuris tekstas yra tikras patyrimas, o kuris – falšas, tai pasako man ne kas kitas, o „Keliuotis“. Tai jis liepia nusiųkti nuo visų žaidimų proto

labui; nuo literatūros, parašytos tik iš žodžių ir tik žodžių labui. Tai jis perspėja: nusiųsk nuo begėdiško instinktų demonstravimo, jie žemina žmogų, niekad nekelia jo.

Apsaugo „Naujosios Romuvos“ kūrėjas ir nuo įmantraus mėgavimosi savimi.

Kultūra – tai vis dėlto pastanga išmokti būti šviesesniai ir aukštesniai negu esi. Štai ir viskas.

Nepavydžiu nūdienos menininkui ir kultūrininkui, kuriam svetimas *inteligento* uždavinys šviesti. Jam nieko nereikia nuogam išėiti į sceną. Parodant tik nuogumą. Vadinasi, pasityčiojant iš nuogumo. Ir iš savęs kaip žmogaus. Jeigu jis supras šitai vieną dieną, bus per vėlu.

* * *

Ir vis dėlto lieka nesuprasta viena Keliuotio keistenybė. Kodėl tarybinės komunistinės nomenklatūros sąlygomis jis nesiliovė tikėjęs, kad jam gali būti duotas leidimas atnaujinti „Naująją Romuvą“? Dievaži, tuo tikėjo, per tuos pusantrų metų dešimtis kartų kalbėjo. Nejaugi jis kažko itin svarbaus nesuprato toje sistemoje? Gal jis buvo taip suaugęs su savo kūdikiu NR, kad nesuprato, jog NR ir „Keliuotis“ – tai dvi nebesusiliečiančios būtybės? Ir manė, kad, jeigu jam leidžiama gyventi kaip Keliuotičiui, vadinasi, gali būti leista atgimti ir kaip „Keliuotičiui“? Deja, NR jau buvo savarankiška būtybė, kuriai neberekėjo „Keliuotio“. Tai buvo paradoksas: neberekėjo „Keliuotio“ ir tai tikrovei, kurioje Keliuotis gyveno paskutiniuosius savo metus. Priešybės sutapo. NR galėjo laukti savo valandos, kad atgimtų, „Keliuotis“ to šanso nebeturėjo.

„Naujoji Romuva“ nebuvo mirusi nei komunizmo laikais, nemirs ji ir dabar. Ji gal liausis ėjusi, gal apmirs kuriam laikui, tačiau ir vėl kelsis.

Nepriklauso „Naujoji Romuva“ niekam – tik Lietuvos idėjai.

Su knyga rankose

Vertėją, redaktorių Joną Stuką prisiminus

SALVINIJA KALPOKAITĖ

*Rokiškio Juozo Keliučio viešosios bibliotekos**Vaikų ir jaunimo literatūros skyriaus vedėja*

„Tarp daugelio žmonių atsiranda nepaprastų, kurie išsiskiria iš kitų tarpo savo ypatingu gabumu, darbštumu, drąsa, ištverme ir kitomis nekasdieninėmis ypatybėmis. Kai paprastas žmogus brenda per gyvenimą galvą nulenkęs, savo kasdieniniais rūpesčiais pasitenkindamas arba kitais dorais ar nedorais būdais vaiko pinigą, visokius smagumus, čia džiaugiasi tuščiais niekais, čia niurna nepatenkintas gyvenimu – nepaprastieji žmonės, savo žvaigždės vedami, eina visa jėga prie savo tikslo ir laimi.“ Šie 1922 m. rašytojo, pedagogo Prano Mašiotto parašyti žodžiai, manau, tinka ir vertėjui, ilgamečiui „Vagos“ leidyklos Vaikų ir jaunimo originaliosios literatūros redakcijos vedėjui, daugelio knygų redaktoriui, „Prano Mašiotto knygynėlio“ rengėjui, didesniąją gyvenimo dalį atidavusiam pamėgtam darbui, kraštiečiui Jonui Stukui – kruopščiam, darbščiam, pareigingam, emocionaliam knygos mylėtojui – charakterizuoti.

Knyga – didžioji jo meilė

Jonas Stukas gimė 1924 m. birželio 24 d. Rokiškio rajone, Gučiūnų kaime, 4 km nuo Salų (Kamajų seniūnija). Mirė 1979 lapkričio 29 d. Vilniuje. Gimtuosiuose Gučiūnuose jau nėra Jono Stuko

artimųjų, neišliko ir sodyba. Toli mesni giminaičiai apie jį mažai ką prisimena. Vieni mini, kad Jonas turėjo seserį, brolių, kiti – kad sesuo gyveno Kamajų seniūnijoje. Sunku rasti informacijos apie J. Stuko šeimą. Todėl Jono Stuko paveikslą teko kurti iš nuotrupų, nuogirdų ir šykščios informacijos. Dėkinga esu buvusiems jo bendradarbiams, kurie sutiko pasidalinti prisiminimais. 1945–1950 m. J. Stukas dirbo Radijo komitete, „Tiesos“ ir „Lietuvos pionieriaus“ redakcijoje. 1950 m. Vilniaus universitete baigė lietuvių kalbos ir literatūros studijas. Nuo 1950 m. – „Vagos“ leidyklos redaktorius. Nuo 1961 m. Vaikų ir jaunimo originaliosios literatūros redakcijos vedėjas. „Vagos“ leidykla, įkurta 1945 m. Kaune kaip Valstybinė grožinės literatūros leidykla, į literatūrą atvedė ir išgarsino daugybę lietuvių autorių, pristatė vertingiausias pasaulio literatūros kūrinius lietuvių kalba, išleido tūkstančius pavadinimų knygų, subūrė iškiliausius autorius, vertėjus, redaktorių ir menininkus. Tik tuometė „Vagos“ leidykla leido vaikų literatūrą. (Gerokai vėliau nuo jos atsiskyrė „Vyturys“.) Ir tik tokiu kaip Jonas Stukas žmonių dėka su didžiausia atsakomybe leido vaikų literatūrą. Buvo kruopščiai atrinkami autoriai, tekstas kuo patraukliau iliustruojamas. J. Stukas joje

darbavosi dvidešimt aštuonerius metus: redagavo, vertė, organizavo ir ugdė vaikų literatūrą, skatino kiekvieną, kuris savo sugebėjimais ir darbštumu galėjo ją praturtinti. Tuometė „Vagos“ leidyklos darbuotoja Irena Rudokienė 1979 m. nekrologe „Su knyga rankose“ šiltai ir jautriai kalbėjo apie amžinybėn iškeliausį bendradarbį: „Mažai kas iš mūsų, vagiečių, taip išmanė knygos meną, mažai kas taip rūpinosi, kad joje viskas būtų gražu ir prasminga – ir turinys, ir išraiška, ir apipavidalinimas. Pats būdamas nepaprastai darbštus ir reiklus sau, jis ir kitus visų pirma vertino pagal darbą, atsakomybės, pareigos jausmą. O pats dirbo neseikėdamas jėgų ir laiko, dažnai pamiršdamas, kad galėtų gyventi kitaip.“

J. Stuko triūsu ir rūpesčiu buvo sudarytos ir parengtos spaudai Žemaitės, Valančiaus, Donelaičio, Vaižganto, Šatrijos Raganos, Janonio ir kitų lietuvių literatūros klasikų knygos, skirtos vaikams, jis surinko ir parengė vaikams tautosakos leidinėlių – mįslių, priežodžių, patarlių. Vaikų pamėgtos knygų serijos „Vyturiukas“, „Smalsutis“, „Noriu žinoti“ ir kitos taip pat buvo organizuotos jo iniciatyva.

J. Stukas išvertė Ž. Verno apysakas „Kapitono Haterio kelionė ir nuotyčiai“ (V., 1956) „Paslaptin goji sala“ (V., 1959), Dž. Lindse-

jaus „Sukilimas aukso kasyklose“ (V., 1958), H. R. Hagardo „Montesumos duktė“ (V., 1963) V. Kolinsio „Mėnulio akmuo“ (V., 1967), Dž. Rodari „Čipolino nuotyčiai“ (V., 1956) Tai legendinė pasaka, kurią 1951 m. sukūrė garsus italų vaikų rašytojas Gianni Rodari. Šią knygą su malonumu vaikai skaito iki šiol. Pasaka apie berniuko svogūnėlio Čipolino nuotyčius buvo itin populiari Sovietų sąjungoje. „Čipolino nuotyčiai“ alegoriškai kritikuoja totalitarizmą, skurdo plitimą, bendražmogiškų vertybių nesilaikymą.

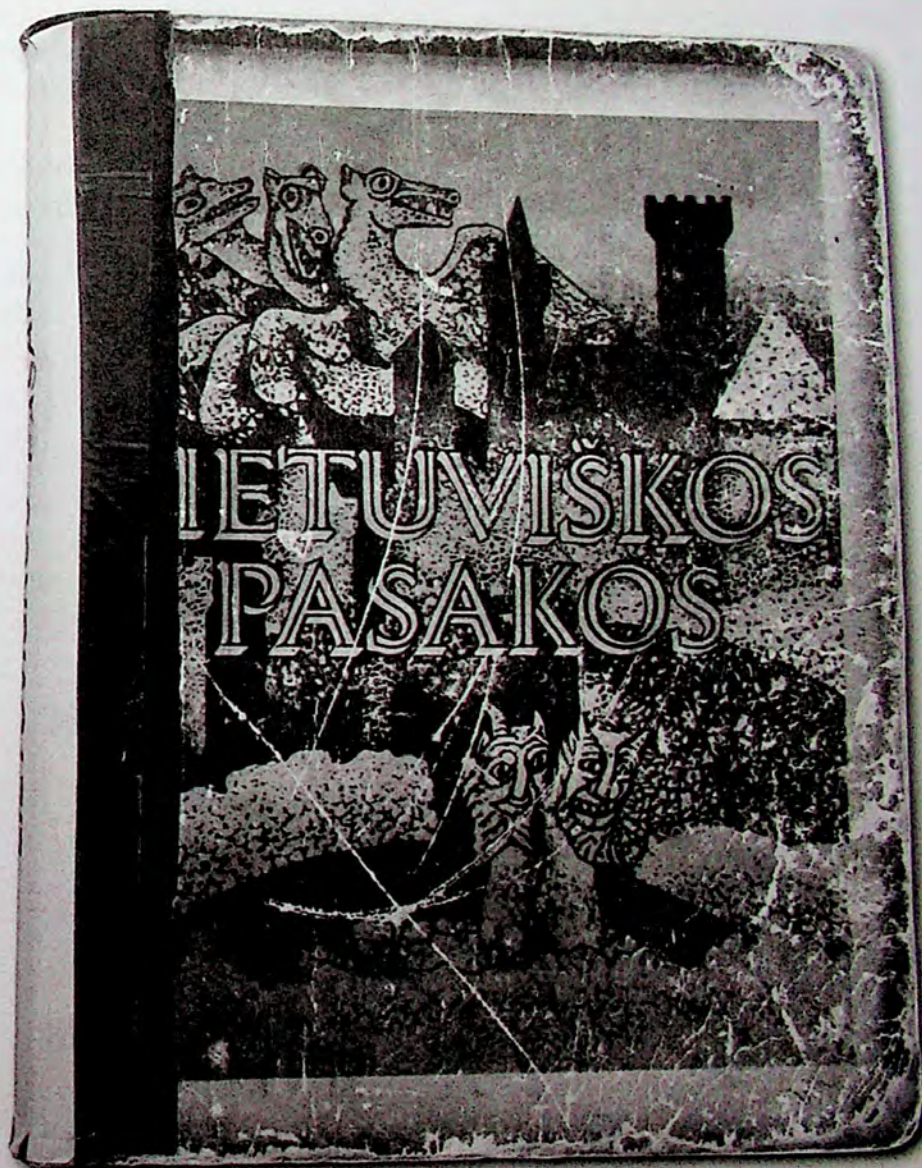
J. Stuko gyvenimo priedermė buvo: duoti lietuviams vaikams tai, kas tuo metu buvo geriausia. Išleisti to laiko geriausius nebuvo sudėtinga. Tuomet vaikams kūrė A. Matutis, A. Liobytė, M. Vainilaitis. Tačiau J. Stukui vien jų nepakako. Kruopščiai ieškojo primirštų, gal net ne visiems žinomų lietuvių, užsienio autorių vertimų ir juos leido savo sumanytame „Prano Mašioti knygynėlyje“: iš Jono Basanavičiaus rinkinių sudarė „Lietuviškų pasakų“ rinkinį.

„Lietuviškos pasakos“ – instrukcija, kaip geriau pažinti savo protėvių gyvenimo ir mąstymo būdą

Pasakos – svarbios tiek seniau, tiek dabar, nes jų diegiamos vertybės amžinos. „Paskelbtos liaudies kūrybos vertė tada buvo didžiulė, tokia ji išlieka iki šiol,“ – taip mano tautosakininkas Leonardas Sauka. Žymus lietuvių literatūros ir tautosakos tyrėjas Donatas Sauka rašo: „Laikas nubrėžia ribas, iki kol tautos istoriją įmanoma aiškinti pasižvalgant į jos paliktas tautosakos instrukcijas“. „Lietuviškos pasakos“ – viena iš tų instrukcijų, į kurias mokiniai, atidžiau pažvelgę, turėtų intuityviai pajusti savo protėvių

gyvenimo, mąstymo būdą, kas juos jaudino, kuo jie tikėjo ir pan., t. y. geriau pažinti savo kultūrą. Savai kultūrai pažinti turėtų būti labai svarbi „Lietuviškų pasakų“ atsiradimo istorija. „Vagos“ leidyklos redaktorius Jonas Stukas, „Lietuviškų pasakų“ (V., 1976 antroji papildyta laida) rinktinės sudarytojas, pačiame leidinyje pažymėjo, kad pasakos paimtos iš Jono Basanavičiaus surinktų pasakų rinkinių. Knygoje – aštuoniasdešimt viena pasaka, tarp jų: „Devyni broliai ir jų sesutė Elenytė“, „Lukošiukas“, „Auksaplaukis ir Auksažvaigždė“, „Ragana ir Jonukas“, „Devyniabrolė“, „Karalaitė Gulbė“, „Tinginio darbai pragare“;

„Vištytė ir gaidžiukas“, „Vargšas ir besotis“ ir t. t. Sovietiniais metais reikėjo daug drąsos ir pastangų parengti ir išleisti tokią knygą. Išėjusios net keturios laidos liudija šios knygos populiarumą. Ji buvo savotiškas laisvės simbolis, priminęs ne tik Joną Basanavičių, bet ir parodęs, jog esame tauta, turinti istoriją, savo papročius, tradicijas, tautosaką ir tikėjimą. Amžininkai dar prisimena, kaip iš knygynų buvo graibstomos šios knygos, kaip džiaugėsi gavusieji jų nusipirkti. Šiuo metu bibliotekoje yra likę net keli šios knygos egzemplioriai. Pati seniausia – 1976 m. laidos pasakų knyga.

Knyga „Lietuviškos pasakos“ Jonas Stukas sudarė iš Jono Basanavičiaus pasakų rinkinių

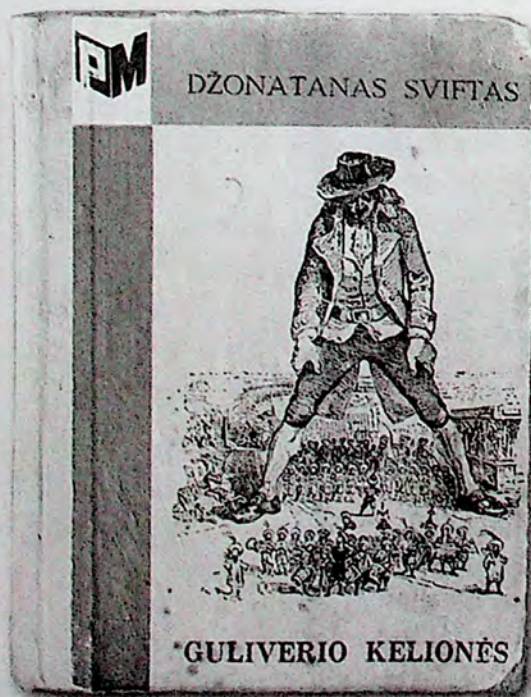
„Prano Mašiotas knygyne“

Bene geriausiai visiems žinomas praeities vaikų rašytojas, pedagogas, vertėjas Pranas Mašiotas (1863 12 19–1940 09 14). Jis parengė ir išleido apie 150 knygų vaikams. Iš svetimų kalbų išvertė apie 60 knygų. Apie 80 apsakymų buvo išspausdinta keturiose knygose, dar apie pora dešimčių liko periodikoje. Visą savo gyvenimą P. Mašiotas pašventė lietuvių tautos kultūriniam atgimimui, tautinės mokyklos kūrimui. Jis pelnytai laikomas lietuvių vaikų literatūros tėvu. Pagrindiniais šios literatūros kriterijais jis laikė estetinę kūrinio vertę, pažintinius elementus, aukštą kalbos kultūrą. Dabartinei tėvų ir senelių kartai jo vardą įtvirtino Jono Stuko parengta ir 1969 m. pradėta leisti P. Mašiotas raštų serija. Su didžiuliu atsidėjimu ir kruopštumu Jonas Stukas rinko, sudarinėjo ir pats redagavo seriją „Prano Mašiotas knygyne“. Jau sunkiai sirgdamas, kol ranka laikė plunksną, skubėjo užbaigti šį darbą. Iki 1979 m. išversta, parengta ir išleista 31 knyga. O iš viso išleistas 37 „Prano Mašiotas knygyne“ (1969–1983) serijos knygos.

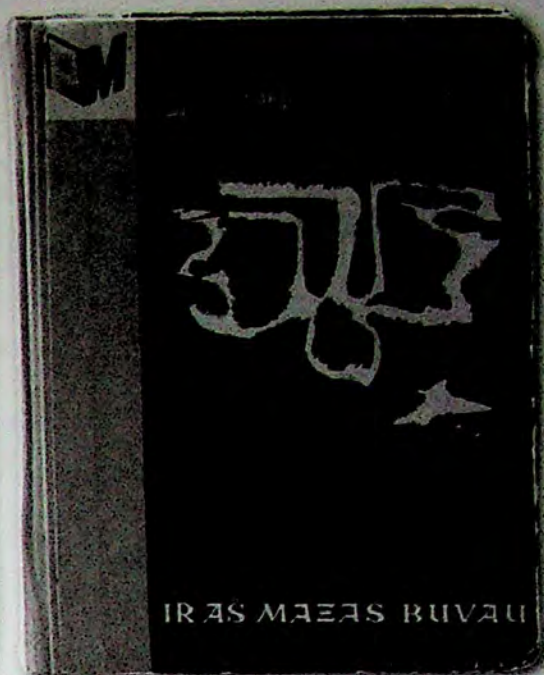
Pirmoje šios serijos knygoje „Ir aš mažas buvau“ (V., Vaga, 1969, 238 p.) J. Stukas rašė: „Pribrendus reikalui pilniau ir sistemingiau pateikti jauniems skaitytojams P. Mašiotas literatūrinį palikimą, buvo sumanyta leisti seriją „Prano Mašiotas knygyne“. Šioje serijoje per kelerius metus bus išleista didžioji dauguma P. Mašiotas originalių kūrinių vaikams, išskyrus tuos kūrinius, kurie dėl vienokių ar kitokių priežasčių yra pasenę ir nebetekę literatūrinės ar pažintinės vertės (dalis mokslo populiarizacijos kūrinių, kai kurie istoriniai ir geografiniai pasakojimai). Be to, į šią seriją įeis ir dauguma geriausių P. Mašiotas vertimų. Šita, pirmoji, serijos knyga sudaryta iš dviejų dalių: „Ir aš mažas buvau“ ir „Gimnazija atsiminus“.

Rengiant P. Mašiotas raštus spaudai, J. Stukui teko atsižvelgti į tuometinės mokyklos reikalavimus, nes ir pats P. Mašiotas, būdamas pedagogas, visą laiką ypač rūpinosi savo knygų kalbos grynumu. Norint kuo tiksliau išlaikyti P. Mašiotas kalbą ir stilių, redaguojant vengta viską taisyti pagal mokyklinę gramatiką. Rašyba ir skyryba sutvarkyta pagal dabartines skyrybos taisykles.

Daugelio „Prano Mašiotas knygyne“ knygų gale yra sudarytojo, redaktoriaus J. Stuko „Pastabos“, „Pabaigos žodis“, kur jaunajam skaitytojui pristatomos P. Mašiotas knygos arba jo versti užsienio rašytojų kūriniai, trumpos jų biografijos., pvz. „Džonatano Svifto „Guliverio kelionės“ – vienas žymiausių pasaulinės literatūros satyrinių kūrinių, ne kartą išleistas ir lietuviškai. Šis trumpas knygos atpasakojimas, pritaikytas jauniems skaitytojams, yra išverstas P. Mašiotas. J. Stukas pastebi: „Tiesa, šiame lietuviškame „Guliverio kelionių“ leidime, kur jauniems skaitytojams tik trumpai atpasakotos pirmosios dvi dalys iš keturių, daugelis sunkiau suprantamų ar sudėtingų dalykų praleista, todėl ši knygelė neduoda Svifto politinės satyros pilnesnio vaizdo“. Kita vertus, „Guliverio kelionės“ išėjo originalo kalba (angliškai) 1727 m., P. Mašiotas išleido 1938 m., o J. Stukas šią knygelę parengė 1975 m. Manau, ir sovietmetis turėjo įtakos knygos rengimui, kūrinių atrankai. Buvusios „Vagos“ leidyklos redaktorės D. Linčiuvienės nuomone, Prano Mašiotas kny-

„Prano Mašiotas knygyne“,
kurį sudarė ir redagavo
Jonas Stukas, knygos

„Prano Mašiotas knygnėlio“
kurį sudarė ir redagavo
Jonas Stukas, knygos

gynėlio idėja ir jos įgyvendinimas (kaip buvo sakoma „prastūmimas“) daug reiškė tais sudėtingais, visokių draudimų sukaustytais laikais. Tai buvo didžiulis nuopelnas ir postūmis vaikų literatūros meninei, patriotinei ir vertybinei raidai.

Vaikų literatūros tyrinėtojo Kęstučio Urbos teigimu, pastaraisiais metais kaip iš gausybės rago pasipylė kartojami „Prano Mašiotas knygnėlio“ leidiniai (leidykla „Norekso valdos“). „Tik kažkodėl kartojami ne paties Mašiotas tekstai, kurių beveik ir pasiilgome, o vertimai. Daugiau negu prieš aštuoniasdešimt metų P. Mašiotas atliko didingą darbą, pirmą kartą įvesdamas į mūsų vaikų literatūrą ne vieną tikros klasikos kūrinį. Net Jonas Stukas, prieš keturis dešimtmečius sumanęs „Prano Mašiotas knygnėlio“ seriją ir profesionaliai ją rengęs, daug nusipelnė mūsų vaikų literatūrai. Tačiau šiandien tai jau yra pasenęs ir nebereikalingas dalykas. Prano Mašiotas vertimai nėra autentiški, visai suprantama, jog jie moraliai paseno, – teigia K. Urba. – Kažin ar leidėjai žino, jog jau turime ir tikrą, autentišką „Robinsoną Kruzą“, „Heidą“ ir ki-

tas Mašiotas atrastas knygas, kurias nesunkiai perskaito visi normalūs Lietuvos vaikai.“

Apie Prano Mašiotas išverstą Johanos Spyri knygą „Heida“ ir išleistą Kaune 1935–1936 m. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto (LLTI) darbuotoja Loreta Jakonytė rašo: „Mašiotas versta „Heida“ pakartotinai išleista praėjus 43 metams – 1978-aisiais – kaip vienas iš serijos „Prano Mašiotas knygnėlis“ tomų. (Knygą parengė ir redagavo J. Stukas). Iš šio varianto iki 2007 m. dauguma Lietuvos skaitytojų susipažino su J. Spyri apysaka. Viena vertus, galima tik džiaugtis Šveicarijos rašytojos ir jos pasaulinį populiarumą įgijusios herojės aktualizavimu, kita vertus, svarbu pamatyti, kad sovietmečio leidimas pažymėtas ryškiu laikmečio įspaudu – ideologiškai cenzūruotu redagavimu. Knygos pabaigoje yra kūriniui lemtinga pastaba: „Abi dalys redaguojant šiek tiek patrum-pintos“ (1978, p. 302).“

Gausus ir įvairus Prano Mašiotas palikimas aktualus ir šiandien. Redaktoriaus, sudarytojo, vertėjo Jono Stuko parengtą „Prano Mašiotas knygnėlį“ vaikai skaito iki šiol.

Kolegą, bičiulį prisiminus

Joną Stuką, rankose laikantį tik ką išėjusią knygą, taip pažįstamai kvepiančią spaustuvės dažais, besidžiaugiantį pavykusiū leidiniu, prisimena buvę kolegos. Dažnas teigė, kad knyga buvo didžioji jo meilė.

Ilgametė „Vagos“ leidyklos redaktorė Roma Zagorskienė, 2008 m. kalbėdamasi su vertėja Diana Bučiūte, prisiminė ir redaktorių Joną Stuką: „1959 m. vasario 16 d. kartu su Aušra Sluckaite buvau priimta į Originaliosios literatūros redakciją. Kai tik „Vagos“ leidykloje atsirado vieta, mane priėmė į Vaikų ir jaunimo literatūros redakciją, kurios vedėja tuo metu buvo Aldona Liobytė, spalvinga asmenybė (vėliau ši redakcija buvo padalyta į dvi: Vaikų originaliosios literatūros redakciją, vadovaujamą Jono Stuko, ir Vaikų verstinės literatūros redakciją, vadovaujamą Stasio Sabonio). Su manimi kabinete sėdėjo geri ir patyrę redaktoriai: Petras Velička, Jonas Stukas, Vincas Stravinskas ir kt. Pirmą mano redaguotą knygą perskaitė J. Stukas, visą tikrindamas su originalu, ir prirašė daug pastabų – tai buvo didelė pamoka. J. Stukas

-1-
 Jis pirmiausia pabrėžė, kad apie
 Joną Stuką?

Būję pūr alius pamatau Joną protekiniu bė-
 gantį koridoriu, žinoma, su rankraščiu ar su
 signaliniu knygos egzemplioriumi. Tai beveik visada
 kitaip – visad skubantį. Jei dar ir su šypsena
 veide, tai labiausiai parlekiantis iš dailininkų –
 radiuosi, dailininkams pasake ir iliustracijos at-
 kuba visus Joną katalavimus.

Sakau „pasisekė“ turėdama galvoje ne vien
 tai, kad pavyko iliustracijos katalavimus pasisekė
 tiesiogiai su Jonu pranešti, nei Jonas daugiau jį
 nekernaus, nekatalavimus taisyti, taisyti, taisyti.
 Toks J. Stukas labiausiai įsiminė turbūt
 kad darbu atėmė visą savo esybę, jis ne vado-
 vavo vaikų literatūros redakcijai, o ja gyveno. Todėl
 vienodai griežtai reikalavo ir teksto kokybės iš auto-
 rių ir išvaduotų apipavidalinimo iš dailininkų.
 Jis be jokių išgyrų pateisino savo pareigybę –
 originaliosios vaikų literatūros redakcijos vedėjo
 „Net ir nepažiūrėjęs, kokios redakcijos korektūra,
 vos pamatęs korektūrą, iškart suprastdavai –
 vaikų originaliosios, – pirmiausia ir būvusi ko-
 rektūra skyriaus vedėja Elena Ramonaitienė. –

„Vagos“ leidyklos redaktorės Danguolės Kuisienės rankraštyje –
 prisiminimai apie Joną Stuką

buvo labai kruopštus, darboholikas. Suredaguotas knygas garsiai per-
 skaitydavo.“ Pasak R. Zagorskienės,
 blogiausia buvo tai, kad į leidyklos
 planus reikėjo įtraukti daug so-
 vietinių respublikų ir socialistinių
 šalių kūrinių, mažokai būdavo
 Vakarų literatūros, anglų, vokiečių,
 prancūzų. Daug kolegų redaktorių,
 nemokančių kitų kalbų, versdavo
 iš rusų kalbos – ne tik rusų, bet ir
 sovietinių respublikų literatūrą.

Su ilgesiu Joną Stuką prisimena
 ir buvęs „Vagos“ leidyklos Verstinės
 literatūros redakcijos redaktorius
 Adomas Druktenis. Pasak jo, J. Stu-
 kas buvo tikras darbuolis, doras,
 pareigingas vaikų literatūros vertė-
 jas. „Su visais sutarė. Visi juo džiau-
 gėsi. Kai jis sirgo, man teko lankyti
 ligonį. Ilgam įsiminė Jono žodžiai:
 „Taip, kiek daug oro, o įkvėpti ne-
 gali,“ – prisiminimų nuotrupomis
 dalijosi A. Druktenis. – Tai buvo
 mūsų paskutinis pasikalbėjimas,
 paprastas, nuoširdus.“

„Vagos“ leidyklos
 redaktorė Danguolė
 Kuisienė taip pat no-
 riausiai sutiko pasidalyti
 prisiminimais apie
 Joną Stuką: „Išsyk
 prieš akis pamatau
 Joną protekiniu bė-
 gantį koridoriu,
 žinoma, su rankraš-
 čiu ar su signaliniu
 knygos egzemplio-
 riumi. Ir beveik nie-
 kada kitaip – visad
 skubantį. Jei dar ir
 su šypsena veide, tai
 tikriausiai parlekiantį
 iš dailininkų. Sakau
 „pasisekė“ turėdama
 galvoje ne vien tai,
 kad pavyko iliustra-
 cijos. Dailininkams
 pasisekė tiesiogine
 žodžio prasme, nes
 Jonas daugiau jų ne-

besmaugs reikalaujamas taisyti,
 taisyti, taisyti.“ D. Kuisienei toks
 J. Stukas labiausiai įsiminė turbūt
 todėl, kad darbui atidavė visą savo
 esybę. Jis ne vadovavo vaikų litera-
 tūros leidybai, o ja gyveno. Todėl
 vienodai griežtai reikalavo ir teksto
 kokybės iš autorių, ir meninio api-
 pavidalinimo iš dailininkų. Jis be
 jokių išgyrų pateisino originaliosios
 vaikų literatūros redakcijos vedėjo
 pareigybę. „Net ir nepažiūrėjęs,
 kokios redakcijos korektūra, vos pa-
 matęs taisymus, iškart suprastdavai –
 vaikų originaliosios, – prisimena ir
 buvusi korektūros skyriaus vedėja
 Elena Ramonaitienė. – Jeigu J. Stu-
 kui netikdavo koks mūsų pasiūlytas
 žodis ar mintis, perbraukdavo taip
 emocingai, kad žymė įsispausdavo
 per kelis puslapius. Bet po kiek
 laiko „atvėsęs“ Jonas pripažinda-
 vo, kad mūsų patarimas vis dėlto
 neblogas.“

Maloniai prisiminimais pasida-
 lyti sutiko buvusi „Vagos“ leidy-

klos redaktorė Donata Linčiuvienė:
 „1969 m. iš „Minties“ leidyklos
 perbėgau į „Vagą“. Kol apšilau kojas
 naujoje vietoje, įdėmiai stebėjau
 bendradarbius. Dažnai vykdavo va-
 dinamieji gamybiniai susirinkimai,
 knygų svarstymai, susitikimai su
 kalbininkais, rašytojais, dailininkais.
 Čia labiausiai atsiskleisdavo žmonės,
 jų charakteriai, gebėjimai. Keista, bet
 Jono Stuko iš tų sambūrių visai nei-
 sidėmėjau. Tada jam buvo maždaug
 keturiasdešimt penkeri, tai mums,
 keliolika metų jaunesniems, jis atro-
 dė labai solidus, rimtas ir orus. Vado-
 vavo Vaikų ir jaunimo originaliosios
 literatūros redakcijai. Žvelgdavom į
 Joną Stuką su atokia pagarba, nes apie
 jo darbštumą, literatūros išmanymą,
 puikų kalbos jausmą, organizacinius
 gebėjimus girdėjom tik pagyrimus.“
 D. Linčiuvienei ilgam įsiminė poilsis
 prie Aiseto ežero, ten praleistos va-
 saros su kolegomis: „Vagos“ leidykla
 turėjo savo žemės rojų – vasarvietę
 prie Aiseto ežero, kur širdį po sunkių
 darbų atgaudavo visi: gamtos mėgė-
 jai, grybautojai, uogautojai, žvejai
 ir šienpjoviai. Tikrasis vasarojimas
 prasidėjo 1972–1973 m., kai pagal
 skubiai kažkieno sukurtą projektą
 senos gryčiutės vietoj paežerėje
 buvo pastatytas namelis, o vėliau ir
 kitas (perstatant daržinę). 1976-ųjų
 vasarą mudvi su trylikamete du-
 kra, abi „prisiekusios“ aisetininkės
 senbuvės, gal dešimt dienų buvom
 Jono Stuko kaimynės. Jis atostogavo
 vienas ir, kaip tučtuojau paaiškėjo,
 buvo uolus žvejas. Kiekvieną rytą
 auštant už sienos pasigirdavo bruz-
 desys ir keistas dunksėjimas, tarsi
 kas šokinėtų nuo taburetės ar stalo,
 net sulinguodavo grindys ir kreste-
 lėdavo geležinės lovos. Pasirodo, tai
 buvo kone rituališkas pasirengimas
 žūklei, trukdavęs gal kokį pusvalandį.
 Iš pradžių pabUSDavom išsigandu-
 sios ir nesuprastamos, kas darosi, o
 paskui nekantriai laukdavom, kada
 tas šurmulys liausis. Žingsniams

nudundėjus laiptais ir nutolus, kartais būdavo sunku ir beužmigti. Kai pusryčiaudavom, mūsų kaimynas su laimikiu (ar be jo) grįždavo pailsėti. O mes prašpdavom kas kur. Vaikai prasimanydavo visokių žaidimų.“

Būta ir skaudžių, ir komiškų situacijų, išgyvenimų. D. Linčiuvienė vaizdžiai aprašo tokias situacijas: „Bet štai vieną dieną mūsų padangėje pasirodė keturi vaikinukai su smuikais. Jie atvažiavo keletą dienų parepetuoti paežerėj prieš važiuodami į H. von Karajano jaunimo orkestrų konkursą. Rytais ir popietėmis pakrantėj ir miške skambėjo nuostabi muzika – Mocartas, Bachas, Bokerinis... Visi buvom nuščiuvę, apimti palaimos. Vaikai budėjo saugodami taką, kad niekas nesiveržtų į ežerą, nedrumstų muzikantų susikaupimo.“

Kažkelintą rytą į kuklią, visų mūsų bendrą virtuvėlę įžengė rūsčiai nusiteikęs Jonas Stukas ir, nervingai kaisdamas virdulį, prapliupo, kad jam nusibodo ta muzika, triukšmas, kai kiekvienas daro, ką nori, ir pagrasino (nežinia kam), kad netrukus atvažiuos X (jis paminėjo vienos mūsų kolegės, beje, melomanės, pavardę), ir jie čia padarysią tvarką. Mudvi su dukra, nenorėdamos veltis į konfliktą, išlėkėm iš virtuvės. Bet bambėjimas nesiliovė...

Gandas apie rūsčią ištartį beregint pasklido. Smuikininkai, žinoma, iškeliavo į konkursą. Jų „fanai“ nusivylė be galo, jie pasijuto įžeisti ir įskaudinti, ir jiems buvo nė motais, kad nertėjantis žmogus – „Prano Mašiotio knygynėlio“ steigėjas, jų mėgstamų knygų vertėjas ir leidėjas. Juo labiau, kad iš konkurso Vakarų Berlyne Sauliaus Sondeckio vadovaujamas Vilniaus dešimtmetės muzikos mokyklos orkestras, kuriame grojo ir mūsų šie berniukai, grįžo apdovanotas aukso medaliu ir išgirtas paties Karajano. Prisimenu, kokia linksma sutikusių šventė buvo prie Aiseto...

Dabar suprantu, kad sunkiai ir be atvangos triūsdamas, garbusis J. Stukas buvo persidirbęs, troško ramybės ir atilsio, galbūt blogai jautėsi. Bet akivaizdu ir tai, jog, būdamas reiklus kitų elgesiui, užsirūstinęs mūsų kaimynas gal nė nepagalvodavo, kad jo įpročiai taip pat ne visada priimtini greta esantiems. Kas vakarą gana garsiai paleistas tranzistorius mums tiesiai į lovą griaudėdavo pasaulio žinias. Bylojo „Amerikos balsas“... Ir ne tik...

Vieną dieną pas Joną Stuką atvyko svečias – „storas, bet doras“. Taip save vadino rašytojas Vytautas Misevičius, tryškęs gyvenimo džiaugsmu ir mokėjęs juo užkrėsti kitus. Kiekvienos savo knygos pasirodymą jis paversdavo švente. Į redakciją atriedėdavo statinaitė alaus, stalus nuklodavo sumuštiniai, dosniai apdėti šonine, kumpiu ir t. t., ir t. t. Tokios šventės atgarsius pajutom ir prie Aiseto. Vakare už sienos, pro kurią girdėdavosi kiekvienas garsas ir krustelėjimas, vis labiau kaito pokalbis, o apie vidurnaktį duetu smagiai traukiamos dainos. Beje, Jonas Stukas turėjo stiprų balsą ir dainuot mėgo (tą jau žinojom anksčiau). Puota tęsėsi iki paryčių ir baigėsi komiškai. Rytą vaikai piktdžiugiškai kikeno spoksodami, kaip griežtasis ponas Jonas prisisėmęs kibirą vandens palei langą plauna namelio stogą – vakaronės likučius...

Dabar, prabėgus šitiek metų, šitie epizodai atrodo linksmi, patvirtinantys, kad kiekvienas žmogus, nors ir rimčiausias, išmuštas iš vėžių, gali pasirodyti juokingas, kai ilgai tramdytas džinas išlekia iš butelio. Ne veltui Juozas Grušas rašė: „Gyvenimas – karaliaus juokdarys...“ Dar ne sykį mačiau Joną Stuką, atostogaujantį prie Aiseto, man regis, ir šienaujantį. Kartais su žmona, labai simpatinga šilta moteriške, dukra arba sūnumi,

energingu jaunuoliu. Vagiečiai labai apgailėdavo sužinoję Joną Stuką sunkiai susirgus. Plaučių liga buvo aptikta atsitiktinai ruošiantis važiuoti į užsienį. (Tada reikėdavo sveikatos pažymėjimo!). Juk buvo tik penkiasdešimt penkerių, dar būtų galėjęs nuverst kalnus knygų leidybos baruose. Buvo iniciatyvus, kūrybingas, darbštus, nuoširdžiai puoselėjęs vaikų literatūrą, kėlęs ją į deramą meninį lygį, globojęs ir skatinęs jos kūrėjus.“

J. Stuko ištvermę, taurų, optimistinį žvilgsnį į gyvenimą, kartais išsprūstantį susierzinimą ar džiugesį pačiomis sunkiausiomis akimirkomis pastebėjo ir kiti buvę kolegos. D. Kuisienės žodžiais tariant, visa tai ir buvo Jono Stuko gyvenimas, tuo kūrybiniu džiaugsmu ir švytėjo jo veidas.

Literatūra

1. *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. III. – Vilnius: Vyr. encik. redakcija, 1971, p. 324.
2. Vanagas V. *Lietuvių rašytojų sąvadas*. – Vilnius, 1987, p. 301.
3. *Lietuvių literatūros enciklopedija*. – Vilnius: Liet. lit. ir tautos. i-tas, 2001, p. 475.
4. Mašiotas P. *Ir aš mažas buvau*. – Vilnius: Vaga, 1969, p. 233.
5. Sviestas Dž. *Guliverio kelionės*. – Vilnius: Vaga, 1975, p. 113.
6. Rudokienė I. Su knyga rankose: „Vagos“ I-klos Lietuvių vaikų ir jaunimo literatūros redakcijos vedėjo J. Stuko atminimui // *Literatūra ir menas*, 1979 gruodžio 8.
7. Urba K. Vertimų vaikams problemos // Lietuvos literatūros vertėjų sąjunga, 2008 vasaris, interneto prieiga: www.llvs.lt.
8. Tarp redagavimo ir vertimo / Su Roma Zagorskiene kalbasi Diana Bučiūtė // *Literatūra ir menas*, 2008 rugsėjo 30.
9. Interneto prieiga, laiškai, Adomo Druktenio, Danguolės Kuisienės, Donatos Linčiuvienės, Romos Zagorskienės ir kt. prisiminimai.

Vardas, įpareigojantis kilniems darbams budinant tautos ir jaunimo gerąją dvasią

LEONARDAS ŠABLINSKAS

*Kunigo, švietėjo Jono Katelės labdaros ir
paramos fondo valdytojas*

*Būti išmintingam yra geriau, negu būti stipriam:
žinojimas yra svarbesnis už jėgą.
(Pat 24, 5)*

Kunigo, švietėjo Jono Katelės (1831–1908) vardas kuriant labdaros ir paramos fondą pasirinktas neatsitiktinai. Kas buvo Jonas Katelė, kuo svarbi jo veikla mūsų kraštui, kokius tikslus puoselėja ir kokius darbus daro jo vardu pavadintas fondas, apžvelgiama šiame straipsnyje.

Važiuojant keliu Rokiškis – Panevėžys, apie 10 km nuo Rokiškio, pasitinka rodyklė „Kunigo, švietėjo Jono Katelės kapas“. Ji veda link Panemunėlio miestelio, kuris jau prieš šimtmetį vadintas fenomenaliu: XIX a. pabaigoje ši parapija buvo vienintelė Lietuvoje, kur beveik visi suaugusieji – tiek vyrai, tiek moterys – mokėjo rašyti ir skaityti.

Šio fenomeno kaltininkas – kunigas J. Katelė ir jo 36 metų nenuilstamo darbo Panemunėlio krašte rezultatas: tamsus bažnytkaimis carinės priespaudos, lietuviško žodžio persekiojimo metu tapęs šviesuolių kraštu ir Rytų Aukštaitijos kultūros sostine. Kunigas J. Katelė atnešė Panemunėlio miesteliui kitokio, šviesesnio, gyvenimo viltį. Būdamas darbštus ir tvarkingas, pirmiausia ėmėsi atstatyti klebonijos

trobesius. Mėgęs ne tik tvarką, bet ir grožį, pamažu, ties pačia klebonija, įveisė didelį vaismedžių sodą. Paties mėgstamiausia vieta buvo klebonijos akacijų alėja, kurios pavėsyje skaitydavo knygas.

Kleboniją kūrė tarsi tobulos visuomenės modelį: joje turėjo būti visa, kas gražiausia, ką padovanojo gamta ir ką tobuliausia sukūrė žmogus. Tikrų tikriausias to įrodymas: jo dvasios karalystė – biblioteka. Joje sukaupta per 3000 pasaulinės klasikos knygų rusų, lenkų, vokiečių, prancūzų kalbomis, Levo Tolstojaus, Aleksandro Puškino, Fridricho Šilerio, Adomo Mickevičiaus, Nikolajaus Gogolio kūriniai... Šitame lobyne galėjai rasti ir Šventąjį Raštą, ir istorinius bei filosofinius veikalus, ir A. Strazdo, A. Baranausko, A. Vienažindžio, Maironio lietuviškas knygeles.

Po vakarinio arbatos gėrimo beveik kasdien čia vyko skaitymo vakarai, kurie tapo dvasinio tobulėjimo mokykla.

Kunigo svetingumas, graži klebonijos aplinka traukė kaip magnetas. Panemunėly vasaromis rinkdavosi šviesiausi Lietuvos protai, laisvės

šaukliai, nepriklausomos valstybės kūrėjai: J. Basanavičius, A. Smetona, J. Jablonskis, P. Matulionis, M. Riomeris, A. Jakštas-Dambrauskas, Maironis, A. Vienažindys, J. Tumas-Vaižgantas.

J. Katelė suvokęs, kad vienam bus sunku visą parapiją apšviesti, būrė aplink save bendražygius: sugebėjo juos įtikinti, uždegti ir vesti paskui save. Pirmiausia išmokė, paruošė būrį jaunuolių, būsimųjų daraktorių, kurie vėliau darbavosi slaptose kaimo mokyklose, o pats kasdien, dažnai sutemus, kad mažiau būtų stebimas įtarių akių, lankė sodžius skleisdamas lietuvišką žodį ir pažangesnio gyvenimo viltį. Stiprios valios asmenybės negalėjo sustabdyti nei persekiojimai, nei grasinimai kalėjimu ir Sibiru. Visur jis buvo laukiamas, kiekviename sodžiuje buvo matyti jo gerų darbų pėdsakai. Kaip rūpestingas globėjas pas parapijiečius niekada neatvykdavo tuščiomis rankomis: kam riestainį, kam knygą, kam saldainį ar pieštuką atveždavo lauktuvių, kam gerą žodį pasakydavo. Toks kunigo elgesys buvo tarsi stebuklas. J. Katelė nebuvo pedagogas, bet tikras

mokytojas iš Dievo malonės visais gyvenimo klausimais. Žmogus pagal Dievo paveikslą, dosnia širdimi beldžis į parapijiečių širdis ir radęs jose atsaką – pagarbą, palaikymą ir meilę.

J. Katelė parapijoje atgaivino gegužines pamaldas, kurių metu pats su parapijiečiais traukdavo Baranausko, Vienažindžio, Strazdo dainas. Klebonijoje vyko kameriniai koncertai. Kunigo skatinami paprasti žmonės tapo aktoriais ir vaidino paprastiesiems žmonėms. Pats J. Katelė, kaip režisierius, rėmėjas, telkė vaidintojus, repetavo, rengė pasirodymus. Manoma, kad 1893 m. Naujikuose suvaidinta J. Tumo-Vaižganto komedija „Nepadėjus nėra ko kasti“ galėjo būti pirmas slaptas lietuviškas vaidinimas Lietuvoje.

Visa tai liudija, kad J. Katelė buvo aktyvus kultūros, lietuviškų tradicijų puoselėtojas, lietuviybės apaštalas, tvirtai ėjęs lietuviybės keliu, vedęs juo ir kitus.

Gabius jaunuolius savo lėšomis siuntė mokytis į užsienį, skiepijo patriotinius jausmus, laimino geriems ir doriems darbams dėl Lietuvos. Šiose apylinkėse J. Katelės išugdyta šviesuolių karta tapo Lietuvos valstybės kūrėjais: iš čia kilęs ministras pirmininkas Juozas Tūbelis, Rusijos dūmos narys Juozas Kubilius, panemunėliečių tarmę aprašęs Kleopas Jurgelionis.

Vienas iškiliausių J. Katelės darbų – didžiulės mūrinės bažnyčios statyba, kurios kunigas taip ir nespėjo pamatyti. Senoji bažnyčia per ankšta, atgyvenusi savo amžių. 1896 m. caro valdžia paskelbė, jog naujų bažnyčių statybai nebereikia leidimo – seniai brandinta mintis pradedama įgyvendinti: 1897 m. Kauno gubernatorius patvirtina dar 1894 m. Rygos inžinieriaus parengtą projektą. Projekto vertė – 34 964 rubliai (3500 aukso rublių). Tokia

kaina mažai, turinčiai apie 4000 gyventojų, parapijai sunkia našta gula ant senstančio klebono ir parapijiečių pečių. Aukšta ir didelė bažnyčia turėjo paliudyti parapijos gyvastingumą, turėjo iškilti tokia, kokios neturėjo didesni bažnytkaimiai ir parapijos. Turbūt jaučia statytojas, jog neužneš šios naštos iki bažnyčios bokštų, bet neša...

Mūrinė bažnyčia statoma šalia senosios, kurioje visą statybos laikotarpį meldėsi parapijiečiai. Kaimų vyrai su savo arkliais ir vežimais paeiliui važiavo, kasė ir vežė akmenis pamatams, o klintis kalkėms gaminti. Statyba rūpinosi ir komitetas, o aktyviausias talkininkas ir dosniausias rėmėjas, bažnyčios statybos komiteto pirmininkas – Laukupėnų kaimo ūkininkas Juozas Tūbelis. 1904 m. ėmė kilti bažnyčios sienos. Kiekvienas parapijietis koku nors būdu prisidėjo prie statybos: kas darbu, kas lėšomis, kas aukomis, aukojo Amerikoje gyvenę panemunėliečiai, aukos buvo renkamos ir visoje Žemaičių vyskupijoje. Darbais rūpinosi ir juos prižiūrėjo pats J. Katelė, nes nusimanė apie bažnyčios statybą. Jam klebonaujant Zarasuose, buvo statoma bažnyčia. Dėl lėšų stygiaus darbai su pertraukomis tęsėsi 13 metų. Pristigus pinigų, kunigas skolinosi, darbai ypač sulėtėjo jam sunkiai susirgus ir 1908 m. mirus... Atiduoti skoloms neužteko pinigų net išpardavus biblioteką, baldus ir visą jo užgyventą turtą. Po jo mirties išorės darbais rūpinosi naujasis klebonas Juozapas Budrikas, o vidaus – kunigas Kazimieras Mokus. Bažnyčią pašventino prelatas ir Lietuvos dainius Maironis, artimai bendravęs su J. Katele ir mėgęs svečiuotis Panemunėlyje bei čia kurti. Pašventinimas įvyko 1911 m. gegužės 8 dieną (Jonas Katelė mirė 1908 m. gegužės 8 d.). Tai gražus sutapimas ir prasmingas paliudijimas,

jog mirtis bejėgė ištrinti žmogaus paliktus pėdsakus. Šv. Juozapo globos bažnyčia – panemunėliečių bendro triūso rezultatas ir jų parapijos žadintojo, dvasinio gyvenimo „architekto“ Jono Katelės gulbės giesmė, visus apglėbusi Šventosios Dvasios sparnais ir sujungusi šventai tarnystei: artimui ir Dievui.

Per 36 kunigystės metus J. Katelė nuveikė ir pasiekė nesuvokiamai daug. Tai nulėmė sąmoningas pasiaukojimas, valios tvirtybė, įgimti organizatoriaus, stratego ir taktiko gabumai, aiškus tikslas ir negalvojimas apie savo saugumą ir gerovę. Šis kunigas arė vagą niekieno neartame dirvone – pats nesustojo, ėjo pirmas ir rodė kelią, o paskui jį į mokslą ir pažangą ėjo parapija.

Šiandien, praėjus daugiau kaip šimtmečiui nuo lietuviybės apaštalo mirties, klestint vartotojiškai kultūrai, ypač stinga dvasingumo, nuoširdaus bendravimo, pagarbos ir tolerancijos, nesavanaudiškos pagalbos ir paramos. Norint pakeisti visuomenės vertybes, ugdyti žmonių sąmoningumą, ne mažiau nei J. Katelės laikais reikalinga jo dvasia ir ugnis, jo idėjų gyvybingumas, misijos supratimas, kryptingas nuolatinis darbas ir toliaregiški tikslai. Šiandien Lietuvai labai stinga darbščių, stiprių, atsidavusių ir dvasingų jos ateities kūrėjų, šviesuolių, mylinčių Lietuvą ir jos žmones.

2011 m. gegužės pabaigoje Panemunėlio miestelis šventė šimtametės Šv. Juozapo globos bažnyčios ir 180-ųjų Jono Katelės gimimo metinių minėjimą. „Čia girdžiu plakant Jono Katelės širdį,“ – per aukotas šv. Mišias kalbėjo vyskupas Jonas Kauneckas.

Gegužės 28 d. bažnyčioje vykusioje mokslinėje konferencijoje pirmą kartą viešai paskelbta apie norą įkurti J. Katelės fondą ir dūlėjančiam 130 metų senumo klebonijos pastatui suteikti antrąjį kvėpavimą.

Birželio 10 d. buvo sudaryta kunigo švietėjo Jono Katelės labdaros ir paramos fondo steigimo sutartis, jos iniciatoriai vienos šeimos trijų kartų atstovai: Vincas, Leonardas ir Tomas Šablinskai, pasiryžę puoselėti kunigo J. Katelės atminimą, budinti tautą, ypač gerąją jaunimo dvasią, auklėti ir šviesti žmones telkiant bendrai veiklai vardan dvasingesnės Lietuvos. Birželio 15 d. įvyko steigiamasis susirinkimas, o birželio 23-iąją Juridinių asmenų registre patvirtinti ir parengti įstatai, apibrėžiantys fondo veiklos rūšis ir tikslus.

Fondas, remdamasis privačiomis steigėjų lėšomis, 2012–2013 m. įvairioms programoms išleido apie 30 000 litų. Tuo laikotarpiu vykdyti šie projektai:

Jaunimas ir Piligrimystė. Jau nuo 2011 m. fondo lėšomis vasaros atostogų metu po 3–4 jaunuolius išvyksta į Prancūzijos Taizė kaimelį, kur susirenka jaunimas iš viso pasaulio bendrai maldai ir puoselėja piligrimystės idėjas.

Sakralinė muzika moksleivio gyvenime. Fondo lėšomis ir iniciatyva įkurtas Šv. Mato bažnyčios vaikų ir jaunimo choras. (vad. Reda Kazlauskienė). Dvejus metus choras buvo išlaikomas fondo lėšomis. Chorui išaugus ir sustiprėjus, jo rėmimą perėmė Šv. Mato parapija. Šis projektas vykdytas ir Pandėlio miestelyje. Universalaus daugiafunkcinio centro dainavimo studijos choras „Pandėlio balsiukai“ (vad. Vilma Likienė), remiami fondo, koncertavo Zarasų, Panemunėlio, Rokiškio, Šiluvos, Pažaislio vienuolyno bažnyčiose, dalyvavo pirma-

jame Lietuvoje sakralinės muzikos konkurse.

2012 m. įkurta kunigo švietėjo J. Katelės jaunimo dramos studija (rež. Jonas Buziliauskas). Liepos 6 d. Rokiškyje Valstybės dienos minėjimo proga studijos jaunimas parodė spektaklį „Mindaugas“: Rugpjūčio mėn. pastatytas spektaklis pagal Justino Marcinkevičiaus pjesę „Mažvydas“, kurį labai gerai įvertino žiūrovai: spektaklis rodytas 16 kartų. 2012 m., prieš pat Kalėdas, gimė dar vienas spektaklis „Jaunos dienos“, skirtas liaudies dainiui Maironiui. Šis darbas puikiai įvertintas Punske (Lenkija) vykusiame festivalyje.

2013 m. sukurtas spektaklis „Donelaitis“ pagal Justino Marcinkevičiaus poemą, skirtas poeto 300-osioms gimimo metinėms.

2014 m. kovo 28–30 d. fondo jaunimo dramos studija dalyvavo tarptautiniame jaunimo teatrų festivalyje „Baltijos krantas“, vykusiame Taline (Estija). Pelnyta geriausio aktorius vyro nominacija ir nominacija už geriausią nacionalinę dramaturgiją.

Vienas didžiausių projektų, kurį šiuo metu vykdo fondas – „Panemunėlio miestelio tradicinių amatų centro įkūrimas ir pritaikymas bendruomenės poreikiams“. Bendra projekto vertė – 274 160 litų. Projektą finansuoja ir remia vietinė veiklos grupė, o fondas – 10 procentų.

2013 m. gruodžio mėn. fondas Lietuvos kultūros tarybai teikė paraišką dviem projektams – prašoma paramos leidiniams:

„Tėvo Stanislovo palikimas. Liturginių rūbų rinkinys“. Projektui

įgyvendinti pasitelkti garsūs Lietuvos menotyrininkai: daktarė Gabija Surdokaitė-Vitienė, žinomas fotografas Arūnas Baltrėnas. Projekto vertė – 34 000 litų. Fondas prisideda 4 800 litų.

„Uoginių kaimo šviesuolis Adomas Petrauskas ir jo muziejus Kupiškio rajone.“ Projekto vertė – 24 674 litai, fondas prisideda 3 800 litų.

Rudolfo Lymano skulptūra Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčios šventoriuje – fondo dovana miesto gimtadienio proga ir 130-ųjų muzikos mokyklos metinių įkūrimo proga, kurioje dirbo pats Rudolfas Lymanas ir išugdė daug garsių asmenybių.

Artimiausi fondo planai: naujam gyvenimui prikelti 1883 m. statytą senąją kleboniją, joje įrengti muziejų, tradicinių amatų centrą, mokyklos klases, pritaikytas edukacinei veiklai, o ateityje – puoselėti kilnias ir dvasingas idėjas.

Sakoma, kad vienas žmogus nelabai ką gali, o kunigas, švietėjas J. Katelė įrodė, jog asmenybės jėga, gebėjimas įtikinti ir vesti, kryptingas ėjimas tikslo link pamirštant savo interesus, negalias ir ambicijas – galinga jėga, bet ne kiekvienam tai duota. Tokiu gyvenimu tiki, tokiais kriterijais vadovaujasi švietėjo kunigo Jono Katelės paramos ir labdaros fondas.

Šis pranešimas skaitytas kultūros forume „NVO patirtys, jungtys, iššūkiai ir lūkesčiai“ 2014 m. balandžio 15 d. Rokiškio Juozo Keliuočio viešojoje bibliotekoje.

Juozo Miltinio palikimo studijų centro istorija, kultūrinė ir mokslo tiriamoji veikla

ANGELĖ MIKELINSKAITĖ

Panevėžio apskrities G. Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos Juozo Miltinio palikimo studijų centro vedėja

Pristatant Juozo Miltinio palikimo studijų centro istoriją (toliau – Miltinio centras), kultūrinę ir mokslo tiriamąją veiklą, atskaitos tašku laikytinas šio centro įkūrimas 1996 metais. Aptariant Miltinio centro istoriją, galima išskirti šiuos pagrindinius etapus: 1996–1999, kai veikla vykdoma tik paveldėtoje režisieriaus Juozo Miltinio aplinkoje, 1999–2007, kai papildomos patalpos prijungiamos prie autentiškos aplin-

kos, ir 2007–2014, kai išsiplėčia kultūrinės veiklos pobūdis, mokslo tiriamųjų darbų apimtis.

1996-ųjų rudenį Panevėžyje paženklintas svarbiu kultūrinio gyvenimo įvykiu: duris visuomenei atvėrė režisieriaus Juozo Miltinio butas, veikiantis kaip Juozo Miltinio palikimo studijų centras, paties režisieriaus valia atitekęs Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešajai bibliotekai. Ši kultūrinė įstaiga įkurta

paskutinėje (1983–1994 m.) režisieriaus gyventoje vietoje, jo bute, Algirdo g. 54–19.

Taigi, 1996 m. rugsėjo 3 d. atnaujintas ir suremontuotas Miltinio butas pirmą kartą pakvietė visuomenę išsamiau ir detaliau susipažinti su režisieriaus kūrybine aplinka, kuri, nors ir fragmentiškai, atspindi šios asmenybės ir Panevėžio teatro formavimosi ypatumus, požiūrį į teatro meną ir aktorius

Juozo Miltinio asmeninė biblioteka. Nuotr. Rimanto Lapšio

ugdymą (meno kūrinių kolekcija, repetitijų įrašai, rankraščiai, asmeniniai daiktai ir biblioteka). Nuo pat atidarymo pradžios Miltinio centras tapo panevėžiečių, svečių iš kitų Lietuvos miestų ir užsienio šalių traukos centru. 1997 m., viešėdami Panevėžyje, autentiškoje režisieriaus Juozo Miltinio aplinkoje lankėsi profesorius iš Paryžiaus universiteto Claude Mouchard su žmona Héléne, išeivijos lietuvė Ina Bertulytė, Šveicarijos ambasados Baltijos šalims Lietuvoje ir Latvijoje pirmasis sekretorius Jurgas Schneebergeris, režisieriaus biografas ir eseistas Tomas Sakalauskas. 1998 m. čia lankėsi Seimo narys Antanas Račas su svečiu iš Vokietijos Peteriu Köhleriu. Neabejotinai tokiam susidomėjimui įtakos turėjo iki tol buvęs gana uždaras ir mažai prieinamas režisieriaus gyvenimas, todėl traukė pabuvoti asmenybės, kuri daugeliui buvo pažįstama tik iš spektaklių, autentiškoje aplinkoje. Kadangi šis bibliotekos skyrius tapo neatsiejama miesto kultūrinio gyvenimo dalimi ir, kaip jau minėta, lankytojų traukos objektu, todėl esamas patalpas teko praplėsti. Tokia galimybė atsirado po 1997 m. liepos 18 dienos, kai Lietuvos Vyriausybė skyrė 80 tūkstančių litų režisieriaus bute įsikūrusio Miltinio centro patalpoms padidinti. 1998-ųjų gegužės 8 d. į miestą atvykęs prezidentas Valdas Adamkus aplankė ir režisieriaus memorialinį butą, susitiko su miesto meru Vitu Matuzu, žurnalistais, aktorais, kultūros darbuotojais. Suremontuotose ir praplėstose patalpose įrengiama ekspozicijų ir kamerinių renginių salė, o rugsėjo 3-iąją, minint režisieriaus gimtadienio dieną, čia buvo pristatytas pirmasis Miltinio centro projektas „Miltinis dailininkų akimis“.

Po šio pirmojo projekto Miltinio centro kultūrinė veikla ne tik išsi-

Petro Kiaulėno (1909–1955) tapybos darbų paroda, 1999 m. Nuotr. Gintaro Lukoševičiaus

Atnaujinta ekspozicija, 2007 m. Nuotr. Virginijaus Benašo

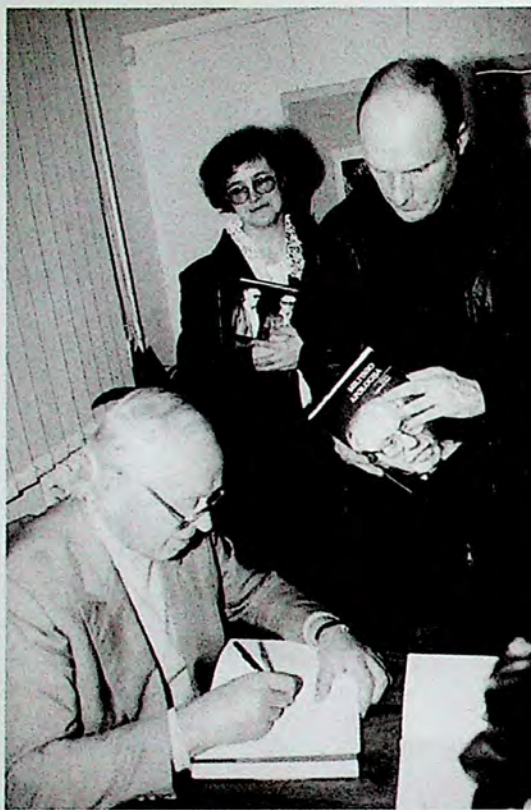

Kamerinių renginių ir ekspozicijų salė. Nuotr. Ritos Kosmauskienės

plėtė, bet ir pasikeitė jos pobūdis bei mastas. Naujos veiklos kryptys skirtos ne tik Miltinio centrui integruoti į miesto kultūrinį gyvenimą, bet ir nukreiptos į krašto bei regiono kultūrinio gyvenimo tradicijų puoselėjimą. Veikla, susijusi su Miltiniu ir jo aplinkos žmonėmis, nuolat plėtojama, vykdomos įvairios programos. Surengta teatro šviesų dailininko Audriaus Zutkio pastelių paroda, buvusio ilgamečio Panevėžio dramos teatro muzikinės dalies vedėjo Antano Belazaro (1913–1976) akvarelių paroda „Slaptasis muzikos peizažas“. Visa tai padėjo išsaugoti, papildyti ir paskleisti šiame skyriuje esamą paveldą. Tų pačių metų lapkritį jau naujose patalpose įvyko kultūros, meno ir dvasininkijos atstovų susitikimas su Prancūzijos ambasados Lietuvoje kultūros atašė Corinne Micaelle. 1999 m. kovą Miltinio centre lankėsi Lietuvos prezidentas Algirdas Brazauskas. Pradėta kultūrinė veikla tęsiama: surengtos ir visuomenei pristatytos režisieriaus Paryžiaus laikmečio draugų Antano Gudaičio (1904–1989) ir Petro Kiaulėno (1905–1955), taip pat ilgalaikių ir ištikimų bičiulių Bronės Mingilaitės-Uogintienės (1919–1983) ir Algimanto Mikėno (1929–2006) dailės darbų ir dokumentų parodos. Šiame veiklos etape aktyviai bendradarbiauta su aktoriumi, Juozo Miltinio bendražygiu Vaclovu Blėdžiu (1920–1999).

Tolesnė Miltinio centro veikla siejama ne tik su erdvesnėmis patalpomis, bet ir su kultūrinės veiklos įvairiapusiškumu. Jau 1999 m. rugsėjį dalyje naujų patalpų sumontuota įranga, kurioje veikia nuolatinė ekspozicija „Juozo Miltinio gyvenimas ir teatras“, tų pačių metų rugsėjo 3 d. Juozo Miltinio ryšiams

su Prancūzija prisiminti surengta konferencija „Juozas Miltinis ir Paryžius“, kurioje dalyvavo Patrick Donabédian, Prancūzijos ambasados Lietuvoje kultūros reikalų patarėjas, Prancūzų Oskaro Milašiaus kultūros centro direktorius, Lietuvos kultūros viceministrė Ina Marčiulionytė

Tomo Sakalausko knygos „Miltinio apologija“ pristatymas, 1999 m. Nuotr. Renaldo Purono

bei kiti žinomi literatūros, teatro, kultūros ir meno žmonės. Lapkričio mėnesį pristatoma Juozo Miltinio kūrybos ir biografijos tyrinėtojo Tomo Sakalausko knyga „Miltinio apologija“.

Jau tampa tradicija kasmet paminėti režisieriaus gimtadienį: šią dieną vyksta įsimintinas ir prasmingas renginys. 2000 m. pristatytas projektas „Mano Miltinis“ iš kitų renginių išsiskyrė tuo, kad prie jo prisidėjo Juozo Miltinio studijoje išugdyti aktoriai: Gražina Urbonavičiūtė, Romualdas Urvinis, Dalia Melėnaitė, Algirdas Paulavičius ir kiti. Taip užsimezgė glaudesni ryšiai su aktoriais. Nuosekliai plėtojama

ir vykdoma veikla buvo įvertinta: 2001 m. Valstybinė komisija parėmė dramaturgo ir rašytojo Juozo Grušo 100-mečio minėjimą, kurio pagrindinis akcentas – pateikta turininga ir informatyvi paroda „Laimingasis – tai aš“, atspindinti dviejų praėjusio amžiaus iškilų asmenybių – (režisieriaus Juozo Miltinio (1907–1994) ir rašytojo Juozo Grušo (1901–1986) – kūrybinį bendradarbiavimą. Joje panaudota daug archyvinės ir kitos dokumentinės medžiagos, saugomos Juozo Miltinio palikimo studijų centre, Panevėžio Juozo Miltinio dramos teatre, Maironio lietuvių literatūros ir Juozo Grušo muziejuose, Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, Nijolės Blėdienės ir Algimanto Mikėno privačiuose archyvuose.

2002 m. Miltinio centro kultūrinio gyvenimo procesai tampa ryškesni, solidesni ir labiau pastebimi visuomenės. Praplėstose patalpose, kamerinių renginių salėje, pradėti organizuoti tęstiniai renginiai, pristatomos kūrybinės iniciatyvos ir bendri projektai su dailininkais, taip pat rengiami žinomų asmenybių, susijusių su režisieriaus aplinka, sukačių minėjimai.

Surengta paroda ir vakaras-minėjimas, skirtas scenografui Vygantui Kosmauskui (1960–2001) atminti, teatrologo, filosofo ir eseisto Giedrimundo Gabrėno (1952–1995) kūrybos vakaras su jo darbų ir veiklos pristatymu „Giedrimundui Gabrėnui – 50“, dailininko Povilo Šiaučiūno ekslibrisų paroda „Ne tik Miltiniui“, skirta režisieriaus 95-osioms metinėms pažymėti, aktoriaus Gedimino Karkos (1922–1991) 80-mečio minėjimo metu Ferdinandas Jakšys suvaidino monodramą „Vaižgantas“. Lankėsi Karolina Masiulytė–Paliulienė su

Grenoblio teatro trupe, aktoriais ir režisieriais.

2003–2005 m. pristatoma Jono Švažo (1925–1976) klasikinio modernizmo tapybos darbų paroda, Romualdo Čarnos grafikos darbai, skulptoriaus Leono Striogos skulptūrinių kompozicijų paroda, architekto Algimanto Mikėno (1929–2006) ir skulptoriaus Juozo Šlivinsko bendras projektas „Teatro protuberancai“. Surengti jubiliejiniai vakarai: aktoriui Algirdui Paulavičiui paminėti skirtas vakaras „Visos gyvenimo spalvos“ ir Donatui Banioniui – „Aktoriaus kelias nuo Jasiaus iki Barklėjaus Kuiperio“, šio vakaro metu pristatyta aktoriaus atsiminimų knyga. Eksponuoti dar vieną talentą atskleidžiantys režisieriaus Juozo Miltinio (1907–1994) piešiniai „Ne tik Melpomenės įkvėptas“.

2006 m. Juozo Miltinio fondas pripažintas nacionalinės reikšmės dokumentinio paveldo objektu ir įtrauktas į UNESCO programos „Pasaulio atmintis“ Lietuvos nacionalinę registrą.

Jubiliejiniai 2007-ieji vėl įnešė naujų pokyčių: išsiplėtė kultūrinės veiklos pobūdis, mokslotiriamųjų darbų apimtis. Tais metais, minint režisieriaus 100-ąsias gimimo metines, Centre atnaujinta ekspozicija „Juozo Miltinio gyvenimas ir teatras“. Šis įvykis pritraukė lankytojų ne tik iš įvairių Lietuvos vietovių, bet ir užsienio šalių. Nauja ekspozicija paskatino daugelio studentų mokslinių darbų, susijusių su teatro studijomis, tyrinėjimų pradžia. 2008 m. įvyko aktorės Eleonoros Matulaitės kūrybos vakaras: literatūrinė kompozicija „Vilties žibintas“ pagal Jurgio Baltrušaičio kūrybą. Buvo išleista ir pristatyta „Juozo Miltinio asmeninės biblio-

tekos katalogo“ pirmoji dalis. Seminarai, konferencijos ir kiti nuolat vykdomi kultūriniai projektai dar sykį patvirtina, kad Miltinio centras yra miesto kultūros dalis. Paminėtinas mokytojos Irenos Smilgaitės poezijos knygos „Mėlynos žolės“ pristatymas. 2009 m. Panevėžyje

Paroda iš ciklo „Miltinis ir jo mokiniai“, skirta aktorės Eugenijos Šulgaitės 90-mečiui. Aktorės sūnus Andrius Karka, 2013 m. Nuotr. Virginijaus Benašo

lankėsi Prancūzijos ambasadorius François Laumonier'as ir Didžiosios Britanijos ambasadorius Simonas Buttas. 2010 m. surengtas jubiliejinis vakaras „Einu vaidinti savo Hamleto“ ir atidaryta memorialinė paroda, skirta aktoriui Vaclovui Bėdžiui (1920–1999). Eksponuota paroda iš ciklo „Juozas Miltinis ir jo mokiniai“, skirta aktorių Reginos Zdanavičiūtės, Eleonoros Koriznaitės, Astos Preidytės jubiliejinėms sukaktims paminėti. 2011 m. įgyvendintas projektas „Kazimieras Vitkus – teatro metraštininkas“, skirtas K. Vitkaus (1921–1995) 90-mečiui, ir pristatyta Ritos Ale-

knaitės-Bieliauskienės monografija „Teatro uždangą praskleidus. Jonas Alekna“. Knygoje pateikiama daug išsamių ir informatyvių liudijimų apie Panevėžio dramos teatrą, režisierių Juozą Miltinį ir aktorius. Tais pačiais metais surengta paroda aktorių Broniaus Babkausko (1921–1975), Algimanto Masiulio (1931–2008) ir Aurimo Babkausko (1946–1991) jubiliejams paminėti. Daug lankytojų sulaukė Valentino Antanavičiaus asambliažų paroda. Dailininko pamėgta technika sukurti meno kūriniai ilgą laiką buvo nepageidaujami oficialiose parodose, todėl plačiai visuomenei mažai arba visai nežinomi. Įdomus ir turiningas buvo susitikimas su knygos „Nepakartojamos akimirkos. Susitikimai su kultūros kūrėjais“ autoriumi prof. habil. dr. Juozu Algimantu Krištopaičiu ir „Naujosios Romuvos“ redaktoriumi, filosofu Andriumi Konickiu.

Edukacinė ir švietėjiška J. Miltinio centro veiklos kryptis atsiskleidžia palaikant ryšius su gimnazijomis, mokyklomis, bibliotekomis ir kitomis kultūros įstaigomis. Nuolat bendradarbiaujama su Juozo Miltinio gimnazija. 2012 m. įgyvendintas bendras projektas, skirtas Jurgos Ivanauskaitės 50-mečiui „Kaip užsiauginti laimę“. Kartu su šios gimnazijos Teatro studijos mokiniais organizuotas renginys J. Miltinio gimtadieniui ir jo teatro 70-mečiui (2010 m.), literatūriniai skaitymai „Kai matuoju nueitą kelią“ (2012 m.), konferencija „Gimnazistai apie Juozą Miltinį: aktorius, režisierius, mokytojas“ (2014 m.). J. Miltinio centras gražiai bendradarbiauja ne tik su miesto, bet ir su regiono mokyklomis. Toks bendradarbiavimo projektas buvo vykdomas su

Režisierius Juozas Miltinis, aktorius Vaclovas Blėdis ir teatrologas Giedrimundas Gabrėnas.
Nuotr. Lidijos Šimkutės

Pasvalio Petro Vileišio gimnazija (2009 m.). 2014 m. eksponuota Saulės Kisarauskienės tapybos darbų paroda ir aktorės Liudvikos Adomavičiūtės 80-mečiui skirta dokumentų ir fotografijų paroda bei minėjimas. Bibliotekos centrinių rūmų erdvėse su Miltinio centre saugomu rankraštiniu palikimu lankytojus supažindino paroda „Laiškas kaip meno kūrinys: dailininkų kūrybos apraiškos laiškuose režisieriui Juozui Miltiniui“. Ši paroda skirta UNESCO programos Pasaulio atmintis 20-mečiui, kurios tikslas: supažindinti ir populiarinti šiame fonde saugomą kultūros paveldą.

2012 m. surengtas ir visuomenei pristatytas renginys „Švietėjiška Karkų šeimos gyvenimo idėja“. Paroda atskleidė dviejų žinomų ir veiklių asmenybių – Mykolo Karkos ir Gedimino Karkos – kultūrinę bei visuomeninę veiklą, atliko edukacinę funkciją, išryškino asmenybės įtaką kultūriniam ir visuomeniniam gyvenimui. Šiame edukaciniame renginyje dalyvavo 80 Mykolo Karkos pagrindinės mokyklos mokinių. Vakarais surengtas Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejuje Vilniuje. Tais pačiais metais vyko renginys „Tarnystės teatrui kelias“, skirtas

aktorės Dalios Melėnaitės jubiliejui. Parodos ir minėjimo tikslas – pasitelkiant žinomos aktorės asmenybę ir jos sukurtus vaidmenis scenoje, atskleisti jaunesniosios Panevėžio dramos teatro kartos kūrybišką įsiliejimą į šio teatro kolektyvą.

2013 m. surengti dar du projekto „Juozas Miltinis ir jo mokiniai“ renginiai: aktorės Eugenijos Šulgaitės 90-metis ir įdomiai bei patraukliai visuomenei pristatyta kino ir teatro aktoriaus Algirdo Paulavičiaus 70-mečiui skirta programa „Penki dešimtmečiai su Panevėžio teatru“. Surengta dailininko, ilgus metus bendravusio su Miltiniu, Broniaus Uoginto (1913–1988) tapybos darbų paroda. Jo tapyti žinomų žmonių portretai, surinkti iš muziejų fondų bei privačių kolekcijų, eksponuoti dailininko 100-mečiui skirtoje parodoje J. Miltinio centre ir bibliotekos centriniuose rūmuose. Taip pat aktyviai dalyvauta ir prisidėta rengiant kompozitoriaus Antano Belazaro 100-mečiui skirtą parodą ir minėjimą.

J. Miltinio centras atlieka ir mokslo tiriamąją veiklą. Nuo 2003 m. jis sėkmingai vykdo projektą „Juozas Miltinio intelektualinio palikimo sklaida“. Jo rezultatai: 2004 m. iš-

leistas „Režisieriaus Juozas Miltinio dailės kūrinių rinkinio katalogas: tapyba grafika, skulptūra“, 2006 m. sukurta ir pradėta pildyti J. Miltinio palikimo studijų centro fondų skaitmeninė duomenų bazė www.miltinis.lt, 2008–2009 m. išleista „Juozas Miltinio asmeninė biblioteka. Katalogas“ (I–II dalys).

2005 m., minint Juozas Masiulio knygyno įkūrimo Panevėžyje 100-ąsias metines, tyrinėta jo sūnaus Jono Masiulio veikla ir nuopelnai komplektuojant režisieriaus J. Miltinio asmeninę biblioteką. Tyrinėjimų rezultatai apžvelgti pranešime „Jono Masiulio fundatorystė“, 2011 m. Lietuvos mokslų akademijoje vykusiame seminare „Epigrafika arba įrašai senuosiuose leidiniuose“ perskaitytas pranešimas apie „Juozas Miltinio asmeninės bibliotekos įrašų tipologiją“, o konferencijoje Panevėžio krašto kultūrinio gyvenimo atspindžiai epistoliniame palikime: „Laikmečio atspindžiai Juozas Keiliuočio ir Juozas Miltinio laiškuose“ tyrinėtas rankraštinis palikimas, ypač egodokumentinis paveldas.

Tarptautinėje bibliotekininkų asociacijų ir institucijų federacijos (IFLA) bei Lietuvos bibliotekininkų draugijos organizuotoje tarptautinėje konferencijoje „Bibliotekos tinkle: kuriančios, dalyvaujančios, bendradarbiaujančios“ (*Libraries in Networks: Creating, Participating and Co-operating*), vykusiame Klaipėdos I. Simonaitytės bibliotekoje, perskaitytas pranešimas *Cultural Heritage – for the Needs of Society: Experience of Panevėžys County Public Library*, kuriame visuomenei pristatyta J. Miltinio palikimo studijų centro ir Juozas Urbšio visuomeninės minties ir kultūros centro vykdoma kultūrinė veikla ir projektai.

Tęsiant kultūros paveldo tyrinėjimus, susijusius su Panevėžio krašto ir Lietuvos kultūriniais bei istoriniais

Eleonoros Matulaitės kūrybos vakaras: literatūrinė kompozicija „Vilties žibintas“ pagal J. Baltrušaičio kūrybą, 2008 m. Nuotr. Virginijaus Benašo

„Švietėjiška Karkų šeimos gyvenimo idėja“ Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejuje Vilniuje, 2012 m. Nuotr. Gertrūdos Rinkūnienės

įvykiais ir šio krašto asmenybėmis, nagrinėta Panevėžio dramos teatro studija ir parengtas pranešimas: „Žvilgsnis į vieną memuarinę publikaciją: aktoriaus G. Karkos (1922–1991) prisiminimai apie Panevėžio dramos teatro studiją“. Pranešime apžvelgiamas aktoriaus santykis su teatro studija, jos veikla ir pokyčiai. Tais pačiais metais surinkta ir visuomenei pristatyta medžiaga su aktorių prisiminimais apie to paties teatro muzikinės dalies vedėją kompozitorių Antaną Belazarą: „Kompozitorius Antanas Belazaras (1913–1976) aktorių atsiminimuose“, taip pat parengtas apžvalginis straipsnis apie Miltinio centro istoriją Ritos Ale-

knaitės–Bieliauskienės rengiamai monografijai „Panevėžys“. Minėti tyrinėjimai publikuoti mokslo darbų ir analitiniuose leidiniuose, konferencijų medžiagoje, periodinėje spaudoje bei virtualiojoje erdvėje.

Šiame straipsnyje paminėti svarbiausi nuo 1996 m. J. Miltinio centro faktai ir įvykiai, nukeliantys į nutolusio kultūrinio gyvenimo erdves, kurios tik iš dalies perteikia to laiko dvasią ir įpareigoja toliau tyrinėti ir skleisti patirtį. Šis kultūros paveldo skyrius ne tik sudaro visuomenei galimybes pažvelgti į buvusį laiką, bet ir sujungia praeitį su dabartimi. Todėl ši vieta mėgstama visuomenės, reikalinga žmonėms.

Nors dabartinė J. Miltinio centro veikla siejama su nuosekliai vykdoma kultūros paveldui priskiriama funkcija, tačiau sparčiai kintančioje šiuolaikinėje aplinkoje reikia ieškoti ir kitų šios kultūros puoselėjimo būdų, nes, anot Colin Mercer, iššūkis susijęs su ateities strategija, o ne tik su gynybine pozicija saugant kultūrą tokią, kokia ji yra.

Straipsnis parengtas pagal pranešimą „Juozo Miltinio palikimo studijų centro istorija, kultūrinė ir mokslo tiriamoji veikla“, skaitytą kultūros forume „NVO patirtys, jungtys, iššūkiai ir lūkesčiai“ 2014 m. balandžio 15 d. Rokiškio Juozo Keliuočio viešojoje bibliotekoje.

Literatūra

1. *Asmeninė biblioteka – tautos istorinės atminties dalis = Private Library – a part of National historic memory.* – Panevėžys: Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės–Bitės viešoji biblioteka, 1998, 66 p.
2. *Juozo Miltinio asmeninė biblioteka: katalogas, d. 1.* – Panevėžys: Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės–Bitės biblioteka, 2008, 319, [8] p.
3. *Juozo Miltinio asmeninė biblioteka: katalogo rodyklės, d. 2.* – Panevėžys: Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės–Bitės biblioteka, 2009, 110 p.

4. *Kultūros paveldas ir visuomenė XXI a., nacionaliniai ir tarptautiniai aspektai.* – Vilnius, 2006, 177 p.
5. *Panevėžio krašto kultūrinio gyvenimo atspindžiai epistoliniame palikime = Reflections of the cultural life of Panevėžys region in the epistolary heritage: konferencijos medžiaga / [sudarytoja Margarita Mašalienė; vertėja Zita Kochanauskienė; dailininkė Asta Radvenskienė].* – Panevėžys, 2013, 133, [1] p.
6. *Režisieriaus Juozo Miltinio dailės kūrinių rinkinio katalogas: tapyba /*

- grafika / skulptūra.* – Panevėžys: Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės–Bitės viešosios bibliotekos Juozo Miltinio palikimo studijų centras, 2004, 40 p.
7. Bielskytė V. Prancūziškas vizitas į Prancūzijos vyriausybės ordino kavalieriaus butą // *Sekundė*, 1995, birželio 16–19, p. 10.
8. Januškevičienė V. Atidarytas režisieriaus [J. Miltinio] palikimo studijų centras // *Panevėžio rytas*, 1996 rugsėjo 5.

Rokiškyje gyvenančių dailininkų veikla ir kūryba Lietuvos dailės kontekste

ARŪNAS AUGUTIS

Rokiškio dailininkų klubo „RODA“ pirmininkas

Viename pokalbyje su iš Rokiškio kilusiu tapytoju Algimantu Kiauga išgirdau, kad jis savo archyve yra sukaupęs medžiagos apie maždaug 100 iš Rokiškio ir jo apylinkių kilusių dailininkų. Nedideliame šiaurės rytų Aukštaitijos krašte tai labai didelis skaičius. Matyt, čia tvyro kažkokia ypatinga jėga, verčianti atsiverti menišką

žmogaus prigimtį, tačiau šį kartą kalbėsiu ne apie iš Rokiškio kilusius dailininkus, gyvenančius Kaune, Vilniuje ar kituose didžiuosiuose Lietuvos miestuose. Kalba suksis apie negausų būrelį žmonių, Rokiškį pasirinkusių savo gyvenimo, savo buvimo, savo kūrybos vieta. Provincija nėra pati geriausia menininko saviraiškos

vieta. Provincija – tai nutolimas nuo kultūros centrų, nuo ore sklindančių meninių ir kultūrinių idėjų, nuo pažinčių su išskirtinėmis individualybėmis ir asmenybėmis, galinčiomis pakeisti menininko kūrybinę trajektoriją. Provincija – tai neaplankytos parodos, spektakliai, koncertai, paskaitos, galinčios įkvėpti ir uždegti. Provincija –

Rimvydas Pupelis. Iš ciklo „Tamsioji saulės pusė“. Pieštukas, popierius, 45x64 cm

tai konservatyvi visuomeninė aplinka, kurioje menininkui sunku rasti bendraminčių, kuriai svietimos naujausios meno tendencijos ir kurioje labai lengva pasiduoti šimtmečiu atsilikusiam aplinkos estetiniam skoniui. Dailininkas Rimvydas Pupelis yra pasakęs (cituoju iš atminties): „Jeigu kur nors Lietuvoje, provincijoje, žmonėms kasant bulves, lauko gale atsistočiau su meno kritikų išrinktu bei visuotinai pripažintu geriausiu Europos paveikslu, o jie bekasdami atjudėtų iki manęs, tai pakeltų akis, išvadintų mane „durnium“ ir kastų bulves toliau.“

Provincijos menininkai sunkiau patenka į kūrybines organizacijas, svarbesnes respublikines parodas, plenerus ar simpoziumus, reprezentacinius meno leidinius, apie juos retai rašo spauda, rodo televizija, nors kiekviena naujai išrinkta valdžia nuolat deklaruoja, jog pagaliau

bus atsigręžta į regioninę kultūrą. Galų gale, provincijoje gyvenantis menininkas labai sunkiai užsidirba pragyvenimui, todėl apsikrauna arba yra apkraunamas visokiausiais darbais darbeliais, kurie nugramzdina į buitį, neleidžia užsiauginti kūrybinius sparnus. Provincijoje visada labiau buvo vertinama tautodailė, nes ji konservatyvesnė, naudojanti įprastas, lengvai suvokiamas menines priemones ir prasmes. Provincijoje valdžios žmonės menkai išmano dailę ir apskritai meną, todėl remti menininkų pastangas jiems atrodo veltui švaistyti pinigus.

Laikas bėga labai greitai. Visą, kas praėjo, labai greit užkloja užmaršties dulkės. Šis neilgas tekstas primins, o kai ką supažindins su įdomiu (bent jau man) laikotarpiu. Tuo įdomiu laiku, nuo kurio prasidėjo menininkų judėjimas Rokiškyje.

Pirmosios Rokiškyje gyvenančių dailininkų parodos įvyko sovietmečiu. Lietuvoje tuo metu net pati mažiausia parodėlė turėjo praeiti ideologinį komunistų partijos filtrą. Daugybės dailininkų darbai, kurie buvo „ne tokie kaip visų“, buvo atmetami „meno tarybų“ peržiūrose. Bet kokią meninę veiklą kaustė visokie rašyti ir nerašyti sovietiniai įstatymai, nurodymai, draudimai ir, be abejonės, vidinė žmogaus cenzūra. Lietuvoje gana dažnai naujoviškesnės, ekscentriškesnės, savitą mąstymą demonstruojančios parodos kelios dienos po atidarymo būdavo uždaromos partinių komitetų nurodymu. Apskritai, surengti personalinę arba grupinę parodą net tokia nedideliame mieste kaip Rokiškis reikėjo didelės drąsos.

Kiekviena, net mažiausia, dailės darbų parodėlė reikalauja didelių dvasinių bei fizinių jėgų, galų gale

Rimvydas Pupelis. Iš ciklo „Tamsioji saulės pusė“. Pieštukas, popierius, 29x42 cm

Rimvydas Pupelis. Iš ciklo „Tamsioji saulės pusė“. Pieštukas, popierius, 28x21 cm

reikalingi materialiniai ir finansiniai ištekliai. Drobės, dažai, paveikslų rėmai bei pasportai, parodos lankstinukai ir plakatai – tai toli gražu ne visas sąrašas daiktų, kurių reikia parodai surengti. Kai pagalvoju, kaip sunku viską, kas reikalinga dailininkui, buvo įsigyti kokiais nors 1990-aisiais, tai... topteli, kaip menininkai apskritai Rokiškyje ėmėsi rengti parodas.

Nepaisant visų aplinkybių, Rokiškyje nuolat gyveno ar gyvena būrys žmonių, save vadinančių

dailininkais. Ilgą laiką vienintelis toks buvo Raimondas Gailiūnas. Jis pirmasis iš Rokiškyje gyvenančių menininkų dar 1979 m. surengė personalinę tapybos darbų parodą Rokiškio kraštotyros muziejuje (dabar Rokiškio krašto muziejus), kaip jis pats sako: „Dar prie direktoriaus Kvartūno“. Parodoje vyravo Rokiškio apylinkėse nutapyti peizažai.

1982 m. Rokiškio kultūros namuose buvo atidaryta Ričardo Nemeikšio, ką tik baigusio Kauno

taikomosios dailės mokyklą, Valdemaro Semaškos, Lino Ūdro (visi jaunuoliai dirbo minėtoje įstaigoje dailininkais apipavidalintojais) ir Raimondo Gailiūno bendra tapybos darbų paroda. Tai buvo retas, stulbinantis kultūrinis įvykis, sukėlęs didžiulį Rokiškio publikos susidomėjimą. Apie šią parodą dar buvo kalbama 1985 m., kai atvykau gyventi į Rokiškį. Ir dabar mūsų mieste rasite ne vieną asmenį, kurio bute kabo paveikslai iš tų pirmųjų parodų. Įdomu tai, jog Ričardo Nemeikšio, iš Čivilių (Rokiškio r.) kilusio dailininko, o dabar Vilniaus dailės akademijos profesoriaus, ryšiai su Rokiškyje gyvenančiu R. Gailiūnu nenutrūko. Jie abu yra dailininkų grupės „Angis“ nariai, dalyvavę visose svarbiausiose grupės parodose.

1984 m. Rokiškyje direktorius Stasys Davidas prie Vaikų muzikos mokyklos įsteigė dailės skyrių. Tai buvo įvykis, kardinaliai pakeitęs dailės situaciją Rokiškyje. Atsirado vieta, kur gabūs vaikai ir jaunuoliai galėjo mokytis dailės, o kartu vieta, kurioje galėjo įsidarbinti dailininkai. Čia dirbo Ligitas Keraitis (1988 m. baigė Kauno taikomosios dailės aukštesn. mokyklą, o 1996 m. – Vilniaus dailės akademiją), Edmundas Petrovas (1979 m. baigė Šiaulių ped. instituto Dailės fak.). Šiuo metu dirba Arūnas Augutis (1980 m. baigė Šiaulių ped. instituto Dailės fak.), Raimondas Gailiūnas (1996 m. baigė Vilniaus dailės akademiją), Žilvinas Vaičiūnas (1997 m. Kauno taikomosios dailės mokykloje baigė interjero apipavidalinimo studijas, 2009 Šiaulių universitete – dailės studijas). Baigė mokslus, į Rokiškį sugrįžo Sigita Klemkaitė, Virginijus Valskis, atvyko Giedrė Kalpavičiūtė (visi baigė Šiaulių ped. instituto Dailės fak.) bei Gintaras Milaknis ir Saulius Merkys, apie 1990-uosius

vienas baigęs Telšių taikomosios dailės aukštesn. mokyklos akmenis, kitas – metalo meninio apdirbimo studijas. 1990 m. Kauno taikomosios dailės aukštesn. mokyklos meninio audimo specialybę įgijo ir Rokiškyje apsigyveno Vytautas Gabrielaitis (1969–2000). Aktyviai ėmė reikštis jaunas, labai iniciatyvus fotografas Gintautas Dainys. Rokiškyje staiga atsirado jaunų, aktyvių, profesionaliai parengtų ir menus pasiruošusių kurti žmonių. Lietuvoje tuo metu tiesiog sklandė Atgimimo, Sąjūdžio, Nepriklausomybės idėjos, tie jauni žmonės pasijuto laisvi nuo komunistinės ideologijos, nuo įvairiausių partinių suvaržymų. Nuo tada dviejose pagrindinėse parodinėse salėse, esančiose Rokiškio krašto muziejuje bei kultūros rūmuose (dabar Rokiškio kultūros centras), kartais buvo atidaromos personalinės ir grupinės Rokiškyje gyvenančių dailininkų darbų parodos. Trumpą laikotarpį (1995–1996 m.) veikė dar viena parodų vieta – Rokiškio meno centras (buvęs kino teatras). Joje surengtos kelios reikšmingos parodos. Rokiškėnų dailininkų rengiamos parodos tapo įprastu miesto kultūrinio gyvenimo reiškiniu.

Per trumpą laiką (nuo 1984 m.) išaugo karta jaunų žmonių, kurie, baigę dailės skyrių (vėliau Dailės mokyklą) pasirinko dailės studijas. Nemažai jų grįžo į gimtąjį Rokiškį. Tai Sigitas Daščioras (1992 m. baigė Telšių aukštesn. taikomosios dailės mokyklą, 2010 m. Šiaulių universiteto Menų fakultete įgijo audiovizualinių menų specialybę), Asta Keraitienė (1991 m. Telšių aukštesn. taikomosios dailės mokykloje įgijo rūbų modeliavimo specialybę), Dalia Varnaitė (1995 m. Telšių aukštesn. taikomojoje dailės mokykloje įgijo meninio metalo apdirbimo specialybę) ir jau minėtas Žilvinas Vaičiūnas. Įvairias meninį

Rimvydas Pupelis. Iš ciklo „Tamsioji saulės pusė“. Pieštukas, popierius, 31x31 cm

Rimvydas Pupelis. Iš ciklo „Tamsioji saulės pusė“. Pieštukas, popierius, 32x32 cm

išsilavinimą suteikiančias aukštesniasias ir aukštąsias mokyklas baigusius yra daugiau, tačiau jie įsitraukė į Tautodailininkų sąjungos veiklą arba jokiai kūrybinėje veikloje nedalyvauja.

Per septynerius metus (1991–1998 m.) Rokiškio menininkai surengė 19 personalinių ir grupinių tapybos, grafikos, piešinių, instaliacijų, skulptūros, scenografijos, fotografijos parodų:

1991 m. Sauliaus Merkio, Gintaro Milaknio ir Astos Keraitienės „Jaunųjų Rokiškio menininkų dailės darbų paroda“. Rokiškio krašto muziejus;

1992 m. Vytauto Gabrielaičio grafikos ir piešinių paroda. Rokiškio krašto muziejus;

1993 m. Rimvydo Pupelio tapybos ir grafikos darbų paroda. Rokiškio krašto muziejus;

1993 m. Arūno Augučio mažosios plastikos ir keraminių medalių paroda. Rokiškio krašto muziejus;

1994 m. Raimondo Gailiūno tapybos darbų paroda. Rokiškio krašto muziejus;

1994 m. bendra Vytauto Gabrielaičio, Sigutės Klemkaitės, Rimvydo Pupelio ir Virginijaus Valskio tapybos darbų ir instaliacijų paroda „Ir kas čia tokio...“. Rokiškio teatro rūmai;

1994 m. Arūno Augučio scenografijos ir sceninių kostiumų projektų paroda. Rokiškio kultūros rūmai;

1995 m. Virginijaus Valskio tapybos darbų paroda. Rokiškio krašto muziejus;

1995 m. Vytauto Gabrielaičio grafikos ir instaliacijų paroda „Pilnatis“. Rokiškio krašto muziejus;

1995 m. Sigitos Klemkaitės tapybos darbų paroda. Rokiškio teatro rūmai;

1996 m. Gintauto Dainio fotografijų ir instaliacijų paroda. Rokiškio meno centras;

1996 m. Raimondo Gailiūno tapybos darbų paroda. Rokiškio krašto muziejus;

1996 m. Vytauto Gabrielaičio ir Sigitos Daščioro instaliacijų paroda. Rokiškio krašto muziejus;

1996 m. Jūratės Grigaliūnaitės tapybos paroda. Rokiškio krašto muziejus;

1997 m. Arūno Augučio tapybos darbų paroda. Rokiškio kultūros rūmai;

1997 m. Sigitos Klemkaitės tapybos darbų paroda. Rokiškio krašto muziejus;

1997 m. Gintauto Dainio fotografijų paroda. Rokiškio krašto muziejus;

1998 m. Raimondo Gailiūno kūrybos paroda „Tapiniai ir tašiniai“. Rokiškio krašto muziejus;

1998 m. Virginijaus Valskio tapybos darbų paroda. Rokiškio krašto muziejus.

1995 m. žiemą naujai įkurtame Rokiškio meno centre įvyko „Popieriaus meno paroda“, kurioje dalyvavo beveik visi Rokiškyje gyvenę dailininkai.

1995-ųjų pavasarį Rokiškio teatro rūmuose surengta pirmoji bendra visų šiame krašte gyvenančių dailininkų paroda, kurioje dalyvavo: Arūnas Augutis, Sigitas Daščioras, Raimondas Gailiūnas, Vytautas Gabrielaitis, Ligitas Keraitis, Sigutė Klemkaitė, Rimvydas Pupelis, Virginijus Valskis ir Giedrė Kalpačiūtė. Įvairaus pobūdžio parodos buvo rengiamos ir anksčiau, bet tą kartą Rokiškio miesto visuomenės dėmesiui pristatyta paroda turėjo tris išskirtinius bruožus: visi parodos dalyviai gyveno Rokiškyje, visi turėjo aukštesnįjį arba aukštąjį dailės išsilavinimą, visi jau iki tol buvo dalyvavę dailės parodose Rokiškyje ir kituose Lietuvos miestuose, o kai kurie jų surengę personalines parodas. Nuo to laiko kasmet rengti Rokiškio dailininkų pavasario (arba rudens) parodas tapo tradicija. Mieste susiformavo menininkų branduolys, kuris dalyvavo parodose, meninėse akcijose, pleneruose ar projektuose.

1997 m. pavasarį vėl nutarta organizuoti bendrą miesto dailininkų parodą (šį kartą Rokiškio krašto muziejuje). Bekalbant apie parodos problemas, kilo mintis įkurti visuomeninę organizaciją, kuri vienytų visus plastine kūryba užsiimančius Rokiškio rajone gyvenančius meni-

ninkus. Pasirinktas laisvesnis, mažiau įpareigojantis visuomeninės organizacijos tipas – „klubas“ ir sukurti įstatai. Klubas – tai ne dailininkų vienijimasis į grupes. Į jas dailininkai jungiasi pagal tam tikrus stilistinius, žanrinius, dailės technikos ir kitus specifinius bruožus. Rokiškio dailininkų klubas „RODA“ vienija visus Rokiškyje gyvenančius menininkus bendriems projektams, parodoms ir kūrybiniam veiksmams.

1997 m. spalį įkurtas ir oficialiai įregistruotas Rokiškio dailininkų klubas „RODA“. Aktyviausiai kūrybinėje veikloje dalyvauja: Arūnas Augutis, Sigitas Daščioras, Raimondas Gailiūnas, Sigutė Morkūnaitė, Ligitas Keraitis, Asta Keraitienė, Sigutė Klemkaitė, Edmundas Petrovas (1956–2012), Rimvydas Pupelis, Žilvinas Vaičiūnas, Virginijus Valskis (2000 m. emigravo į Didžiąją Britaniją), Dalia Varnaitė ir fotografas Gintas Dainys (1969–2005). Didelė netektis Rokiškio kultūrai buvo Ginto Dainio ir Edmundo Petrovo mirtys. Virginijus Valskis, ir gyvendamas Londone, liko ištikimas įprastai abstrakčiai manierai, daug dėmesio skiria spalvos ir faktūros tyrinėjimams. Kai kuriose parodose dalyvavo Birutė Dudėnienė, Jolanta Siderkevičiūtė, Giedrė ir Dalius Tijušai, Aušra Viduolienė, Gintaras Milaknis, kurie taip pat yra baigę aukštesniuosis ar aukštuosis dailės mokslus.

Visi minėti menininkai turi savitą stilių, kurį nesunku atpažinti grupinėse parodose.

2002 m. gruodžio 20 d. senamiestyje, Nepriklausomybės aikštėje, duris atvėrė Rokiškio dailininkų galerija. 2003 m. joje surengtos dvi bendros parodos: „Erotika“ ir „Kėdės“, 2004 m. klubo „RODA“ paroda „Erotika ir miestas“. „RODA“ galerija veikė iki 2005 metų.

Per 17 metų surengta ir dalyvauta daugiau kaip penkiasde-

šimtyje bendrų parodų, projektų, surengta meninių akcijų Rokiškyje ir už rajono ribų: Anykščiuose, Biržuose, Kupiškyje, Pasvalyje, Utenoje, Zarasuose, Ukmergėje, Panevėžyje, Vilniuje. Surengtos parodos Latvijoje: Rygoje, Daugpilyje, Kruspilyje, Viesytėje. Rokiškio dailininkai taip pat dalyvavo daugiau kaip 30 tarptautinių ir respublikinių parodų. Paminėtinos svarbiausios.

1997–2005 m. kasmet dalyvauta tarptautinėse Sėlių krašto dailininkų miniatiūrų parodose Dusetų galerijoje.

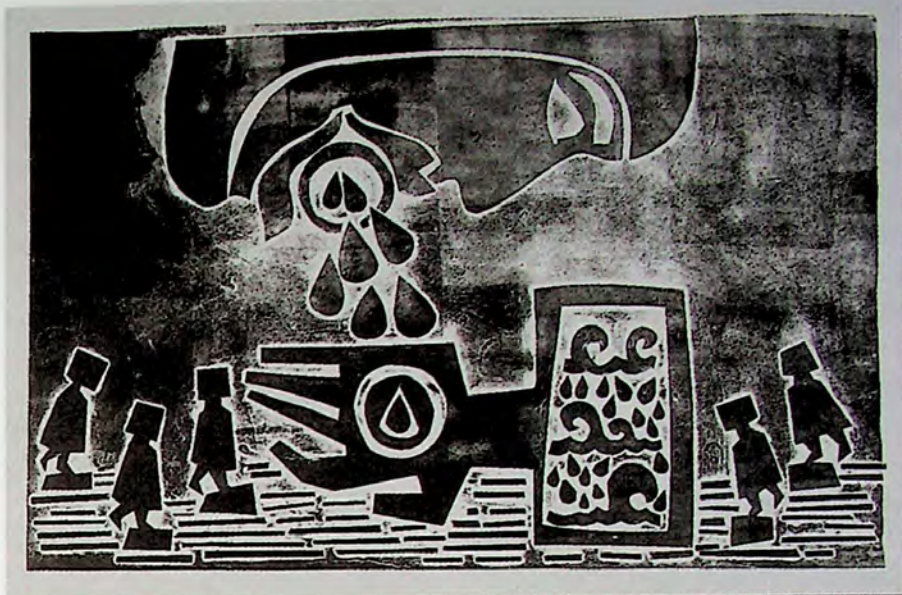
1999 m. surengta tapybos darbų paroda, skirta Rokiškio 500 metų jubiliejui. Jos eksponatai padovanoti miesto savivaldybei. Tais pačiais metais įvyko keramikos pleneras „Žemė, ugnis ir vanduo“.

2000 m. „Naujųjų skliautų“ galerijoje (Vilnius) atidaryta klubo „RODA“ ir iš Rokiškio kilusių, Vilniuje gyvenančių dailininkų tapybos darbų paroda.

2001 m. Lietuvos Respublikos Seimo galerijoje pristatyta tapybos darbų paroda (iniciatorius – Seimo narys Jonas Korenka).

2002 m. pavasarį klubo „RODA“ paroda surengta Lietuvos Respublikos Vyriausybės rūmuose, ją atidarė premjeras Algirdas Brazauskas. O tų metų vasarą keturi rokiškėnai buvo pakviesti į I tarptautinį Sėlių krašto dailininkų plenerą Latvijoje, Zasos dvare. Plenero paroda eksponuota Kruspilio pilyje (Jekabpilis) ir Mancerdorfų galerijoje (Ryga). Rudenį visi klubo nariai tapybos darbus eksponavo Anykščių galerijoje-koplyčioje. Žiemą Rokiškyje atidaryta klubo „RODA“ galerija.

2003 m. surengta paroda „Erotika“ „RODOS“ galerijoje, paroda Biržų pilyje, Zarasų kultūros rūmuose. Vasarą kartu su dusetiškais organizuotas II tarptautinis Sėlių krašto dailininkų pleneras Kriaunose

Rimvydas Pupelis. Iš ciklo „[skiepis (angelo gimimas)]“.
Popieriaus spauda nuo popierinės klišės, 29x44 cm

(Rokiškio r.). Plenero tapybos darbai eksponuoti Rokiškio krašto muziejuje ir Zarasų kultūros centre. Rudenį Rimvydas Pupelis sumanė unikalų renginį: ugnies skulptūrų parką „Ugnies pėdos“ Obeliuose (Rokiškio r.). Buvo sukurta, o vėliau... sudeginta 12 šiaudinių skulptūrų. Vėliau Panevėžio dailės galerijoje pristatyta bendra Biržų, Kupiškio, Pasvalio ir Rokiškio dailininkų paroda. Didelio atgarsio susilaukė degančių skulptūrų akcija „Pagoniški ženklai“ Rokiškyje, Savivaldybės aikštėje, 504 metų miesto gimtadienio metu. Degančias skulptūras kūrė Arūnas Augutis, Sigitas Daščioras ir Rimvydas Pupelis.

2004 m. Krašto muziejuje surengta kalėdinė ekslibrisų paroda „Rokiškėnai“. Šia akcija klubo nariai išreiškė norą aktyviau dalyvauti miesto bendruomenės gyvenime, savo kūriniuose vaizduoti iškiliasias asmenybes. Penkerius metus iš eilės (2004–2009) eksponuotos mūsų miesto gyventojams ir įstaigoms, taipogi vilniečiams, šiauliečiams ir uteniškiams kurtos miniatiūros.

2005 m. surengta Dusetų hipodrome suorganizuota degančių skulptūrų akcija „Legenda“, skirta 100-osioms žirgų lenktynėms ant Sartų ežero.

2006 m. rengta degančių skulptūrų akcija Kalėdų eglės įžiebimo šventėje Šiauliuose, Priskėlimo aikštėje.

2008 m. rugsėjį – instaliacijų paroda „Šiuolaikinio meno galerija „Vanduo“. Projektas „Zarasai – Lietuvos kultūros sostinė 2008“. Zarasai, Didžioji sala. Dalyvavo Arūnas Augutis, Sigitas Daščioras ir Rimvydas Pupelis.

Klubui „RODA“ padedant, jau devintą kartą (2004–2013) Rokiškio mieste surengtas langinių tapymo pleneras. Idėjos autorius – Arūnas Augutis, projektus parengė Kultūros centro direktorė Nida Lungienė. Plenerų tikslas – atkreipti dė-

mesį į miesto medinės architektūros problemas, pamėginta šiuolaikiškai interpretuoti Lietuvos etnines ir estetines tradicijas. Devynių plenerų metu ištapytos 248 langinės (daugiau kaip pusė jų ir restauruota) Respublikos, Kauno, Ažuolų ir kitose Rokiškio miesto gatvėse. Pleneruose dalyvavo 42 dailininkai iš Lietuvos, Latvijos ir Lenkijos. Garsas apie langinių miestą Rokiškį pasklido plačiai. 2013 m. rudenį langines įamžino iš Japonijos atvykę dokumentinių filmų kūrėjai.

2009 m. gruodį Rokiškio krašto muziejuje atidaryta meno projekto „Moters širdis“ dailės darbų paroda.

2010 m. sausį – Rokiškio dailininkų darbų paroda Vilniaus galerijoje „2W.“ Gruodžio mėn. meno projekto „Krizė kaip tokia“ dailės darbų paroda Rokiškio krašto muziejuje.

2011 m. kovą galerijoje „Arka“ Aukštaitijos regiono menininkų paroda „Vilnius – vartai į Aukštaitiją“, skirta J. Vienožinskio 125-osioms gimimo metinėms. Spalį Rokiškio dailininkų klubo „RODA“ tapybos darbų paroda „RODA rodo“ atidaryta Ukmergės kultūros centro galerijoje.

„RODA“ nuolat bendradarbiauja su Panevėžio dailės galerija. Dalyvauta šiuose galerijos rengtuose projektuose: parodose „Aukštaitijos dailė“ (2005 m.), „Langas“ (2006 m.), „Talismanas“ (2008 m.), „Panevėžio apskrities dailė“ (2009 m.), Aukštaitijos dailės projekte „Perpetuum mobile“ (2012 m.). 2014 m. Aukštaitijos dailės projekte „Quo vadis“ dalyvavo būrys Rokiškio dailininkų.

Šioje dailininkų veiklos apžvalgoje nepaminėti apdovanojimai, personalinės parodos, individualus dalyvavimas konkursuose, dailės dienose, pleneruose, aukcionuose, teatro scenografijos projektuose. Tačiau kelis faktus paminėti būtina.

Vien to, ką per savo gyvenimą nuveikė Rimvydas Pupelis, užtektų

dešimčiai menininkų: scenografijos spektakliams, ugnies skulptūros, poezijos renginiai „Anys kalbes žodžiais“, kuriuose savo kūrybą skaitė daugybė autorių, teatrų festivalis „Tvorą“, instaliacijos, performansai ir net bendra paroda „Slenkstis“ Obeliuose su Jonu Meku, kurioje dalyvavo korėjietis N. J. Paikas, pasaulyje žinoma menininkė iš Prancūzijos Luiza Buržua. Tą dieną Obeliuose knibždėte knibždėjo intelektualų iš sostinės.

Asta Keraitienė surengė 8 personalines parodas Vilniaus, Kauno, Šiaulių, Panevėžio, Anykščių, Dusetų, Jakabpilio (Latvija) galerijose.

Sigita Klemkaitė surengė dešimtis parodų, tarp jų Estijoje ir Latvijoje. Dalyvavo dešimtyje įvairiausių plenerų.

Sigitas Daščioras sukūrė daugybę scenografijų spektakliams, degančių skulptūrų, fotografijų, dalyvavo daugiau kaip 50 parodų.

Dalia Varnaitė – vienintelė rokiškietė juvelyrė. Čekų dailėtyrininkė Alena Križova rašė: „Šiuolaikinės juvelyrikos kūrimas yra tokia pat meno disciplina kaip tapyba, skulptūra, grafika ar instaliacija. Ji kuriama dėl tų pačių motyvų, dėl vidinio menininko poreikio išreikšti savo idėjas, požiūrį į pasaulį ir savas dilemas.“ 2000 m. Dalia Vilniaus „Gintaro galerijoje“ parodoje-konkurse „Vienas gintaro gabalas“ laimėjo pirmąją vietą. O 2001 m. tapo parodos-konkurso „Pirmasis tūkstantmečio papuošalas“ nominacijos „Papuošalas su brangakmeniu“ laimėtoja. III gintaro bienalėje Kaliningrade „Alatyr 2009“ pelnė diplomą. Dalia Varnaitė dalyvavo dvidešimtmečiuose juvelyrikos parodų Lietuvoje, Rusijoje, Ispanijoje. 2014 m. su fotografu Gediminu Gražiu surengė parodą „Moters juvelyrikoje“. Ji buvo atidaryta Vilniaus mažajame teatre, o vėliau iškeliavo po Lietuvos teatrus. Rokiškėnai šią parodą pamatė

kovo mėnesį, jubiliejinio, 30-ojo, profesionaliųjų teatrų festivalio „Vaidiname žemdirbiams“ metu.

2013 m. greta Vilniaus Aušros vartų įsikūrusioje galerijoje (AV17) atidaryta jaunos dailininkės Sigitos Morkūnaitės tapybos darbų paroda „Paslaptis. Kelionė. Sapnas“. Iš Kavališkio (Rokiškio kaim. sen.) kilusi, šiuo metu Glazge (Škotija) studijuojanti menininkė pirmuosius žingsnius žengė su Rokiškio dailininkais būdama 16 metų.

IV tarptautinėje šiuolaikinio meno mugėje ARTVILNIUS'13, vykusioje 2013 m. birželio 26–30 d. Lietuvos parodų ir kongresų centre LITEXPO, geriausiu 2013 metų ARTVILNIUS'13 Lietuvos menininku pripažintas Raimondas Gailiūnas, kurį pristatė A galerija iš Panevėžio. Dailininkas surengė didžiulę personalinę parodą Kaune, kur eksponuoti 63 darbai. Jau pasirodė didelės apimties monografija-albumas apie Raimondo Gailiūno kūrybą, kurį padėjo išleisti ne Rokiškio, o Kauno miesto savivaldybė.

Pabaigoje norėčiau pateikti Rokiškio dailininkų nuomonę: Rokiškis greit liks vienintelis rajonas, kuriame neskiriamos kasmetinės premijos už indėlį į miesto kultūrą ir meną. Pavyzdžiui, devyniems langinių plenerams iš Rokiškio rajono savivaldybės iš viso skirta 4 tūkstančiai litų. Per aštuoniolika metų (nuo to laiko, kai vyksta kasmetinės Rokiškio dailininkų parodos), Rokiškio rajono savivaldybė iš dailininkų neįsigijo nė vieno meno kūrinio. Nesuformuota net mažytė dailininkų, gyvenančių Rokiškyje, darbų kolekcija. O juk žmonės turi „keistą“ savybę: anksčiau ar vėliau išeina iš šio gyvenimo. Ką ateities kartos žinos apie Anapilin išėjusius menininkus Vytautą Gabrielaitį, Saulių Merkį, Edmundą Petrovą, Gintarą Milaknį, Gintą Dainį? Tiesa, pastarojo kūrybinis palikimas (menininkams stipriai spaudžiant

rajono valdžią ir organizavus dailės darbų aukcioną) buvo įamžintas fotografijų albume, kuris iki šiol yra vienintelė knyga, reprezentuojanti šiuolaikinę Rokiškio vaizduojamąją kultūrą. Taip pat būtina paminėti Virginijų Valskį, 2000 m. emigravusį į Didžiąją Britaniją.

Su pavydu žvelgiam į praeitį, kai Rokiškiui vadovavo tokie žmonės kaip Firas ar Sketeris, sugebėję miestui palikti tapybos darbų kolekcijas, kurios dabar neįkainojamos. Ką ir kalbėti, apie kokius nors pokyčius, kai rajono kultūrai vadovauja žmogus, kuris paskutinį kartą rokiškių dailininkų parodoje lankėsi 2004-aisiais.

Rokiškio savivaldybė yra pasirašiusi draugystės ir bendradarbiavimo sutartis su Pabianicės miestu (Lenkija), Estenfeldo seniūnija (Vokietija), Tamsalu savivaldybe (Estija), Daugpilio rajonu (Latvija), Pastavių rajonu (Baltarusija), Viesitės savivaldybe (Latvija), Ludzos savivaldybe (Latvija), Jekabpilio miesto savivaldybe (Latvija), Ozurgečio rajono savivaldybe (Gruzija), Cesio savivaldybe (Latvija) ir Provdijos savivaldybe (Bulgarija). Atsakykite į du retorinius klausimus: kiek parodų

rokiškėnai menininkai surengė tuose miestuose? Kokias parodas ar meno kolektyvus iš šių miestų matėme Rokiškio mieste? Rokiškio rajono savivaldybė nuolat mažina pamokų skaičių neformaliojo lavinimo įstaigose. Ypač nukentėjo vaikų dailės lavinimu užsiimančios įstaigos. Pavyzdžiui, dailės pamokoms skirtas valandų skaičius viešojoje įstaigoje Rokiškio jaunimo centras (buvusi Dailės mokykla) nebesiekia net 60 valandų, o iš savivaldybės atkeliavo įsakymas šį valandų kiekį sumažinti dar 10 procentų. Jei palygintume, kiek Rokiškio mieste lėšų skiriama dailės ugdymui ir kiek muzikai, tai paaiškėtų didžiulė disproporcija: ji siektų ne kelis, o kelias dešimtis kartų. Tai dar kartą parodo požiūrį į dailės dalykų mokymą.

Straipsnis parengtas remiantis kalba, pasakyta kultūros forume „NVO patirtys, jungtys, iššūkiai ir lūkesčiai“, skirtame Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centro veiklos 10-mečiui, kuris vyko Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešojoje bibliotekoje 2014 m. balandžio 15 dieną.

Literatūra

1. Stasiūnienė Zita. Dailininko kelias pas žiūrovą // *Gimtasis Rokiškis*, Nr. 48, 1994 balandžio 28.
2. Mažeikis Jonas. Svajonės tampa tikrove // *Gimtasis Rokiškis*, Nr. 34, 1995 kovo 23.
3. Stasiūnienė Zita. Nuo pirmadienio iki šeštadienio // *Gimtasis Rokiškis*, Nr. 66, 1995 birželio 6.
4. Milaknienė Reda. Pagaliau // *Gimtasis Rokiškis*, Nr. 197, 2002 gruodžio 21.
5. <http://valskis.com/gallery.html>
6. Kacinkevičius Virginijus. Dailininkas Virginijus Valskis: „Londonas – didelių galimybių miestas“ // *Londono žinios*, 2009 vasario 17–23 d. Nr. 7 (190), p. 11.
7. <http://www.artvilnius.com/lt/2013>
8. <http://www.grokiskis.lt/temos/langas/2013/09/05/jaunoji-menininkesigita-morkunaite-pakviete-pasinerti-i-paslaptinga-sapna>
9. rokiskis.rvb.lt/lt/renginiai
10. <http://grokiskis.lt/temos/aktualijos/2013/12/09/dalia-varnaite-juvelyrai-mato-ir-nutarkuotas-rankas>
11. <http://www.daliosjuvelyrika.lt/dalia-varnaite/>
12. <http://roda-art.lt/galerija/sigita-klemkaite/>
13. <http://www.rokiskis.lt/lt/kultura/kultura---kontaktai.html>
14. <http://rokiskio.lt/apie-plenera.html>

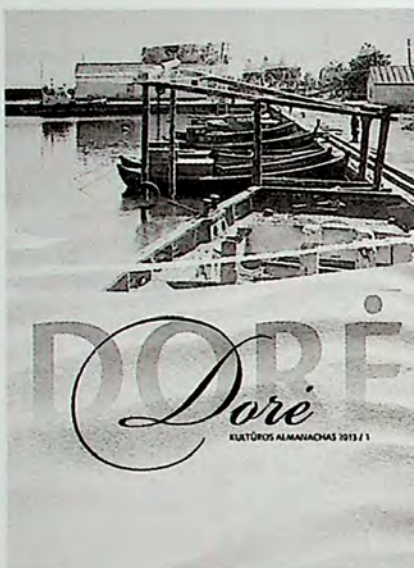
„Dorė“ – krašto kultūros liudijimai

DALIA GREIČIUTĖ

Neringos savivaldybės Viktoro Miliūno viešosios bibliotekos direktorė

Neringos kultūros almanachas „Dorė“ – ilgai lauktas leidinys, į krašto bendruomenės gyvenimą atplukdęs ne tik neringiškių kūrybą, bet ir prisiminimus apie pokario Kuršių neriją, istorinius ypatingojo krašto liudijimus. Pirmasis almanacho „Dorė“ numeris pasirodė 2010 metais. Jame pristatyti įvairių kartų menininkai, skirtingais likimo keliais susieję savo gyvenimus ir kūrybą su Neringos vėju, mariomis, jūra ir kopomis. Antroji „Dorė“, skaitytojus pradžiuginusi 2013 m., nuo pirmosios skiriasi ne tik savo struktūra, bet ir temų kryptingumu, aktualumu. Išliko pagrindinės rubrikos: „Neringa – mano likimas“, „Martyno Liudviko Rėzos premijos laureatai“, „Neringa ir jos kūrėjai“.

Prieš jus – antroji „Dorė“, kurios viršelyje – 1968 m. nuotraukoje originalios dorės Nidos uoste. „Nidos uostas buvo pilnas dorių, o kiemai – žvejų tinklų“, – toks vaizdas šandien mažai kam pažįstamas. Kaip ir menkai žinoma bei aptarta pokarinė lietuviškosios Kuršių nerijos istorija: kas įvyko su šiuo kraštu pasibaigus Antrajam pasauliniam karui ir priverstinai pasitraukus seniesiems Kuršių nerijos gyventojams, kaip ir kokiomis sąlygomis kūrėsi naujoji bendruomenė? Kas yra tosios bendruomenės „pamatas“? Šiuos ir kitus klausimus iškėlusį Neringoje dvidešimt penkerius metus gyvenanti ir dirbanti žurnalistė Raimonda Ra-

vaitytė-Meyer susidūrė su dideliais sunkumais. Paaiškėjo, kad iki šiol nėra jokių istorinių tyrimų apie pokarinę Neringą. Todėl čia labai pagelbėjo sociologės dr. Arūnės Liucijos Arbušauskaitės straipsniai iš dviejų leidinių: „Mūsų kraštas“ ir „Lietuvinių kraštų“, tiesa, publikuoti jau senokai – prieš aštuoniolika metų.

Istorinę temą „Dorėje“ sustiprino autentiški ir gyvi pirmojo Neringos vykdomojo komiteto pirmininko Jono Vaikėno prisiminimai apie tai, kaip buvo klojami naujai sukurtos respublikinio pavaldumo Neringos miesto pamatai, su kokiais iššūkiais susidūrė pirmoji savarankiško miesto valdžia. Verta žinoti, kad išskirtinį požiūrį į Neringą kaip unikalią gamtos kraštą, kuris gali tinkamai reprezentuoti visą šalį, pradėjo formuoti jau aukšti sovietinės Lietuvos vadovai. Nuostabą

kelia ir toks faktas: vos įkūrus miestą, iš karto buvo nuspręsta, kad Neringos plėtra turi būti kitokia – individuali ir savita. Tai gerai atspindi visuomenės diskusija: „Kokioje Neringoje norėtumėte gyventi – su daugiaaukščiais ar tradiciniais namais?“

Labai vertingos visos į „Dorę“ patekusios nuotraukos, už kurias esame dėkingi Neringos istorijos muziejui, atvėrusiam savo archyvus. Taip pat nuoširdus ačiū nidiškei Renatei Peleikis-Gleikina, kurios prisiminimai ir asmeninio šeimos archyvo nuotraukos – neįkainojamos. Iš jų žvelgia gerai pažįstamų ir jau primirštų žmonių veidai: naujieji neringiškiei, suradę „pasaulio kraštą“ vadintoje Neringoje savo namus. Nenumaldomą laiko tėkmę pajusime atpažinę jau Anapilin išėjusius artimuosius ir suprasime, kad į Neringą atvykusių pirmųjų naujakurių tarp mūsų tėra vienas kitas. Liūdnas ir kitas faktas: Neringoje šiandien gyvena vos penki senieji Kuršių nerijos gyventojai, mokslininkų vadinami kuršininkais, ir tik vienas vyras Giunteris Engelinus turi nerijos senbuvio pavardę.

Įdomus straipsnis apie Neringos vardo istoriją. Gaila, kad taip ir nepavyko išsiaiškinti, kokiomis aplinkybėmis naujam miestui buvo suteiktas toks, o ne kitoks vardas. Ir vėl – trūksta istorinių tyrimų.

Ar kada nors susimąstėme apie Kuršių nerijos tapatybę: kaip ją apibrėžti ir kodėl taip svarbu ją su-

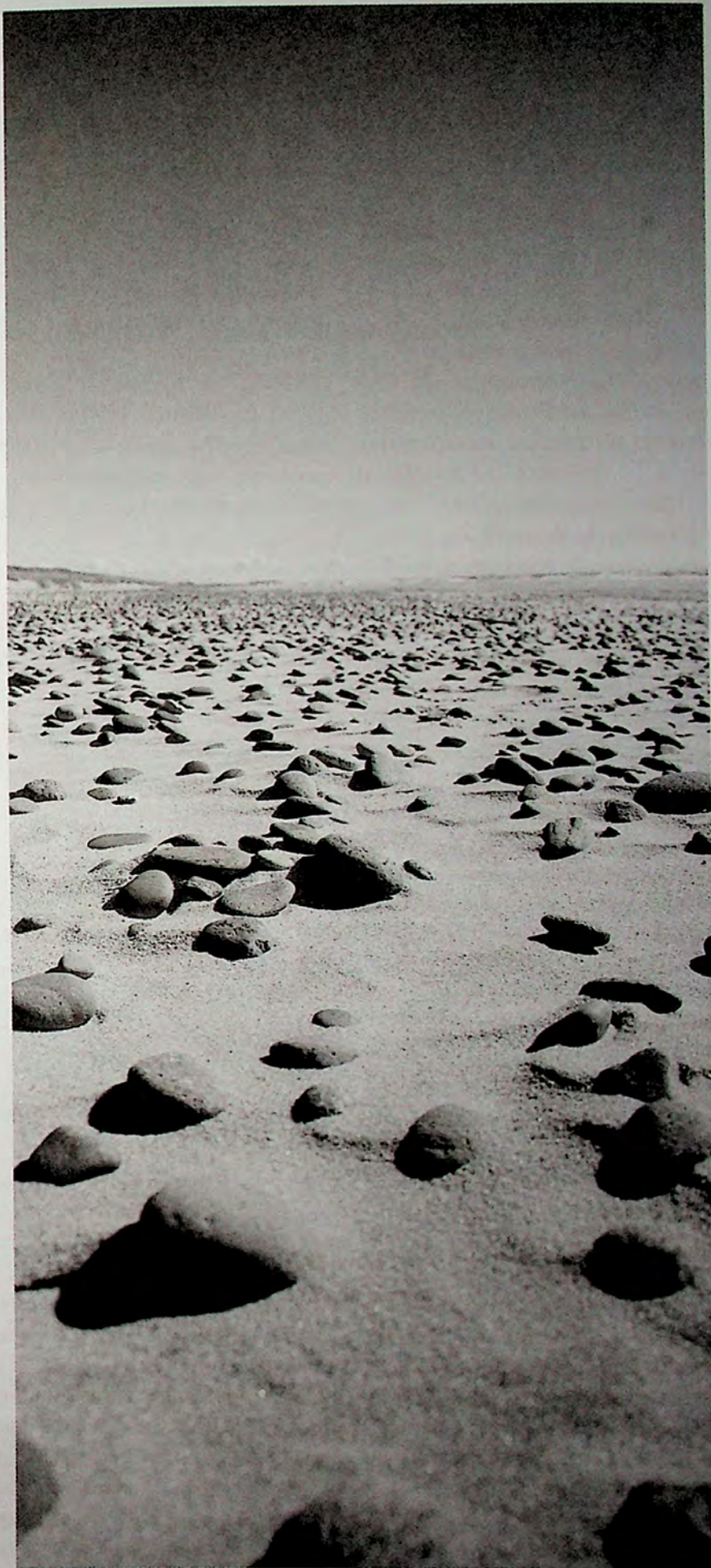
vokti? Tai klausimai, kuriuos „Dorė“ užduoda Martyno Liudviko Rėzos antrosios kultūros ir meno premijos laureatei istorikei dr. Nijolei Strauskaitėi. Gilios įžvalgos ir mokslininkės nerimas dėl Neringos ateities nėra paremti emocijomis – kiekvieno reiškinio priežasčių reiktų ieškoti vis dar mažai mums pažįstamoje Kuršių nerijos istorijoje.

Thomo Manno memorialinio muziejaus direktorė Vitalija Jonušienė, nominuota trečiaja M. L. Rėzos premija, pasakoja, kaip Nidoje buvo kuriamas šiandien didžiulį populiarumą ir pripažinimą pelnęs T. Manno memorialinis muziejus bei to paties vardo kultūros centras. Ji primena, kad išsaugoti vertybes neišduodant savo įsitikinimų, buvo ir yra sunku visais laikais.

Gražia tradicija gali tapti „Dorės“ puslapiuose pristatyti Nidos metraštininko, rašytojo Viktoro Miliūno asmenybę ir jo kūrybą. Apsakymas „Naktis prie Kuncos“ vieniems bus malonus praeities prisiminimas, o kitiems – galbūt atradimas.

Kūrybines neringiškių paieškas apžvelgia mokytojas lituanistas Kęstutis Subačius, nors ir nebedirbantis Nidoje, tačiau likęs ištikimas Neringai ir jos kūrėjams. Kiekviename žmoguje kūrybinį pradą gebantis įžvelgti K. Subačius „Dorėje“ pristato neringiškius literatūros debiutantus: mokytoją lituanistę Gintarę Benkauskaitę, lituanistę Eriką Giedraitę, fizikos ir matematikos mokytoją Igorį Miliūną ir Nidos vidurinės mokyklos dvyliktokę Dianą Ligeikytę. „Rašau, nes negalėčiau nerašyti, kuriu, nes tik taip jaučiuosi gyva“, – šis atviras prisipažinimas G. Benkauskaitės lūpose skamba kaip kūrėjo credo.

Skaitytojui pravartu žinoti, kad daugelis „Dorėje“ skelbiamų straipsnių nebuvo niekur publikuoti. Tikimės, jog antroji „Dorė“ bus įdomi ir vertinga pirmiausia Neringoje gimusiems, užaugusiems jauniems žmonėms ir visiems, kurie šiandien gali ištarti: „Neringa – mano likimas“.

Fotografo žvilgsniu išsaugota akimirka

Audronė Telšinskienė,
Kriaunų filialo vyresnioji bibliotekininkė, kalbina kraštiečių
fotomenininką, 2014 metų Patriotų premijos laureatą
Klaudijų Driskių

Gyvename lėkimu: jaučiame, kad kiekviena diena vis greitesnė, vis su didesne jėga įtraukia į amžiną skubėjimą. Kiek daug prarandame skubėdami, kiek nepamatome ar tiesiog praeiname pro žolę, medį, žmogų... Sukasi amžinas laiko ratas. Tarp mūsų yra žmonių, kurie turi nepaprastai skvarbią akį, kitokį matymo ir pamatymo kampą. Žmogus su fotoaparatu kartais nugąsdina, priverčia įsitempti, sustingti, kartais – atsiverti ir pamatyti save kitokį. Kokia fotomenininko misija šiandieniam skubėjime?

A. T.: Fotoalbumo „Arti Sartų“, kurį dovanojote Kriaunų bibliotekos skaitytojams, dedikacijoje užrašėte: „...prisiminti laukus, pievas, ežerą ir tėvų namus, iš kurių atėjome...“ Koks atėjote iš Ažubrasčio kaimo iki šios dienos, koks buvote tuomet, kai laukai ir užšalęs ežeras paskendęs sniegynuose, o Jūs su broliais ir seserimi pro apšerkšnįjusį gryčiūtės langą laukiate mamos iš miesto su lauktuvėmis?

K. D.: Vaikystė Ažubrasčio vienkiemyje prisiminimuose iškyla

Fotomeninkas Klaudijus Driskius. Nuotr. iš asmeninio archyvo

skaidri kaip Sartų ežero ledas... Gausi šeima: trys broliai ir sesuo, mama, tėvas. Dėdės, tetos, kaimynų artuma niekuomet neleido patirti vienišumo jausmo. Buvo gera, kad turėjau ir tėvą, ir mamą, visada jaučiau mamos artumą šalia, labai laukdavau vienintelio mano atmin-

ty senelio. Buvau vyresnis, tėvams padėdavau auginti jaunesnius brolius, seserį. Kai paaugom, visi dalijomės darbais. Didžiausias turtas už lango – Sartų ežero mėlynumas. Žolynų kvapai ir paukščių giesmės vasaros vakarais, spengianti tylą ir neišbrendami pusnynai žiemą. Iš vaikystės atsinešti garsai, kvapai, matyti vaizdai įsirėžė atmintin ir lydi per gyvenimą.

A. T.: Kokių pomėgių turėjo Jūsų tėvai, broliai, sesuo?

K. D.: Mano vienintelis senelis, kurį prisimenu, mamos tėvas Matas Mezginas buvo geras stalius, mokėjo gaminti langus, duris, stalus, kėdes. Tais metais, kai aš gimiau, tėvams padėjo pasistatyti gryčią. Tačiau man didžiausias džiaugsmas, kai padarydavo vaikiš-

kų žaislų. Buvo ūmaus būdo, tačiau kantrus, kai pešdavau paskutinius plaukus iš jo plikės. Mirė labai anksti, kai buvau pirmokas, ir tai buvo viena didžiausių mano vaikystės netekčių. Tėvas – stipraus ir ypatingo balso, kantičkinų giesmių giedorius, turėjęs galimybę dainuoti

Operos ir baleto teatre Vilniuje, kadaise priėmė sprendimą: gyventi Ažubrastyje... „Visoje Kriaunų parapijoje nėra nė vienos gryčios, kur nebūčiau giedojęs nors kartą, kai kur – po du...“ – prisimenu tėvo žodžius. Mokėjo apeiti ir prakalbinti bites. Pas jas eidavo ypatingai, su didžiule pagarba. Žvejyba Sartų ežere buvo ne tik pomėgis, bet ir maistas šeimai, o jauniausiam broliui Sigitui tai tapo pomėgiu. Mama – gera pasakotoja, vaikams skaitydavo pasakas, paaugusiems – vaizdingai pasakodavo apie praeitį. Labai mėgo bendrauti. Domėjimasis fotografija man tapo duona maitintoja, o broliams ir sesei – pomėgiu, mat pats pradėjęs gilintis į fotografijos paslaptis, sumaniau ir juos išmokyti pamatyti ir užfiksuoti akimirką. Padėjau įsigyti fotoaparatus. Brolis Eugenijus pradėjo filmuoti, įvaldęs vaizdo kamerą, tiesiog jaučia pareigą nepraleisti to, kas bus įdomu rytoj, poryt ir po daugelio metų.

A. T.: *Fotografijos pradžia Jūsų kelyje: kokia įžvalga, koks pamatymas stumtelėjo link to?*

K. D.: Mes augome smagiai: turėjome kuo apsirengti ir ką pavalgyti, bet norėjom ir dviračio, ir laikrodžio. Tuo metu buvo svarbu turėti ir fotoaparata, bet jam reikėjo užsidirbti arba pačiam susitaupyti pinigų. Susitaupyti galimybės nebuvo, tačiau per vasaros atostogas dirbome tarybiniam ūkyje. Uždarbiai, žinoma, buvo nedideli, bet ir darbas nesunkus. Reikėjo šienauti pakeles, grėbti šieną, ravėti daržus, atlikti kitus pagalbinius lauko darbus. Baigę septynias klases, 1973 m., daugelis iš mūsų nusipirkome fotoaparatus. Pirmasis mano įsigytas fotoaparatas buvo rusiškas SMENA 8M (raidė M reiškė „modernizuotas“). Pradėjome mokytis fotografuoti. Kriaunų vidurinėje mokykloje, kurią lankiau, veikė fotografijos būrelis. Tuo metu suvokėme, kad fotoaparatu ga-

lima įgyvendinti stebuklą, įamžinti akimirką, kuri nepasikartos.

A. T.: *Kodėl pasirinkote studijuoti žurnalistiką?*

K. D.: Pasirinkimas, kuriuo keliu eiti, gyvenime vyko kryptingai, su aiškiu tikslu. Mokydamasis Kriaunų vidurinėje mokykloje, žinojau, turėjau viziją, kad mokysiuosi ir gyvensiu Vilniuje. Vilniui jaučiau magišką trauką – laukdavau vyriausiojo brolio Rimanto, studijuojančio Vilniuje, laukdavau ne lauktuvių, o pasakojimų apie Vilnių ir ten vykstantį gyvenimą. Aiškiai žinojau, kad fotografija bus mano gyvenimo dalis. Aš svajojau studijuoti universitete. 1977 m. kitos specialybės aukštojoje mokykloje, kur būtų plačiau dėstoma fotografija, nebuvo. Tik Vilniaus universitete, kur buvo mokoma žurnalistikos specialybės, fotografijos specializacija. Studijuoti buvo įdomu. Aišku, fotografijos dalykų ten buvo labai mažai, tačiau skaitėme daug literatūros, mokėmės drauge su filologais, istorikais, psichologais.

A. T.: *Gyvename pasaulyje, kuriamė viešpatauja jaunystės kultas: išlygintos raukšlės, nenusakomo amžiaus veidas be emocijų tarsi suvienodina visus, naikina individualumą, tampame vienodi... Jūsų fotografijose žmogus, jo veidas svarbu, gal net svarbiausia, tad į kokį žmogų pirmiausia nukrypta fotografo žvilgsnis?*

K. D.: Save vadinu žmonių fotografu – renkuosi labai ryškaus charakterio, įdomios išorės žmones. Daugiausia apie žmogų gali pasakyti jo veidas, akys, išraiška, šypsena – tokiu būdu, būnant šalia, atsiskleidžia asmens vidinis pasaulis. Iš tiesų pastebiu, kad charakteringų žmonių labai sumažėjo. Gyvenimo išmintis, rūpestis, džiaugsmas ir skausmas – visa tai parašyta žmogaus veide. Vis dažniau ant jo kiekvienas dedame kaukę. Trinasi riba, tokia ryški buvusi, net tarp kaimo ir

miesto žmogaus. Ieškau atvirų veidų giminių ir kaimų susitikimuose, laidotuvėse, parapijų atlaiduose. Balta skarelė, šviečianti iš tolo, per laukus, per visą bažnyčią. Šventinis kostiumas, laukiantis tos vienintelės dienos metuose, kada bus pagarbiai užsagstomas atlaidų dieną ir vėl metams kabinamas į seną girgždančią spintą... Dar yra tai..

A. T.: *Kodėl juoda ir balta?*

K. D.: Nespalvota fotografija man atrodo talpesnė, iškalbingesnė. Ji neblaško ir išryškina, parodo, ką fotografas nori pasakyti. Priverčia ne tik matyti, bet ir mąstyti.

A. T.: *Fotografija tarsi įremina istoriją. Jūs fotografavote Atgimimo laikotarpio įvykius. Kaip tai buvo svarbu tuomet? Primenate istoriją dabar, pristatydamas Balio Vaičėno „Partizano sąsiuvinius“: Kokia fotografijos galia ir reikšmė šių dienų gyvenime?*

K. D.: Fotografijos stiprybė – dokumentiškumas ir akimirkos momentas. Fotoaparatas tik darbo priemonė, akimirkos gali pakakti užfiksuoti visą istorijos tarpsnį, lūžį, kritinį tašką. Mano kūryba daugiasluoksni, įvairiapusiška. Taip susiklostė, kad vienas darbas vijosi kitą. Man buvo be galo įdomus 1990–1992 m. virsmas, kai atėjome į Nepriklausomybę. Pilnos vilties ir tikėjimo tų metų žmonių akys, kai gyvenome nuo įvykio iki įvykio. Prasidėjus Sąjūdžiui, aš buvau savotiškas Lietuvos kronikininkas, savotiškas metraštininkas. Tuomet pasirodė mano pirmoji knyga „Lietuvos kelias“. Tekstą jai parašė poetas Sigitas Geda. Mano fotografijose užfiksuotas Lietuvos laisvės lygos kryžiaus nešimas į Maskvą. Ten vyko labai nedaug žmonių, apie 7–8, ir jie pasikeisdami nešė tą kryžių į Kremlių. Vykome traukiniu, aš kartu su jais kaip fotografas. Prie Kremliaus, žinoma, neprileisdavo, milicininkai stabdydavo, nukreipdavo

kitur, bet turiu keletą kadru, kuriuose matyti, kaip žmonės eina, nešant kryžių, o pro jį matyti Kremliaus žvaigždės. Taip pat neišdildomą įspūdį paliko Baltijos kelias, vykęs 1989-aisiais. Padariau tik keletą kadru, tuo metu dar nespėjau suvokti, koks tai buvo didingas ir reikšmingas momentas. Buvau Ukmergės plente, maždaug pusiaukelėje tarp Vilniaus ir Ukmergės, viskas vyko labai greit, žmonės atėjo, susikibo rankomis, pastovėjo kokias 3–4 minutes ir išsiskirstė. Taip pat teko fotografuoti Sąjūdžio steigiamąjį suvažiavimą, vykusį 1988 m. Sporto rūmuose. 1993 m. fotografavau popiežiaus Jono Pauliaus II vizitą Lietuvoje. To laikotarpio daugiausia mano fotografijų reportažinės. Vėliau sekė knygos. Knygos apie senąją Lietuvos skulptūrą, tapybą, aprangą, laidojimo paminklus. Dvidešimties metų darbas su profesore, dailės istorike Marija Matušakaite. Dirbta Baltarusijoje, Ukrainoje, Lenkijoje, Latvijoje, Rusijoje.

Visiškai kitokia darbo specifika prie knygos „Partizano sąsiuviniai“ sudarymo. Suradus vieną archyvinį dokumentą ar fotografiją, kyla dešimtys klausimų. Kur tas siūlo galas? Netikėtumai, nenumatytos situacijos vedė tolyn. Kiekvienas faktas prieš jį pateikiant turėjo būti patikrintas. Reikėjo pasitelkti visus įmanomus šaltinius. Tai buvo daugiau mano ne kaip fotografo, bet kaip knygos sudarytojo, kaip knygos koncepcijos kūrėjo darbas. Tai Vytauto apygardos Lokio rinktinės partizanų archyvo tyrimas, prie kurio dirbome su grupe mokslininkų ir talkininkų. Mūsų dienas pasiekė apie 50 autentiškų fotografijų. Dalis jų publikuojama šioje knygoje.

Knyga parengta su istoriniais ir tekstologiniais komentarais, anotuota rodykle, partizanų dalinių schemomis, žemėlapiu.

Šiandienos žmogui, jaunimui būtina žinoti, kad buvo vyrų, pasirengusių mirti už laisvę.

A. T.: *Jūsų veikla Vilniaus universiteto kraštotyrininkų „Ramuvos“ judėjime. Kaip ji atsirado Jūsų gyvenime? Ką ji davė Jums, o Jūs – jai?*

K. D.: Vilniaus universiteto kraštotyros klubo „Ramuva“ veikloje dalyvavau nuo 1978 iki 1998 metų. Septyniolika vasarų tyrinėjau įvairius Lietuvos miestelius, rinkau etnografinę medžiagą. Teko paskelbti rašinių etnologine tematika: apie kalendorines šventes, žvejybą. Tuo metu „Ramuva“ suteikė legalią, pabrėžiu – legalią – veiklą domėtis tuo, kas buvo draudžiama. Kiekvieną vasarą po mėnesį teko gyventi įvairiose Lietuvos vietose: Papilyje, Biržų rajone; Panemunėlyje, Rokiškio rajone; Lauksargiuose, Tauragės rajone; Seirijuose, Lazdijų rajone... Taip pat neblogai pažįstu Veiviržėnus, Švėkšną, Vainutą, Endriejavą. Šiuose Žemaitijos kraštuose teko būti ne su „Ramuva“, o su profesore Prane Dundulienė, kurios vadovaujami istorijos fakulteto studentai istorikai turėjo atlikti etnologinę praktiką, užrašinėti materialinės kultūros relikтус. Aš buvau kviečiamas kaip fotografas. Man labai patiko, pažinau Lietuvą. Vėliau nemažai tų sutiktų žmonių atsiradavo mano kūryboje.

A. T.: *Sakoma, kad vienam džiaugtis liūdna... Susikertant keiliams renginiuose, parodose, kraštiečių sambūriuose, šių metų pradžioje – Vilniaus knygų mugėje, kuomet Jums buvo įteikta garbinga Patriotų*

premija, visuomet šalia Jūsų pastebima subtiliai moteriškai asistuojanti, globojanti žmona Živilė. Kokios vertybės puoselėjamos, kokios tradicijos saugojamos Jūsų šeimoje?

K. D.: Žmona Živilė – daugelio mano darbų iniciatorė ir puoselėtoja, tiesiog ginklanešė. Nuolat jaučiu jos palaikymą ir tai man labai svarbu. Mes su žmona puoselėjame viltį užauginę vaikus pasilikti dalelę gyvenimo, sustoti nuo skubos, nuo amžino bėgimo ramiai pamatyti saulelę, pažiūrėti, kaip ji pateka ir nusileidžia... Turime nemažą šeimyną: auginame keturias atžalas – dukras Akvilę, Audingą, Gaudrimę ir sūnų Norvilą. Vertybės ir tradicijos, sukauptos gyvenimo kelyje, įsilieja tarsi savaime, tarsi taip turėtų būti. Tikime, kad pagarba šeimai, meilė artimui ir Lietuvai – tikrasis turmas, kuris turi būti perduodamas iš kartos į kartą.

A. T.: *Koks fotoalbumas Jums brangiausias?*

K. D.: Visuomet tas, kuris kuriamas dabar. Su meile, tikėjimu, viltimi. Laukimo džiaugsmu.

A. T.: *Kokius darbus tęsiate? Ką esate numatę, kokias mintis brandinate?*

K. D.: Toliau vyksta darbai prie partizanų sąsiuvinų – tikiu, dar daug įdomių atradimų laukia. Dažną savaitę skubu į Baltarusiją: ten žavi ir traukia atrastos lietuvių salos. Yra daug autentiškų dalykų, kurie seniai išnykę pas mus, Lietuvoje. Tai labai įdomu ir tuo dabar gyvenu.

A. T.: *Dėkoju už pokalbį ir linkiu neskubaus ėjimo ir atradimo džiaugsmo. Gera Jūsų klausyti ir dalytis mintimis bei nuotraukomis Rokiškio krašto kultūros žurnale „Prie Nemunėlio“.*

Klaudijus Driskius. *Pranas ir Matas Paberžiai*. Kriaunos, 2002 m.

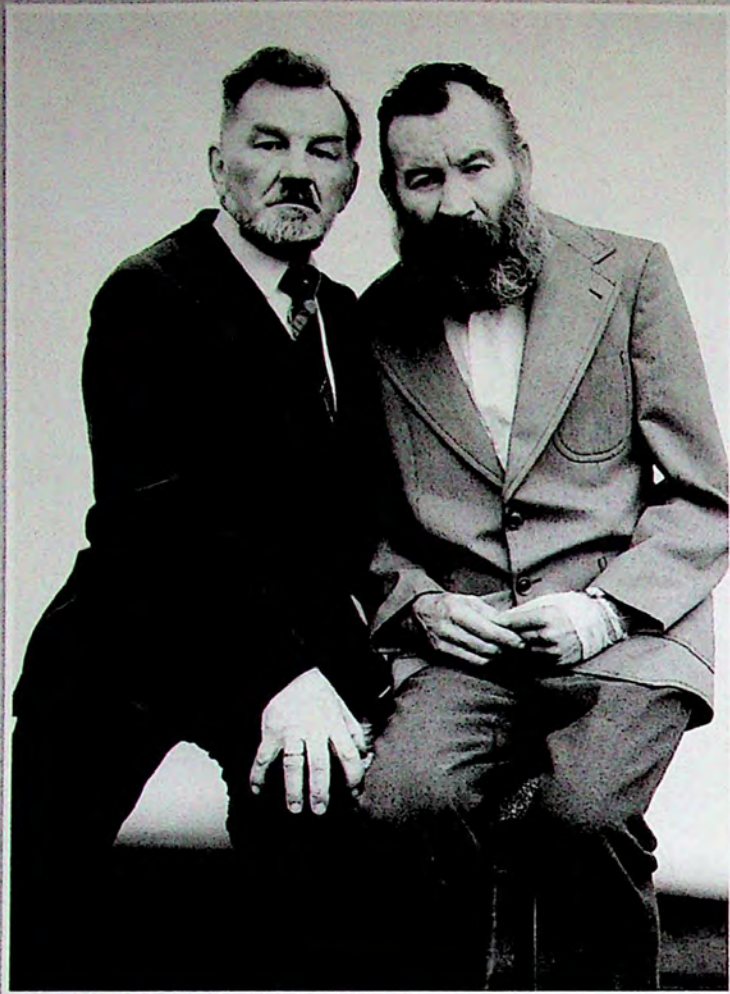
Klaudijus Driskius. *Pranas Mikulėnas ir Algirdas Lukošius*. Aleksandravėlė, 2006 m.

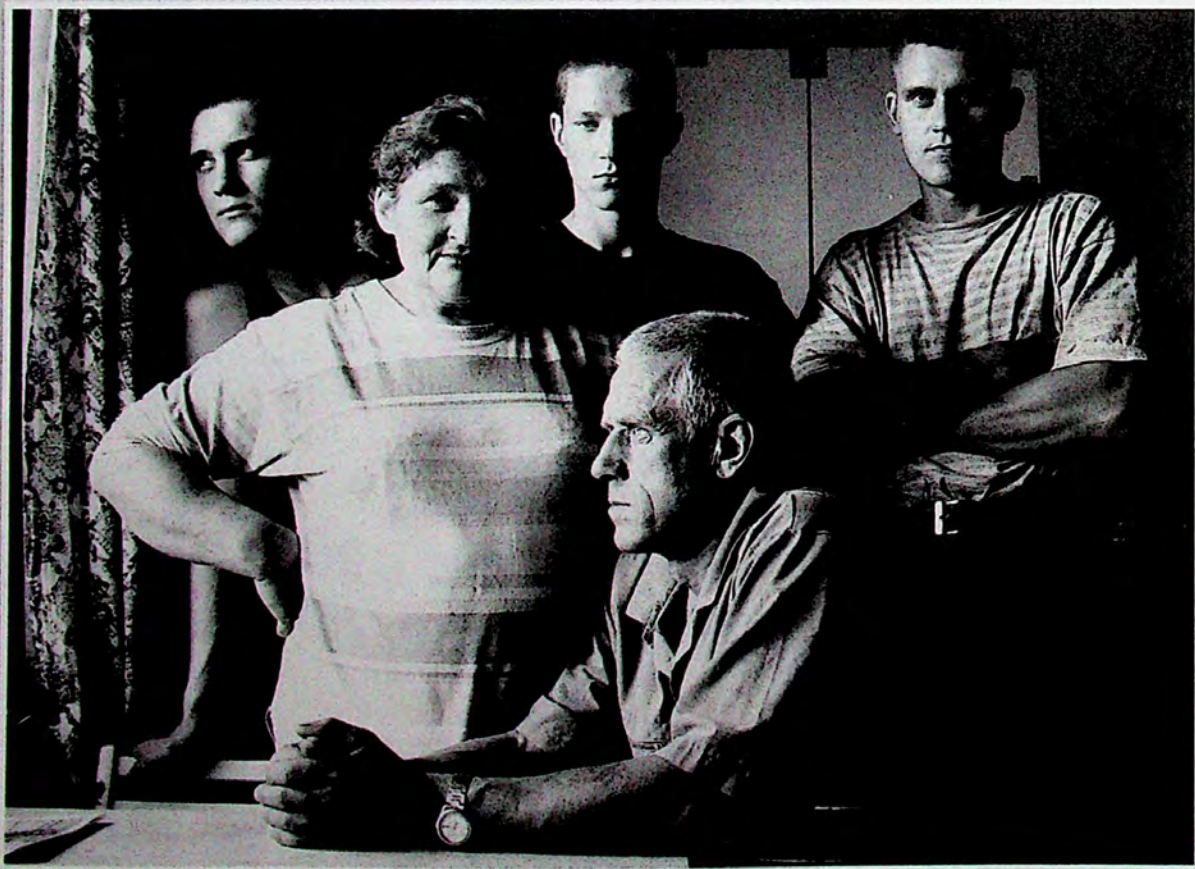
Klaudijus Driskius. Rasos šventė prie Sarty ežero

Klaudijus Driskius. Rasos šventė prie Sartų ežero

Klaudijus Driskius.
Grįžę iš Sibiro broliai
Alius ir Alfonsas Pagiriai.
Bajorai, 2001 m.

Klaudijus Driskius. *Birutė ir Rimantas Pivoriūnai su sūnumis.* Kriaunos, 2004 m.

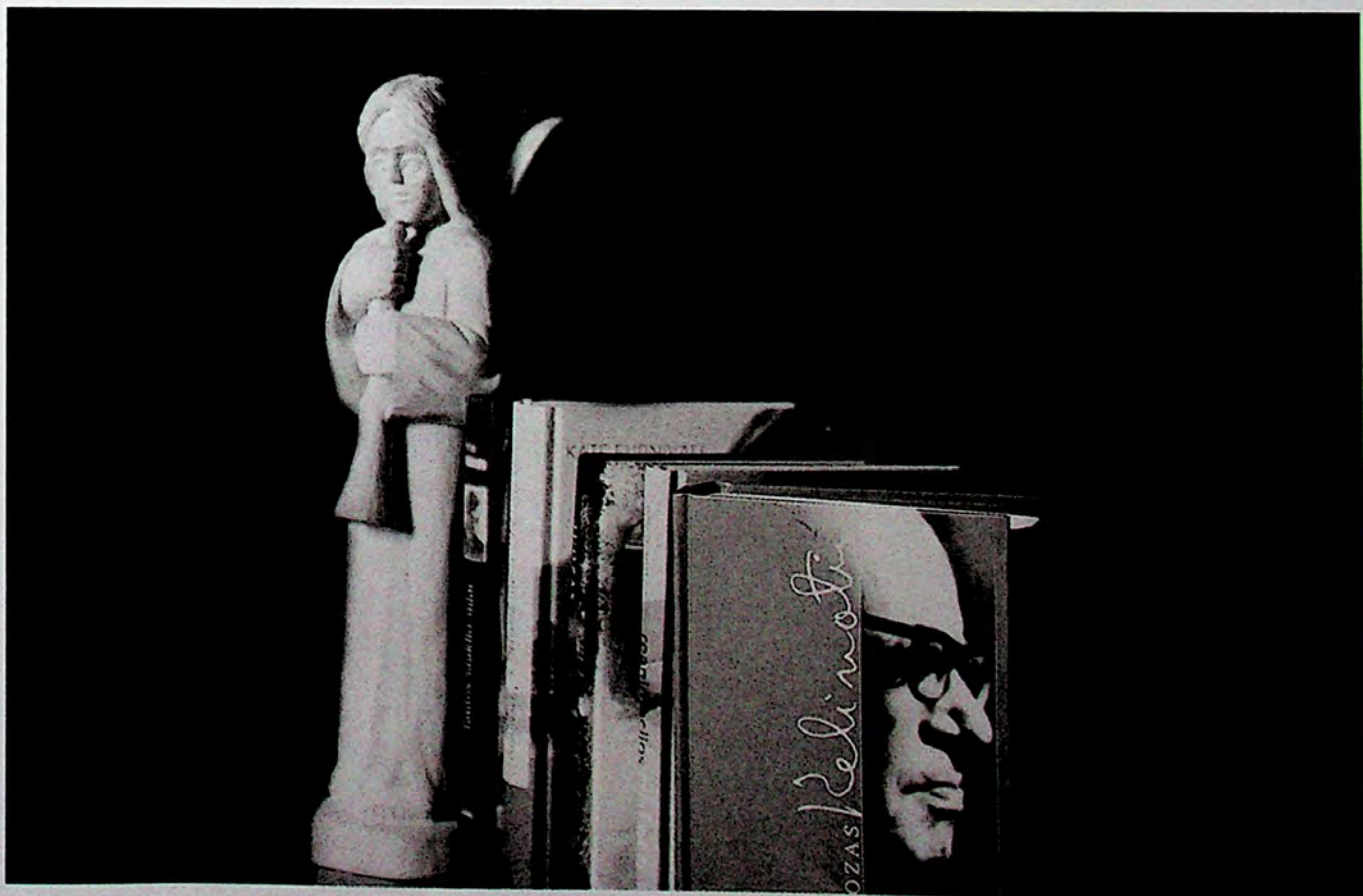
„Nepatikimų“ knygų kelionė

ALGIMANTAS BUČIUS

Neseniai Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešoji biblioteka atšventė savo devyniasdešimtmetį. Dalyvavau šios iškilmingos datos oficialiame minėjime bibliotekos salėje ir klausiausi koncerto bibliotekos kiemelyje. Šie mieli renginiai pažadino jaunystės prisiminimus. 1942–1949 m., mokymasis Rokiškio J. Tumo-Vaižganto gimnazijoje, buvau bibliotekos skaitytojas, o dabartiniame kiemelyje stovėjusiame (dabar nugriautame) name kurį laiką gyveno mūsų šei-

ma. Kai tapau bibliotekos skaitytoju (ji tada buvo Vytauto g., raudono mūro name), knygas išdavinėjo bibliotekos darbuotojas Antanas Kulikauskas (pareigų neprisimenu). Jis turėjo gerą atmintį, pažinojo visus bibliotekos skaitytojus. Mokiniam buvo ypač atidus, patardavo, ką skaityti. Jo paskatintas perskaičiau Vaižganto „Pragiedrulius“, kurie iš pradžių man atrodė nuobodoki, bet įsiskaitęs vis labiau žavėjausi kaimo vaizdų, gamtos aprašymais, o knygos herojus darbštusis Napalys man

tapo pavyzdžiu. A. Kulikausko dėka su dideliu malonumu „prarijau“ A. Diuma „Trys muškietininkus“ ir „Po dvidešimties metų“, šioms knygoms atidaviau brangias miego valandas. Mane pakerėjo Bernardo Brazdžionio poezijos rinkinys „Per pasaulį keliauja žmogus“. Grąžinant perskaitytą knygą, A. Kulikauskas paklausinėdavo, ar patiko, kartais net aptardavo ją su skaitytoju. Vėliau (apie 1944 m.) jis tapo Rokiškio berniukų gimnazijos direktoriaus pavaduotoju (mokslo dalies vedėju).

Be to, dėstė lotynų kalbą. Kai lietuvių kalbą ir literatūrą ėmė dėstyti Alfonsas Keliuotis, su biblioteka užsimezgė glaudesni ryšiai. Aukštesniųjų klasių moksleiviai gerai parašytus referatus (juos atrinkdavo A. Keliuotis), nagrinėjančius tuo metu aktualius literatūros kūrinius, skaitydavo gimnazijoje ir bibliotekos skaitytojų bei kitų literatūra besidominčiųjų susirinkimuose. Keletą tokių referatų teko skaityti ir man. Klausytojų susirinkdavo nemažai. Plėtėsi ir bibliotekos skaitytojų ratas. Tačiau sovietinės okupacijos ideologija bibliotekininkystei, kaip ir daugeliui sričių, padarė nemažai žalos.

Antrosios sovietinės okupacijos metais buvo tęsiamas 1940 m. pradėtas Lietuvos bibliotekų ideologinis valymas. „Visuotinės lietuvių enciklopedijos“ XII tomo (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007) p. 546 rašoma, kad 1944–1951 m. iš bibliotekų fondų buvo išimta 600 000 egz. religinio turinio, nemarksistinės filosofijos, užsienio autorių, taip pat nepriklausomą Lietuvą ir jos laimėjimus primenančių knygų. Dauguma jų sunaikinta, tik kai kurios pateko į bibliotekų specfondus. Garsus bibliotekininkas, buvęs Vilniaus universiteto ir Jungtinių Tautų D. Hamerseldo bibliotekų direktorius prof. Levas Vladimirovas šiuos specfondus pavadino „knygų lageriu“. Tai buvo 1950-ieji. Tuomet aš studijavau Vilniaus universitete astronomiją (tačiau gyvenimas pako-regavo mano „žvaigždžių svajones“ ir tapau ne astronomu, o hidrotechnikos inžinieriumi). L. Vladimirovas dėstė marksizmo-leninizmo pagrindus. Ruošdamasis egzaminui, tėvo bibliotekoje radau knygą, išleistą Sovietų Sąjungoje 1923 m. (pavadinimo nepamenu), kurioje marksizmo-leninizmo ideologija buvo išdėstyta trumpai ir aiškiai.

Tad į egzamino bilieta klausimus atsakinėjau pagal ją, nes paskaitų konspektų nerašydavau. Dėstytojas parašė man penketą (pagal tuometinę penkiabalę vertinimo sistemą) ir pasiteiravo, kokią literatūrą skaičiau, kad viską taip sklandžiai išklajau, bet kitu stiliumi, nei dėstė jis. Išėmęs iš portfelio parodžiau knygutę su aplankais – „kišenėmis“ abiejuose viršeliuose. Į „kišenes“ buvo sudėti atskiri susegti sąsiuviniai – knygos skyriai. Dėstytojas žvilgtelėjo į titulinį puslapį ir nustebeš šuktelėjo: „Juk tai Bucharinas!“ Po to pasakė, kad man pasisekė ištraukti gerą bilietą – jei būtų buvę klausimų apie žemės ūkio kolektyvizaciją, galėjau tapti „marksizmo-leninizmo revizionistu“. Aš parodžiau knygos įžangoje pacituotus Stalino žodžius, kad „Bucharinas yra partijos numylėtinis“. L. Vladimirovas paaiškino, kad tai buvo iki Bucharino „nukrypimų“. Pamažu Bucharinas partijos hierarchijoje ritosi vis žemyn, kol galų gale buvo sušaudytas. Dėstytojas patarė knygą atiduoti į Universiteto bibliotekos specfondus, kad nebūtų rimtų nemalonumų. Matydamas, kad aš nežinau, kas tie specfondai, apibūdino juos kaip „nepatikimų knygų lagerį“, kuriame pasimatyti su knygomis, kaip ir su kalniais, galima ne visiems ir tik su leidimais. Nepaminėjau, kad universitete buvo nusistovėjusi tradicija politinių mokslų ir užsienio kalbos egzaminus išlaikyti dar iki sesijos, kad liktų daugiau laiko ruoštis sunkesnių, su pasirinkta specialybe susijusių disciplinų egzaminams (mano atveju – matematinės analizės, aukštosios algebros, analitinės geometrijos). Studentai individualiai susitardavo dėl egzaminų vietos ir laiko. Dažniausiai tokie paankstinti egzaminai vykdavo dėstytojo bute. Aš minėtą egzaminą ten ir laikiau, todėl pokalbis su dėstytoju buvo atviras, prie arbatos. Tuomet dėstytojų ir

studentų santykiai buvo šilti: kaip kolegos su kolega. Tačiau knygos į „lagerį“ neatidaviau, grąžinau ją tėvui, o jis ją kažkur paslėpė.

Ši specfondų apibūdinimą prisiminiau, neseniai radęs savo gimnazistiškuose užrašuose kelis sakinius: „1948 m. spalio. Buvau nuvykęs į Vilnių susipažinti su astronomijos studijomis. Turėjau laimę apie pusvalandį pabendrauti su prof. dr. P. Slavėnu astronomijos observatorijoje. Kelionė į Vilnių buvo įdomi tuo, kad važiauvau sunkvežimiu, prikrautu knygų. Knygos, paimtos iš Rokiškio viešosios bibliotekos, buvo vežamos į Vilnių atrankai: ką sunaikinti, ką atiduoti kažkokiems specfondams.“

Jaunystės dienoraštis paskatino mane sugrįžti į rudenį prieš 65-erius metus. Nepaisant didžiulio metų bagažo, man pavyko išsaugoti gerą atmintį. Tad neskubant per kelis vakarus pavyko galvoje atkurti iš Rokiškio viešosios bibliotekos (gal ir iš kitų Rokiškio apskrities bibliotekų) atrinktų svetimų sovietinei ideologijai knygų kelionę į mirtį ir lagerį, kurios liudininku dėl susiklosčiusių aplinkybių teko būti. Manau, rokiškėnams tai būtų įdomus mažas epizodas iš J. Keliuočio viešosios bibliotekos istorijos.

Mokydamasis Rokiškio gimnazijos paskutinėje klasėje, galvojau apie studijas. Norėjau studijuoti lietuvių kalbą ir literatūrą arba žurnalistiką, o gal teisę. Tačiau tėvas atkalbinėjo mane nuo šio sumanymo: „Negalėsi rašyti literatūros ar straipsnių, kaip nori. Turėsi rašyti, kaip reikia, o teisti, kaip lieps.“ Tuomet pradėjau galvoti apie tikslius mokslus: fiziką ar astronomiją. Pasirinkau astronomiją ir nutariau apsilankyti Vilniuje, kad susipažinčiau su studijomis. Pokario metais susisiekimas su Vilniumi buvo sudėtingas: autobusų nebuvo, traukinys važiuodavo per Daugpilį, kur apie tris valandas

reikėjo laukti traukinio į sostinę. Mano tėvas, Rokiškio apskrities žemės tvarkytojas, dažnai tarnybiniais reikalais važinėjo į Vilnių. Ir štai mums pasitaikė gera proga: į Vilnių važiuo Rokiškio apskrities vykdomojo komiteto sunkvežimiu su kroviniu. Rytą su tėvu atėję prie apskrities vykdomojo komiteto pastato (tada jis buvo Vytauto gatvėje), nustebome, kad tentu apgaubtas sunkvežimiu puspilnis knygų. Kartu į Vilnių vykstantis apskrities laikraščio „Tarybinis Rokiškis“ redaktoriaus pavaduotojas P. Bagackas (jis sėdėjo kabinoje greta vairuotojo) paaiškino, kad tai Rokiškio bibliotekos knygos, kurias Vilniuje paims suinteresuotos žinybos. Jis su tuo neturįs nieko bendro – tik žinąs adresą, kur knygas palikti. Jokio knygų palydovo nebuvo, tik, be tėvo ir manęs, dar du keleiviai. Dauguma knygų buvo surištos į pūdus, kitos – sudėtos į maišus ar medines dėžes. Važiavome sėdėdami ant knygų, į jas atsirėmę, kartais ir priguldami ant jų. Pirmą kartą gyvenime teko važiuoti bibliotekoje. Tad traukėm knygą po knygos (dalis jų buvo nesurįštos ir nesupakuotos) ir vartėme. Ir ko tik ten nebuvo: A. Šapokos „Lietuvos istorija“, įvairios vysk. M. Valančiaus

knygelės, B. Brazdžionio ir J. Aisčio poezija, „Bažnyčios istorija“, V. Krėvės-Mickevičiaus raštai, J. Keiliuočio redaguotų žurnalų „Naujoji Romuva“ ir „Kūryba“ komplektai, dr. A. Maceinos, prof. S. Šalkauskio filosofijos knygos ir t. t. Neslėpsiu, kad tada pirmą kartą gyvenime „apsivogiau“: kelias mažesnes knygytes iš Lietuvos istorijos įsikišau į portfelį. Kažką atsirinko tėvas ir kiti bendrakeleiviai.

Pakeliui sunkvežimiu sustodavo ir paimdavo „balsavusius“ keleivius, daugiausia sovietinės armijos karininkus. Buvo ruduo, lijo, tad ant dalies knygų nuo aulinių batų krito purvas. Buvo graudu žiūrėti. Netoli Širvintų nuleido sunkvežimio padangą. Vairuotojas panoro užkurti laužą, kad primityviomis priemonėmis vulkanizuotų padangos kamerą, ir tam panaudoti knygas, tačiau P. Bagackas ir mano tėvas griežtai užprotestavo. Laužą teko prakurti keliais „Tarybinio Rokiškio“ egzemplioriais, kuriuos P. Bagackas ištraukė iš savo storo portfelio.

Į Vilnių atvykome pusiaudienį. Sustojome Universiteto g. Nr. 3 (galbūt dabar numeracija kita) kieme. Šį adresą gerai pamenu, nes tame visą kiemą užimančiame didžiuliam name gyveno ir mano teta

(mamos brolio našlė), pas kurią, būdami Vilniuje, mes apsistodavome. Ten gyveno ir mano sesuo Nijolė Bučiūtė, studijuojanti architektūrą Vilniaus dailės institute.

Visi keleiviai išsivaikščiojo tvarkyti reikalų. Vairuotojas, apie valandą patrypčiojęs kieme ir nesulaukęs knygų priėmėjų, išvertė kieme visą „kultūros krovinį“, apdengė jį brezentu ir išvažiavo. Aš tai mačiau pro tetos buto langą. Ir tada įvyko stebuklas: biblioteka vėl atgijo, ji veikė. Iš įvairių butų ėjo žmonės, rinkosi po kelias knygas ir nešėsi namo. Iš sunkvežimio išverstų knygų krūva sumažėjo iki trečdaliao. Mano teta irgi atsinešė visą šūsnį. Aš išėjau į universitetą. Kai grįžau į dienos pabaigą, kieme pamačiau du profesoriškos išvaizdos vyrus, kurie su keliais studentais rinko likusias knygas ir krovė į karišką lengvą automobilį, vadinamą „viliuku“. Kiek knygų buvo sunaikinta, kiek uždaryta į knygų lagerį – nežinau. Bet dalis pasmerktų mirti ar kalėti knygų liko gyvos ir laisvos pas skaitytojus, kurie jas parsinešė į namus. Vis neprisiruošiu peržiūrėti savo visos gausios bibliotekos. Gal ten rasčiau Rokiškio viešosios bibliotekos knygų, nugvelbtų tos kelionės metu, ir galėčiau gražinti, nors ir pasenusias, bet dar gyvas...

Prigijome visi, bastūnais nė vienas netapome...

Reda Kiselytė,

Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos „Romuvos“
padalinio bibliotekos vedėja, kalbina

Oną Mackevičienę

Pažinus ir nepaprastą žmogaus gyvenimo kelias. Kiekvieno vis kitoks... Kas suskačiūnos jo nueitus takus ir takelius, vingius ir atsisakojimus... Taip ir eina žmogus tuo keliu palikdamas pėdsakus.

Istorikė muziejininkė Ona Mackevičienė įmynė gilius ir prasmingus pėdsakus Rokiškio krašto žemėje. Šią asmenybę būtų galima apibūdinti kaip „gyvą, skrupulingai tiksliai sudėliotą bibliografinį leidinį“. Gerbiama Ona Mackevičienė sutiko savo mintis išsakyti Rokiškio krašto kultūros žurnalo „Prie Nemunėlio“ skaitytojams.

R. K.: *Te nepasirodo įkyrūs mano klausimai... Prisipažinsiu, nelengvaiėjau iki Jūsų asmenybės. Nepaprastai kalbinti istorikę, kuri daugiau nei keturis gyvenimo dešimtmečius pašventė muziejaus veiklai. Tai jau istorijos tarpsnis... Norėčiau laiko ratą pasukti atgal... Kas lėmė būtent tokį gyvenimo pasirinkimą: posūkį į istorijos mokslą?*

O. M.: Mokiausi aš gerai, tačiau tikslieji mokslai nelabai traukė, užtat turėjau nepaprastai gerus mokytojus. Labiausiai žavėjaisi istoriku Modestu Virkečiu – inteligentišku, teisingu ir labai padoriu, tolerantišku, skvarbaus proto žmogumi. Mokytojui buvo svetimi stereotipai

ar ideologiniai šampai. Jis nebuvo mūsų draugas. Jis buvo mūsų autoritetas, siekiamybė.

R. K.: *Jūsų bendramoksliai. Kas jie? Ar tenka su jais bendrauti, susitikti?*

O. M.: Turiu vieną bendramokslį, su kuriuo kasdien jau pusė šimtmečio. Tai mano vyras Zigmąs. Bendramoksliai pasklidę po visą Lietuvą. Dabar juokauju, kad mano kartos absolventų likimus nusprendavo skirstymo komisija. Baigę universitetą ir jos pasiūsti mes važiuodavome ten, kur reikia, o ne ten, kur norėjome. Ir nieko blogo čia nematau. Prigijome visi, bastūnais nė vienas netapome. Rokiškyje turėjau dar vieną kursioką – buvusį muziejaus direktorių Algimantą Kvantūną.

R. K.: *Esate kilusi iš Dzūkijos krašto, kuo Jus žavi Aukštaitijos krašto kultūra? Kuo nusivylėte?*

O. M.: Ar Dzūkija, ar Aukštaitija – visur ta pati Lietuva, visur gyvena žmonės. Dar vaikystėje man įdiegė: „Kaip tu žmonėms, taip ir žmonės tau“. Tuo principu ir vadovaujuosi. Rokiškiui tapau sava ir gerai pažįstama. Džiaugiuosi šio krašto žmonėmis ir gražiais jų darbais.

R. K.: *Muziejininkai – žmonės pasišventėliai, nesavanaudiški, be išskaičiavimo. Ką Jums reiškia tokios asmenybės?*

O. M.: Taip, Jūs teisi. Muziejininkai tikrai ne savanaudžiai, o progų susigundyti turime nemažai. Juk per mūsų rankas į valstybės lobyną keliauja milijoninės vertybės: retos knygos ir paveikslai, senas porcelianas ir sidabro gaminiai, antikvariniai baldai ir numizmatika, tačiau nežinau nė vieno muziejininko, kuris būtų šiomis vertybėmis susigundęs, ką nors priglaudęs sau. Sena ir nerašyta muziejininkų darbo etika skelbia, jog šios profesijos žmonėms turi būti svetima kolekcionavimo aistra. Jeigu neatsilaikai – traukis iš tarnybos. Aš laiminga, kad tenka dirbti su sąžinės grynuoliais, kukliais žmonėmis, tyliai kaupiančiais ir saugančiais kultūros vertybes.

R. K.: *Istoriką kuria ir laikas. Mūsų tautiečiai ištvėrė kraują, kančias, mirtį, melą, prievartą... Kas Jūsų tvirtybės šaltinis?*

O. M.: Pirmiausia mane formavo šeima. Visą atsinešiau iš vaikystės. Močiutės ir dieduko pasakojimai šilumoje, prisėdus ant suoliuko, kelionės į čia pat siūruojantį mišką pasiklausyti jo garsų, pažintis su žolynais ir visokiais gyvais padarais ir išmokė gerbti bei mylėti viską, kas yra aplinkui, o vėliau – mokykla ir labai puikus bei gerbiama mokytojai. Jų pamokų nepamiršau iki šiol.

Muziejininkės Onutė Mackevičienė (kairėje) ir Lina Daščiorienė Baltarusijoje, Nesvyžiaus pilyje, prie geležinių kryžių viršūnių ir sakralinės skulptūrų parodos. Nuotr. Giedriaus Kujelio

Onutė Mackevičienė (sėdi) su kolegomis muziejininkais Kernavėje, 2011 m. Nuotr. Giedriaus Kujelio

R. K.: *Veikla muziejuje tokia sritis, kurioje vis galima surasti kažką naujo, neatrasto... Jeigu tuos „atradimus“ sudėtumėte į knygą? Jų susidarytų ne viena...*

O. M.: Taip, muziejinė veikla kupina atradimų džiaugsmo. Čia niekada nepadėsi taško, klysi, jeigu galvosi, kad viską padarei. Žiūrėk, ima ir išlenda koks nors neišvaizdus popierėlis, pasislėpęs tarp kitų, į kurį ankstesni tyrinėtojai neatkreipė dėmesio, o tame lapelyje įrašas, sugriaunantis visiems žinomą tiesą ar patvirtinantis nedrąsią hipotezę. Šitaip ėmė ir atsirado Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčios archyve įrašas apie Rokiškio dvaro rūmų statytojo grafo Ignoto Tyzenhauzo dukros, rašytojos Sofijos Tyzenhauzaitės santuoką su Platelių grafu Oktavijumi Šuazeliu-Gufjė, S. Levonevskio braižytas Rokiškio Kalvarijų koplyčių planas. Atidžiau

pastudijavus Rokiškio grafystės archyvą, atsirado dokumentai apie garo mašinų naudojimą XIX amžiaus pirmojoje pusėje, grafystės choristų dalyvavimą pirmojoje Latvijos dainų šventėje. Tarp niekam nereikalingos makulatūros kartais atsiranda puošnios, odiniais viršeliais, paaukuotais apkaustais dvarų bibliotekų knygos su asmeniniais grafų spaudais, vertingi grafikos kūriniai. Tikri lobiai atrandami leidus užlipti ant aukšto, kur tarp senų rakandų kartais aptinkama nuostabių senųjų dievdirbių drožtų šventųjų skulptūrėlių, ornamentuotų namų apyvokos daiktų. Visus „atradimus“ viešiname spaudoje, nuoširdžiai dėkojame juos muziejui atidavusiems žmonėms.

R.K.: *Laikas nestovi vietoje. Jo karuselė sparčiai sukasi. Daug kas pasaulyje ir mumyse pasikeitė. Gyvename informacinių technologijų laikmetyje. Ar daug reikia įdėti darbo*

ir išminties norint sudominti šiandieninį muziejaus lankytoją?

O. M.: Į muziejų lankytojas eina ne dėl naujų technologijų. Jie čia ateina ieškodami informacijos apie žmonių gyvenimą anksčiau, apie jų buitį, dvasinį pasaulį, pasigrožėti jų kūryba, o kad pažinimas būtų gilesnis, muziejininkai į pagalbą pasitelkia naujas technologijas – terminalus, garso gidus, virtualiąsias parodas, eksponatus talpina internetinėje erdvėje, bet vesdami ekskursijas po muziejų vis girdim, kad jokios technologijos negali pakeisti tiesioginio bendravimo.

R. K.: *Lietuvoje daug sunaikintų ir nykstančių kultūros objektų. Atstatomus stengiamasi sumoderninti. Ką Jūs manote apie tai?*

O. M.: Džiaugiuosi pastangomis gelbėti nykstančius paminklus. Labai gerbiu žmones, investuojančius į kultūrą. Aš nieko prieš, kai paminklai pritaikomi dabartinių žmonių

Muziejininkė Onutė Mackevičienė (kairėje) su bibliotekininke Alicija Matiukiene Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriuje. Nuotr. iš Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centro archyvo

reikmėms. Svarbu išsaugoti autentiškumą. Tik taip paminklai prikeliama naujam gyvenimui.

R. K.: *Sakykite, ar galėtumėte išskirti istorines Lietuvos asmenybes? Ar Lietuva turėjo genijų?*

O. M.: Lietuva turi žymių žmonių. Dar kunigaikštis Gediminas garsėjo tolerancija, o į Vilnių kvietė kvalifikuotus amatininkus, įvairių sričių specialistus. Tikri genijai: rokiškėnas dievdirbys Lionginas Šepka, dailininkas ir kompozitorius Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, lietuviškasis hegzometro tėvas Kristijonas Donelaitis.

R. K.: *Šiandien intelektualai šiek tiek pritilę... Kodėl? Kokio žodžio jie išsiilgę?*

O. M.: Mes gyvename visuomenėje, kur vyrauja Mamonos kultas, todėl mūzos laikinai pritilusios, bet tai praeis, kaip praeina pikta liga.

R. K.: *Istorikės gyvenime svarbus reiškinys – kelionės. Ką Jums jos reiškia?*

O. M.: Kelionės – ne tik poilsis. Kelionės – savotiška mokykla, per kurią galima palyginti gyvenimą savo šalyje ir svetur. Palyginimas dažniausiai būna gimtinių naudai. Išties, tik pamąčiusi daugiau pasaulio, suvokiau, jog gyvenu nuostabioje šalyje – puiki gamta su visais metų laikais, aukšta kultūra, gražūs žmonės, geras ir palyginti sveikas maistas.

R. K.: *Kas Jums svarbiausia šiandien? Kas labiausiai džiugina?*

O. M.: Atsakymas skambės gal kiek patetiškai, tačiau sakau, jog svarbiausia – taika ir santarvė, o didžiausią džiaugsmą teikia protingi vaikai ir talentingi anūkai.

R. K.: Pokalbio pabaigoje pašnekovei sąmoningai neuždaviau tradicinio klausimo apie tolesnę Rokiškio krašto muziejaus veiklą.

Onutę visada matau skubančią, vadinasi, ji pilna didelių užmojų. Tai ir yra atsakymas. Smagu, kad savo darbais muziejininkė rašo išsamią ir prasmingą Rokiškio krašto muziejaus istoriją, ją vis praturtina naujais istoriniais faktais. Iš pašnekovės vidinio pasaulio trykštanti energijos ir gyvybingumo versmė užburia lankytojus ir užkrečia gyvybingumu. Jaunajai kartai iš šios asmenybės reikia mokytis oratorinių gebėjimų. Jos staigus žodis pasiekia kiekvieno lankytojo širdį ir joje pasilieka.

Painus ir nepaprastas žmogaus gyvenimo kelias... Tegu jame netrūksta muziejinių atradimų džiaugsmo.

Saugokite, kaupkite, branginkite, mylėkite žmonijos turtą: unikalią kultūros ir istorijos paveldą, ieškokite ir suraskite dar daug neatrastų mūsų krašto istorijos deimanių.

Jų širdys liko Tėvynėje...

AURELIJA ALMONĖ AKSTINIENĖ

Margaspalviais žiedais išsiskleidęs birželis sutiko puičiuose Tyzenhauzo rūmuose surengtą dailininkės Reginos Matuzonytės-Ingelevičienės parodą. Pernai Vilniuje, Radvilų rūmuose, veikusi dailininkės paroda šiemet atkeliavo į jos jaunystės miestą Rokiškį.

Dailininkė gimė 1905-aisiais Vabalninke. Mirus motinai, trejų metų Regina ir truputį vyresnė sesuo Eugenija liko našlaitės. Tėvas – Izidorius Matuzonis, meile ir rūpesčiu apglėbęs savo dukreles, apsigyveno Rokiškyje. Čia mergaitės augo, mokėsi, su draugais išskylavo Rokiškio apylinkėse. Abi gražuolės, o charakteriai labai skirtingi. Eugenija – linksma kvatoklė, žybčiodama didelėmis tamsiomis akimis, įdomiai pasakodavo savo įspūdžius, o rimituolė, savyje susitelkusi Regina susimąsčiusiu žvilgsniu stebėjo vaivorykštinius debesis vakarėjant, besiskleidžiančius gėlių žiedlapius tėvo sodelyje, veidrodinio vandens paviršiuje virpančius šešėlius. Regina pajuto norą kurti, savaip išreikšti grožį, kurį taip jautriai išgyveno. Tad baigusi šešias Rokiškio gimnazijos klases, išvažiavo į Kauną ir įstojo į Meno mokyklą.

Įspūdingos tapybos pamokos pas profesorius Adomą Varną, vėliau – pas Petrą Kalpoką. Pirmieji

*Regina Kauno meno mokykloje 1925–1931 m.
Nuotr. iš Ingelevičių šeimos archyvo*

nedrąsūs darbai ir pirmoji meilė... Studijų metu susidraugavo su Juozu Mikėnu. Kiek dienų praleista abiem kartu piešiant eskizus žaviose Kauno apylinkėse, kiek krintančių žvaigždžių suskaičiuota!

Bet gabus studentas Juozas Mikėnas pasiunčiamas studijuoti į Sorboną.

– Pažadi laukti?

– Pažadu...

Greit prabėgo keleri metai. O grįžusiam iš Paryžiaus studentui

piktdžiugiški kipšiukai tyčia pakuždėjo:

– Ji tavęs visai nelaukė, šoko vakarėliuose!

Kunkuliuoja įžeista vyriška ambicija. Bet ir moteriška – juk netiesa! Tad kodėl aiškintis? Mylint reikia pasitikėti...

Nesusitaikė. Gal ir įnoringas visagalis likimas nusprendė jų kelius pasukti į kitą pusę?

Baigusi Meno mokyklą, Regina Matuzonytė dėstė piešimą Kauno mergaičių gimnazijoje. Buvo išvykusi pasitobulinti į Italiją, lankėsi Prancūzijoje, Vokietijoje. Įstojo į Dailininkų sąjungą. Darbus eksponavo bendrose parodose.

Pirmieji kūriniai – daugiausia realistiniai peizažai, portretai. Prisimenu vieną paveikslą, matytą dar vaikystėje pas šviesaus atminimo mokytoją Elzę Zavišaitę. Jautrios sielos „kietoji“ matematikė susapnavo keistą, pranašingą sapną. Papasakojusi savo draugei Reginai paprašė šią viziją nutapyti. Ir sapnas, ir paveikslas buvo niūrus, mistiškas. Mokytoja džiaugėsi, kad menininkė subtiliai atskleidė jos išgyvenimų esmę.

1932 m. Regina Matuzonytė ištekėjo už kraštiečio Vlado Ingelevičiaus. 1933 m. rugsėjį gimė žavios dvynukės – Marija ir Regina. Dailininkė, augusi be mamos, neišpasakytą meile apgaubė savo dukry-

tes. Motinystės tema labai jautriai atsispindėjo ir jos kūryboje.

Mano mama su sesėmis Eugenija ir Regina susipažino dar mokydamasi Rokiškio gimnazijoje. Draugystė tęsėsi ir sukūrus šeimas.

Puikiai prisimenu, kaip mano tėviškėje Sakališkyje svečiuodavosi iš Kauno atvažiuavę Ingelevičiai su draugais. Žaisdavau su savo bendramžėmis dvynukėmis Gina ir Mara – taip tada visi jas vadindavo.

Mergaitės viena kitą labai mylėjo. Kai susižeidusi pirščiuką Gina pradėjo graudžiai verkti, ašaromis paplūdo ir Mara.

Gdydytojas, pulkininkas Vladas Ingelevičius.
Nuotr. iš Ingelevičių šeimos archyvo

Dailininkė Regina Matuzonytė-Ingelevičienė 1933 m.
Nuotr. iš Ingelevičių šeimos archyvo

– Marute, ko gi tu verki, juk skauda Ginai?

– Už tai, kad Gina verkia, o nuo ašarų juk jos akytės bus negražios!

Kadangi Ingelevičius buvo vegetaras, virėja svečius pamalonindavo specialiais patiekalais. Tėvai bandė ir dukras maitinti vegetariškai. O mergaitės, atbėgusios į virtuvę, prašydavo:

– Mėsytės, mėsytės!

Tėvai nusprendė: tegu renkasi pačios kaip maitintis. Mergaitės

vegetarėmis netapo. Bet tėvo įkurta Lietuvos vegetarų draugija buvo labai populiari ir norinčių maitintis tik „žemės dovanomis“, kaip propagavo gydytojas Ingelevičius, atsirado daug.

Vaikams labai patiko elegantišką karinę uniformą dėvintis pulkininkas Ingelevičius. Tiesus, lieknas, kariškai pasitempęs, visiems malonus ir draugiškas. Tik vėliau sužinojau, koks įdomus ir prasmingas buvo jo gyvenimo kelias.

Vladas Ingelevičius gimė 1889 m. Rokiškio apskrities Panemunėlio valsčiaus Beržuonių kaime. Tėvas Karolis buvo bajoras. Vos dešimties metų Vladukas vienas išvažiavo pas dėdę į Petrapilį – norėjo mokytis.

Įstojo į gimnaziją, o ją baigęs – į Petrapilio karo medicinos akademiją. Čia studijavo ir daugiau lietuvių. 1908 m. jie įkūrė nelegalią lietuvių medikų organizaciją „Fraternitas Lithuanica“. Ingelevičius buvo vienas jos steigėjų ir veiklių narių.

Ši draugija – tautinė, kultūrinė profesinė organizacija. Jos nariai dalyvavo lietuvių visuomeniniame ir kultūriniame darbe, rėmė lietuvišką meną ir mokslą, rūpinosi savo profesine pažanga, laikėsi jos etikos dėsnių. Į dažnus draugijos susirinkimus buvo kviečiami ir tuo metu Petrapilyje gyvenę žymūs lietuviai: Kazimieras Būga, Augustinasoldemaras, Stasys Šimkus, Antanas Žmuidzinavičius, Petras Rimša, Juozas Zikaras. Drauge aptardavo lietuviškus reikalus, lankydavo muziejus ir meno galerijas, operos ir dramos teatrus. Ypač šios draugijos veiklą palaikė d-ras Jonas Basanavičius. Gyrė jų tikslus, patarė, kaip veikti. Tuo metu Basanavičiui susirgus, frartneritiečiai jį rūpestingai slaugė.

1913 m. baigęs Karo medicinos akademiją, Ingelevičius tarnavo rusų armijoje. Pirmojo pasaulinio karo metu perėjo į sulietuvintą 226-ąją lauko ligoninę rumunų fronte. Jauanas chirurgas sužeistuosius operavo ypač sunkiomis lauko sąlygomis.

Paskelbus Nepriklausomybę, grįžo į Tėvynę ir įstojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę. Su didžiausiu pasiaukojimu rūpinosi kariuomenės sanitarija. Atstovavo Lietuvai įvairiuose karo medicinos kongresuose Lježe, Ženevoje, Bukarešte.

Ingelevičius buvo kuklus, inteligentiškas. Mokėjo rusų, lenkų, vokiečių, lotynų, prancūzų, vėliau ir anglų kalbas. Daug skaitė. Domėjosi viskuo, o ypač istorija. Mėgo keliauti.

Buvo rūpestingas ir principingas sveikatos reikalų organizatorius, vienas Lietuvos Raudonojo Kryžiaus steigėjų ir atsakingas, vadovaujantis jos darbuotojas. Dalyvavo ir kuriant Karo muziejų, Karininkų ramovę. Humanizmo idėjas stengėsi įgyvendinti konkrečioje veikloje.

Kariuomenėje įgijo gydytojo pulkininko laipsnį. Buvo ir puikus gydytojas praktikas.

Nepriklausomoje Lietuvoje karo pulkininkas gydytojas V. Ingelevičius buvo apdovanotas Vyčio Kryžiaus 2-ojo laipsnio, Vytauto Didžiojo 3-iojo laipsnio, LDK ir Gedimino 3-iojo laipsnio ordinais, Nepriklausomybės medaliu. Jam pripažintas kūrėjo-savanorio statusas ir įteiktas Savanorio medalis.

1944-aisiais artėjant frontui, Ingelevičių šeima pasitraukė į Vakarų. Dailininkė Regina Lietuvoje paliko visus savo kūrinius. Pasiėmė tik tėvo portretą ir nenumaldomą ilgesį. Tada juk net neįsivaizdavo, kad Tėvynės daugiau niekada nebepamatys...

Varginga buvo pabėgėlių nuo bolševikinio teroro dalia. Karo nusiaubtoji Vokietijoje, vėliau Austrijoje. Nepaisant buitinių sunkumų, čia gyvendamas Ingelevičius įsitraukė į Raudonojo Kryžiaus veiklą.

1949 m. atsirado galimybė išvažiuoti į JAV. Apsistojo Niujorke. Išmokęs anglų kalbą, gavo teisę dirbti gydytoju praktiku. Abiejų seserų šeimos įsikūrė greta, Niujorko pakraštyje. Mergaitės mokėsi, vėliau ištekėjo.

Prasidėjus politiniam atšilimui, sulaukėme laišku. Ypač įdomiai apie šeimų gyvenimą mamai pasakodavo Eugenija. Visi puldavom tų laišku skaityti.

Su meile prisimenant draugystę susipynė ir mūsų šeimų vardai. Ingelevičiai savo pirmąją anūkę pakrikštijo mano mamos Monikos vardu. Mano dukrą Mariją vadiname Mara.

1968 m. gavau leidimą aplankyti tetą Kalifornijoje. Mane, atskridusią į Niujorką, širdingai sutiko Ingelevičių šeima. Kaip smagu buvo po šitiek metų vėl pasimatyti!

Karo gydytojas, pulkininkas kaip ir anksčiau toks pat tiesus, toks pat žvalių giedrų akių žvilgsnis, tik aukšta kakta jau paženklinta gyvenimo rūpesčių. Pražilę plaukai,

pabalę ūsiukai. Vis dar atkaklus vegetaras.

O dailininkė Regina – įspūdinga, ori dama. Graži, elegantiška. Kartais rūstoka, nes savo nuomonę mėgdavo išsakyti be pagražinimų. Impozantiškai rūkė cigaretes ilgu kandikliu.

Mane, belakstančią po Niujorko muziejus, lyg tyrinėdama paklausė: – O ką tu manai apie Picasso?

Atsakymas ją turbūt patenkino, nes neprieštaravo.

Gyvendama Niujorke, dailininkė dalyvavo įvairiose vyresniosios kartos žymių lietuvių dailininkų parodose. Jos braižas labai savitas, bet, žiūrėdamas į paveikslus, jautei ir naujų meninių formų paiešką.

Paveikslo erdvė užpildyta lyg grakščiu, išmoningu voro tinklu – gal mintys, gal svajonės – draikosi tame vos impresionistiniame spalvų ir linijų mirgėjime. Peizažai realistiškesni. Ne aistra, o liūdesiu alsuoja paveikslų koloritas...

Iškalbingi portretai – vyro, kurį taip mėgo tapyti, dukros Ginos didelėmis, lyg nustebusiomis akimis, žvelgiančiomis į pasaulį, ir ypač mažytis Maros portretėlis. Gaila, parodose niekas jo nematė, nes kabo Niujorke ant Maros kambario sienos – kaip pati brangiausia motinos relikvija. Dailių, išraiškingų veido bruožų mergaitė, lyg gyvas spinduliuoja dvasingas jos žvilgsnis. Gal kurdama portretą motina nujautė, kad šiai šviesiai, švelniai dukrai ateityje teks didžiausi šeimos rūpesčiai, skaudžiausi atsisveikinimai.

Viešint Niujorke, buvo įdomu susipažinti su Ginos ir Maros šeimomis. Abiejų vyrai psichologai. Ginos – Kęstutis Kudžma dirbo ligoninėje. Augo du sūneliai – Darius ir Linas. Darius vis sekiojo pasikui mane ir įrodinėjo, kad geriausia mašina tik BMW. O geraširdis Linelis, rūpestingai puoselėjantis savo auginamus vikšrelius, pasako-

*Regina ir Vladas Ingelevičiai Italijoje 1963 m.
Nuotr. iš Ingelevičių šeimos archyvo*

jo, kokių nuostabių spalvų, kokie gražūs bus išsiskleidę jo drugelių sparneliai.

Deja, vos grįžus pasiekė liūdna žinia – nuo infarkto darbo metu mirė Kęstutis. Atsisveikinant dariau paskutinę jo nuotrauką. Abu berniukai, dabar jau vyrai milžinai, išsirinko profesijas, apie kurias svajojo dar vaikystėje.

Maros šeimoje nesutramdoma energija krykštavo linksmutė juodaplaukė Monika. Už poros metų gimė Kristina. Kaip ir senelis ji baigė medicinos mokslus, dirba gydytoja.

Maros vyras Vytautas Vygantas buvo išskirtinė asmenybė – išmincingas, dvasingas, taurus filosofas. Dirbo atsakingą psichologo darbą oro linijoje „American Airlines“. Jo parašytu specialiu vadovėliu iki šiol vadovaujasi daugelis pasaulio oro linijų.

Ypač reikšminga jo veikla idėjiškai auklėjant jaunimą. Tai jis pažadino jaunas žmones dvasiškai augti, tobulėti, kurti įvairius būrelius. Vytautas Vygantas ketverius metus buvo išrinktas pasaulinės jaunimo organizacijos „Pax Romana“ pirmininku. Principingas, greitos orientacijos, įgimtu įžvalgumu pasižymintis psichologas daug kam padėdavo įvairiose gyvenimo situacijose.

Visi skaudžiai išgyvenome, kai sunkiai sirgęs, pasiaukojamai Maros slaugomas, 1998-aisiais Vytautas mirė. Gedulo dieną pažymėjo ir Lietuvos ateitininkai Vilniaus Katedroje, prie jo portreto iškilmingai atnešę degančias žvakeles.

Amžinybėn iškeliavo ir Eugenijos Matuzonytės-Rytėnienės šeima, ir nuostabioji, širdingoji sesė dvynė Gina.

Tėvynei ištikimas karys pulkininkas Vladas Ingelevičius mirė

*Ingelevičiai su dukromis Marija ir Regina laive pakeliui į JAV, 1949 m.
Nuotr. iš Ingelevičių šeimos archyvo*

1985-aisiais. Karolio sūnus palaidotas Šv. Karolio kapinėse Bruklinė. Dailininkė Regina Matuzonytė-Ingelevičienė mirė 1980-aisiais. Jie tvirtai tikėjo, kad Lietuva atgaus Nepriklausomybę. Deja, nesulaukė...

Marijos Ingelevičiūtės-Vyganienės rūpesčiu rokiškėnai, kai kurie gal dar prisimenantys šią iškilią šeimą, galėjo susipažinti su dailininkės paveikslais. Gal pajuto ir paveiksluose išlietą Rokiškio ilgesį...

Visi Ingelevičių šeimos vaikai, anūakai, proanūikai puikiai kalba lietuviškai, didžiuojasi savo Tėvyne, domisi jos politiniu ir kultūriniu gyvenimu.

Jurginių tradicijos Rokiškio krašto muziejuje

VILĖ SARULIENĖ

Rokiškio krašto muziejaus bibliotekininkė archyvarė

XVI a. metraštininkas M. Strijkovskis rašė: „Pavasarij, kai tik sniegas nutirpsta ir jau metas arti, ir žolė jau kalasi, tada keli sodžiai sueina į vieną pirkį, ten jų Viršaitis meldžia dievą Pergrubį: Dieve mūsų Pergrubi, tu išvarai įkyrėjusią žiemą, o visokį želmenį, gėles ir žolę visoje žemėje ugdyti teikiesi, mes dabar maldaujame tave, idant mūsų javus, pasėtus ir kuriuos dabar sėsime, gausingai ugdyti teiktumeis, kad grūdingi būtų, o

piktžolę kiekvieną tu pats malonėk sunaikinti“¹. Turbūt tai pavasario, pirmosios žalumos šventės, aprašymas, menantis Pergrubio, Jorės, Ganiklio – gyvulių ir augalų globėjų garbinimo apeigas.

Pagal krikščionišką legendą šv. Jurgis buvo Romos imperatoriaus Diokletiano karys, 303 m. balandžio 23 d. nužudytas už savo krikščioniškas pažiūras. Vėliau paplito legenda apie šv. Jurgio kovą su slibinu. Tuo metu jis tapo riterių globėju. Nuo

XVII a. pirmojo gyvulių išginimo apeigose jau dominuoja šv. Jurgis.

„Lietuva – žemdirbių kraštas. Valstiečiai mielai priėmė tautos globėją šv. Jurgį, pavesdami jam viltiną rūpestį naminių gyvulių sveikata. Dar ir šiandien Lietuvos kaimuose žmonės šį šventąjį laiko naminių gyvulių saugotoju nuo ligų“².

Taigi, praverkime Rokiškio krašto muziejaus archyvo duris... Čia saugomi, klasifikuojami, sisteminti tekstiniai dokumentai, garso

Linksmas Jurginių ratelis Rokiškio krašto muziejaus kieme. Nuotr. Giedriaus Kujelio

ir vaizdo dokumentai bei įsikūrusi muziejaus biblioteka. Tarptautinės archyvų dienos proga susipažinkime su viena iš daugiau nei keturių šimtų bylų.

Tai Rokiškio krašto muziejaus muziejininkų vykdytų etnografinių ekspedicijų klausimynai, anketos, aprašymai. Iš šių dokumentų sužinome daug vertingos informacijos apie kalendorinių bei šeimos švenčių papročius ir apeiginius valgius.

Muziejininkai – lyg senovėje metraštininkai, stengiasi kiek galėdami viską užrašyti, įamžinti ir palikti ateinančioms kartoms. Todėl 1990 m. muziejininkės Onutė Mackevičienė ir Danutė Grigorjeviienė (1952–2008) kartu su Juodupės vidurinės mokyklos moksleiviais rinko etnografinę medžiagą apie kalendorines bei šeimos šventes Juodupės apylinkėje. Taip pat tais pačiais metais muziejininkas Egidijus Aleliūnas (1969–2010) įvykdė anketinę apklausą Žiobiškio (dab. Rokiškio kaimiškoji seniūnija) apylinkėje bei Laibgalių (Jūžintų seniūnija) kaime. Atlikta anketinė apklausa leidžia atidžiau pažvelgti į švenčių tradicijas, simbolius bei apeiginius valgius. Ekspedicijos metu užrašytos Lietuvos tarpukario švenčių tradicijos ir papročiai.

Taigi šį kartą susipažinsime su Jurginių papročiais.

Šv. Jurgis – „gyvulių ir paukščių globėjas“³ – taip nurodo pateiktos iš Laibgalių ir Kriaunų kaimo. Bene kiekvienoje sodyboje, vidury kitų šventųjų, kabojo šv. Jurgio paveikslas, „kad sektųsi ūkyje“⁴. Kas turėdavo šv. Jurgio skulptūrėles, tai statydavo jas ant spintos, stalo, prie paveikslų. Kreipdavosi į šv. Jurgį, kad geriau užlaikytų gyvulius.

Norėdami užsitikrinti gerą derlių, gyvulių sveikatą, šeiminkai Šv. Jurgio dieną nešdavo į bažnyčių aukas. Dažniausiai nevirtus ir nemargintus kiaušinius. Vieni

Apeiginę duoną apie rugių lauką neša Panevėžio kolegijos Rokiškio filialo muzikos pedagogikos specialybės dėstytoja Danutė Bulovienė (viduryje) bei šios specialybės studentės. Nuotr. Giedriaus Kujelio

Vilės Sarulienės edukacinė pamoka. Nuotr. Giedriaus Kujelio

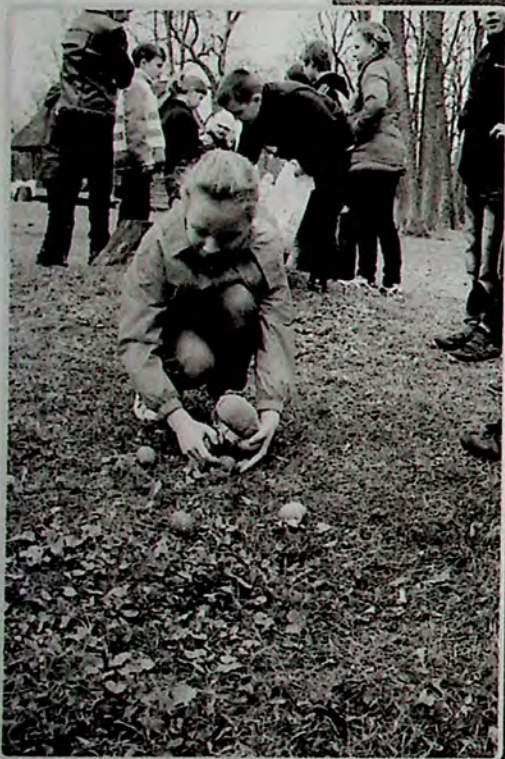

Panevėžio kolegijos Rokiškio filialo muzikos pedagogikos specialybės dėstytoja Danutė Bulovienė ir šios specialybės studentės atlieka Jurginių sutartinę. Nuotr. Giedriaus Kujelio

Jaunasis „metraštininkas“ skaito Jurginių tradicijų istoriją.
Nuotr. Giedriaus Kujelio

Duonos pjaustymo apeigas atlieka Vilė Sarulienė. Nuotr. Giedriaus Kujelio

Edukacinės programos jaunieji dalyviai ridinėja „jurgučius“. Nuotr. Giedriaus Kujelio

pateikėjai nurodo, kad „kiaušinius palikdavo bažnyčioje“⁴⁵ kaip auką, bet dažniausiai juos išdalydavo vargšams ir senyviems žmonėms. Kiti – jog parsinešę namo „duodavo piemenims, kad karvės duotų pieno, kad gerai sektųsi“⁴⁶. Pateikėjos iš Čedasų k. O. Bisturienės ypač išsamus pasakojimas apie valgio auką: „Nešdavo mėsiškus valgius, kiaušinius ir dėdavo prie Dievo stalo. Nešdavo todėl, kad karvės atsivestų, kad javai

gerai augtų, kad metai būtų geri“⁴⁷. Laikydavo mišias už gyvulius.

Liaudies tradicijoje yra toks posakis „Šventas Jurgis tvartus atidaro“. Kaime sakydavo, kad nuo balandžio 23 d. gyvuliai atiduodami Šv. Jurgio globon. Pateikėjos iš Žiobiškio apylinkės Šilagalio k. B. Šakalienės pasakojimas: „Gyvulius išgindavo į lauką šeimininkas su verbos šakele. Prie slenkščio dėdavo paprastus (nemargintus – *aut. past.*) kiaušinius (baltus ir rudus). Kiaušinius suvalgydavo arba aukodavo Šv. Jurgiui“⁴⁸. O lauke gyvulius su ta pačia verbele arba šventintais Žolinių žolynais pasmilkydavo. „Smilkydavo šventom žolėm, kad apsaugotų nuo gyvatės įkandimo, nuo gaisro, nuo visko. Dar peržegnodav“⁴⁹.

Sugrįžkime prie B. Šakalienės pasakojimo tęsinio: „Išginus gyvulius iš tvarto, stebėdavo, iš kur vėjas pučia: jei iš pietų – bus daug ėdesio, jei iš šiaurės – mažai. Kad avinai būtų gražūs, juos apipildavo vandeniu. O kad labiau mylėtų iš-

siritusius paukščiukus, šeimininkė per Jurgines tupdydavo perėti vištas ir kalakutes. Visa kita buvo draudžiama dirbti, nes gyvulių globėjo šventė“¹⁰.

Per Jurgines šeimininkė vaišindavo piemenis kiaušiniais. Kai kur pindavo vainikus iš pienių (jei jau žydėdavo) ir dėdavo karvėms ant ragų. Už vainikų nupynimą šeimininkė atsidėkodavo kiaušiniais.

Svarbus momentas – apeiginės duonos kepimas. Apie duoną vėl B. Šakalienės iš Šilagalio kaimo pasakojimas: „Kepdavo specialią šv. Jurgio duoną. Jos duodavo kunigams ir ubagams“¹¹. B. Deksnienės iš Didsodės k. pasakojimas: „Kepdavo rugių duoną. Tą duoną valgydavo visi: šeimininkai, piemenys, svečiai“¹². Netgi „aptepėdavo duoną medumi ar sviestu ir duodavo daugiau, kad geriau ganytų“¹³. Išsamus K. Bliūdžiuvienės iš Didsodės k. pasakojimas ir apie apeiginę duoną, ir apie piemenų maistą: „Kepdavo paprastą duoną. Atriėkdavo šiltos

duonos riekę, ją apibarstydavo cukrumi ir duodavo piemenims. Arba ant stalo papildavo šaukštelį cukraus ir šiltos duonos riekutėmis dažydavo ir valgydavo. Šeimninė piemenims duodavo valgyti duonos ir kiaušinių. Sakydavo, kad ką valgysi per Jurgines, tuo būsi turtingas. Į ganyklą piemenims įdėdavo šustinės duonos plutelę. O ganykloje piemenys lauze kepėdavo bulves.“

Kad per Jurgines piemuo buvo liejamas vandeniu, nurodo ir Šilagalio k. pateikėja B. Šakalienė: „Parginusį piemenį šeimninė laistė vandeniu¹⁵, ir Laibgalių k. gyventoja P. Janavičienė: „Kai piemuo pirmą kartą grįždavo namo su gyvuliais, šeimninė jį užliedavo vandeniu ir kuo nors pavaišindavo“¹⁶, ir pateikėja iš Kriaunų E. Pipinienė: „Piemenį laistydavo. Irgi, kad būtų laimingas, kad gerai išganytų“¹⁷.

Per Jurgines, kaip ir per kitas lietuvių kalendorines šventes, buvo spėjami orai, ateities įvykiai, galiojo tam tikri draudimai.

„Iš gegutės kukavimo spręsdavo apie vestuves: jei porinis kukavimo skaičius – ištėkės“¹⁸. Štai laibgalietės P. Janavičienė pranašavimas: „Jei gegutė kukuoja ant žalių medžių – bus sėkmė, jaunikiui – vedybos. Jei ant sausų – mirsi“¹⁹. Kriaunietės E. Pipinienės pranašavimas šiek tiek švelnesnis: „Jei gegutė kukuoja dar be lapų, bus bloga vasara. Jei turi kišenėj pinigų – bus geri metai“²⁰. Per Jurgines audėjoms negalima austi.

Jurginių dieną nedirbdavo: „Viską buvo draudžiama dirbti, nes gyvulių globėjo šventė“²¹. Bet per „Jurgines sėdavo tabaką“²². O štai Kriaunų krašto ūkininkai sakydavo:

Rokiškio krašto muziejaus Lankytojų aptarnavimo skyriaus vedėja Laima Klasinskienė moko marginti „jurgučius“. Nuotr. Giedriaus Kujelio

„Jau po Šv. Jurgiui keliausim laukuos dirbt“²³. Taigi, ūkininkai išeina dirbti į laukus, o mes keliaukime į Rokiškio krašto muziejų.

Rokiškio krašto muziejuje Jurginės buvo pradėtos gaivinti nuo 2008 m., sukūrus edukacinę programą „Ėd‘, ralio“. Ši programa skirta ikimokyklinio ir jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikams. Norint paruošti autentiškesnę programą, joje naudojamos eksponatų – piemenų muzikos instrumentų – kopijos. Dažniausiai edukacinė programa vyksta lauke, prie autentiškų muziejaus etnografinės sodybos pastatų: kluono, klėtelės, dūminės pirkios. Vaikai susipažįsta su Jurginių papročiais, mokosi piemenų maldelių, užkalbėjimų, susipažįsta su piemenų kasdienybe ir pramogomis.

Paiškinimai

¹ Vaicekauskas Arūnas. *Vaikams apie senąsias lietuvių šventes*. – Kaunas, 2007, p. 75.

² *Lietuvos šventieji globėjai*. – Vilnius: Šviesa, 2010, p. 35.

³ Rokiškio krašto muziejaus archyvas (toliau – RKMA), Kūčių, Kalėdų, Jurginių papročiai, b. Nr. 59, p. 55 ir 71.

⁴ Ten pat, p. 71.

⁵ Ten pat, p. 20.

⁶ Ten pat, p. 14.

⁷ Ten pat, p. 21.

⁸ Ten pat, p. 46.

⁹ Ten pat, p. 73.

¹⁰ Ten pat, p. 46.

¹¹ Ten pat, p. 45.

¹² Ten pat, p. 13.

¹³ Ten pat, p. 15.

¹⁴ Ten pat, p. 16.

¹⁵ Ten pat, p. 46.

¹⁶ Ten pat, p. 56.

¹⁷ Ten pat, p. 73.

¹⁸ Ten pat, p. 45.

¹⁹ Ten pat, p. 55.

²⁰ Ten pat, p. 72.

²¹ Ten pat, p. 46.

²² Ten pat, p. 55.

²³ Ten pat, p. 71.

Knygų lobiai Rokiškio krašto muziejuje

ONA MACKEVIČIENĖ

Rokiškio krašto muziejaus Istorijos skyriaus muziejininkė

Visų muziejų kolekcijose atrasi-
me retų ir vertingų knygų. Rokiškio
krašto muziejus – ne išimtis. Čia
saugoma 5200 knygų ir beveik 8
tūkstančiai spaudinių. Šie lobiai
į muziejų pateko įvairiais keliais.
Vienas knygas surinko ir sunešė
muziejininkai, kitas padovanojo
senieji inteligentai. Į muziejų pateko
ir dalis dar 1940 m. nacionalizuotų
Rokiškio apskrities dvarų bibliote-
kų knygų. Tačiau didžiausią mūsų
retųjų leidinių fondo dalį sudaro
žemiečio Povilo Gasiūno testamentu
muziejui dovanotos knygos.

Povilas Gasiūnas (1897–1966) –
išskirtinė lietuviškos spaudos kolek-
cininkų asmenybė. Gimęs Rokiškio
rajone, netoli Panemunėlio, kur ku-
nigavo žinomas Lietuvos švietėjas,
kunigas Jonas Katelė (1831–1908),
rėmęs knygnešius, savo parapijoje
steigęs slaptas lietuviškas mokyklas,
vaikinukas augo tokioje aplinkoje,
kur visi mokėjo skaityti ir rašyti,
kur veikė klojimo teatras, o vyskupo
Motiejaus Valančiaus (1801–1875)
pasekėjų dėka klestėjo blaivybė. To-
dėl Povilas, kaip ir daugelis jo ben-
draamžių, savo gyvenimą nuspren-

dė paskirti kultūrai ir švietimui.
Neturtinga šeima vaiko į mokslus
leisti negalėjo. Povilas viską pasiekė
pats, kovodamas su nepritekliais.
Apie tai atsiminimuose jis rašė:
„Tamsybės tas vergas, kas mokslo
nesiekia. Likimo botagas jį skaudžiai
išpliekia“. Dešimties metų pradėjęs
ganyti karves, vėliau bernaudamas,
niekur nesiskyrė su knyga. Jau tada
jį buvo apėmusi didžioji gyvenimo
aistra – spaudos kolekcionavimas,
lydėjęs iki pat mirties kukliame
namelyje Šiauliuose. Pradėjęs rinkti
spaudą ir apie 1926 m. apsigyvenęs

Knygos iš grafų Pšezdziekių dvaro bibliotekos

Muziejininkė Ingrida Kujelė apžiūri Rokiškio krašto muziejaus knygų rinkinį. Nuotr. Giedriaus Kujelio

Kaune, kur dirbo teatre, versdamasis labai sunkiai, jis neskirstė autorių ir leidėjų pagal politines pažiūras. Rinko tiek dešiniąją, tiek kairiąją spaudą, dėjo knygą prie knygos, laikraštį prie laikraščio. Jo mintyse jau buvo „spaudos muziejus, kad būtų surinkta visa lietuvių kalba išleista spauda“. Pirmiausia P. Gasiūnas susirūpino spaudos draudimo laikotarpio leidiniais. Dėžės su knygomis paskui jį ir trupę keliaudavo iš Kauno į Šiaulius, Klaipėdą ir vėl į Šiaulius. Sunku pasakyti, kiek egzempliorių tose dėžėse gulėjo, bet kai dėžės atvėrė ir knygas parodė žmonėms, visi aiktelėjo iš nuostabos. Pirmoji spaudos paroda, atidaryta 1937 m. Klaipėdoje, lankytojus nustebino eksponatų gausa ir jų verte. Antroji paroda, surengta 1939 m. Šiauliuose, buvo dar didesnė: joje eksponuota per 4000 spaudos eksponatų. Ypač nustebino Mažosios Lietuvos spaudos

skyrius, kuriame puikavosi beveik visi laikraščiai, žurnalai ir knygos, išleistos Karaliaučiuje, Tilžėje, Bitėnuose. Kai kuriems leidiniams jau tada buvo daugiau kaip 200 metų. Apie šią parodą labai palankiai atsiliepė tuometinė spauda, paroda labai susidomėjo visuomenė.

1946 m. pagal dovanojimo aktą P. Gasiūnas dalį savo kolekcijos perdavė Rokiškio kraštotyros muziejui. Dovana labai praturtino muziejų, nes buvo gauti 3684 pavyzdiniai periodikos leidiniai (70 iš jų siekė spaudos draudimo metus), 537 Vilniaus leidyklose išleistos knygos, 150 knygų, išleistų Klaipėdos krašte, 835 – Vokietijoje. Tarp dovanotų knygų buvo unikalių egzempliorių, todėl kolekcija neatgulė į saugyklų lentynas. Po metų, minint pirmosios lietuviškos spausdintos knygos 400 metų jubiliejų, Rokiškio kraštotyros muziejus surengė spaudos parodą. Joje puikavosi ir vertingiausia

P. Gasiūno muziejui dovanota knyga – 1591 m. lietuvių kalba išleista Jono Bretkūno (1536–1602) „Postilė“: „Passio tatau est Muka Pono musu Jesaus Christaus is keturu Evangelijistu lietuviskai israsita per Jana Bretkuna“ (RKM 17201). Šis pamokslų rinkinys, paremtas žymiausių ano meto teologų darbais, yra bibliografinė retenybė. Retas muziejaus lankytojas abejingai prašina pro ekspoziciją, kur vitrinoje guli vienas iš nedaugelio išlikusių šios knygos egzempliorių. Dauguma sustoja atiduodami pagarbą lietuviškam Žodžiui ir knygos Kūrėjui.

Dėmesio vertos ir kitos muziejaus ekspozicijose eksponuojamos knygos. Iš P. Gasiūno kolekcijos muziejus gavo žymaus XIX a. antrosios pusės Vilniaus spaustuvininko Juozapo Zavadskio (1781–1838) spaustuveje išleistas knygas: „Ziwatas Jezaus Kristaus Wieszpaties musu arba istorije naujoje istatima

*Mišių knygos spyna.
Nuotr. Giedriaus Kujelio*

iszpausta 1853 m.“ (RKM 14673), šešių dalių „Wisu metu giwenimaj szwentuju“, išleista 1859 m. (RKM 26339), Vincento Juzumovičiaus „Paskutine walanda givenimo žmogaus ant szio swieto“, išspausdinta 1856 m. (RKM 14555). Taip pat turime J. Zavadskio spaustuvėje 1848 m. išleistą M. Valančiaus knygą „Žemaičių vyskupystė“ (RKM 17141).

Rokiškio krašto muziejaus biblioteką papildė P. Gasiūno kolekcijoje buvusi Amerikos lietuvių spauda: knygos, laikraščiai, žurnalai. Atskirą grupę sudaro lietuviška periodika. Džiaugiamės gavę pirmąjį lietuvišką laikraštį „Aušra“, spausdintą Tilžėje ir nelegaliai gabentą į Lietuvą. Turime labai retą protestantišką, gotiškuoju šriftu spausdintą, 1832–1915 m. Karaliaučiujeėjusį lietuvišką laikraštėlį „Nusidavimai

apie Evangelijos pasiplatinimą tarp zydu ir pagoniu“ (RKM 14381). Labai įdomus ir poligrafiškai patrauklus spalvotas spaudinys „Kentėjimo nusidavimas musu pono Jėzaus Kristaus“ (RKM 6220). Jame ilgesni žodžiai išreikšti piešinukais, todėl manome, jog šis spaudinys buvo skirtas mažai raštingiems. Profesorius Domas Kaunas teigia, kad tai – itin retas spaudinys.

Tačiau daugiausia spaudinių, dovanotų mūsų muziejui, yra iš tarpukario Lietuvos. To meto periodika buvo labai gausi, skirta įvairaus amžiaus, įvairių poreikių ir pomėgių žmonėms, besidomintiems politinių partijų veikla.

P. Gasiūno kolekcija gausiai papildė ne tik muziejaus biblioteką, bet ir pagrindinio fondo raštijos skyrių. Dovanoti spaudiniai suskirstyti į dvi grupes: a) spauda iki 1940 m. ir b) spauda nuo 1940 m. Tai – atvirukai, religinio turinio lapeliai, įvairūs atsišaukimai, žemėlapiai. Tarp spaudinių yra ir liečiančių mūsų apskritį ar miestą. Labai įdomus ir gausiai

ilustruotas didelio formato spaudinys. Jame rokiškėnai kviečiami į didelę gegužinę, įvyksiančią 1922 m. liepos 2 d. vakare. Skelbiama, kad bus vaidinamas veikalas „Audra girioje“, dainuos Rokiškio mėgėjų choras, grieš 8-ojo pėstininkų pulko dūdų orkestras. (RKM 2366/38).

Muziejus su didžiausiu džiaugsmu į savo fondus priglaudė 1940 m. bolševikų nacionalizuotų dvarų bibliotekų knygas. Nemažas fondas pateko iš Tarnavos dvaro, kurį valdė didikai Veisenhofai. Šios giminės atstovai itin domėjosi pasaulinės literatūros klasikais, tačiau jų bibliotekoje buvo nemažai filosofijos knygų, pažymėtų kukliu spaudu „Waldemar Weyssenhoff“. Savo bibliotekos knygas jie įrišdavo į drobinius viršelius, o pavadinimą nugarėlėje įrašė raudonai. Beveik visos knygos – prancūzų kalba, tik šios giminės atstovo, rašytojo Juzefo Veisenhofo (Jozef Weissenhoff) (1860–1932) knyga „Narodziny dzialacza“ (RKM 53497), išleista 1906 m., spausdinta lenkiškai. Muziejuje saugomos Radkūnų dvaro savininkų Komorovskių, Ilzenbergo

dvaro savininko Eugenijaus Dimšos (1853–1918) ekslibrisais pažymėtos knygos, jo uošvio, Rumunijos ministro pirmininko, literatūros kritiko Titu Maiorescu knyga „Critice“, išleista 1928 m. Bukarešte (RKM 53560), Kavoliškio dvaro savininkų Komorovskių, Panemunėlio dvaro savininkų Sventickių knygos. Nemažai knygų į muziejų atkeliavo iš žinomų Lietuvos didikų Riomerių, turėjusių dvarus Antanašėje, Kriaunose, Bagdoniškyje.

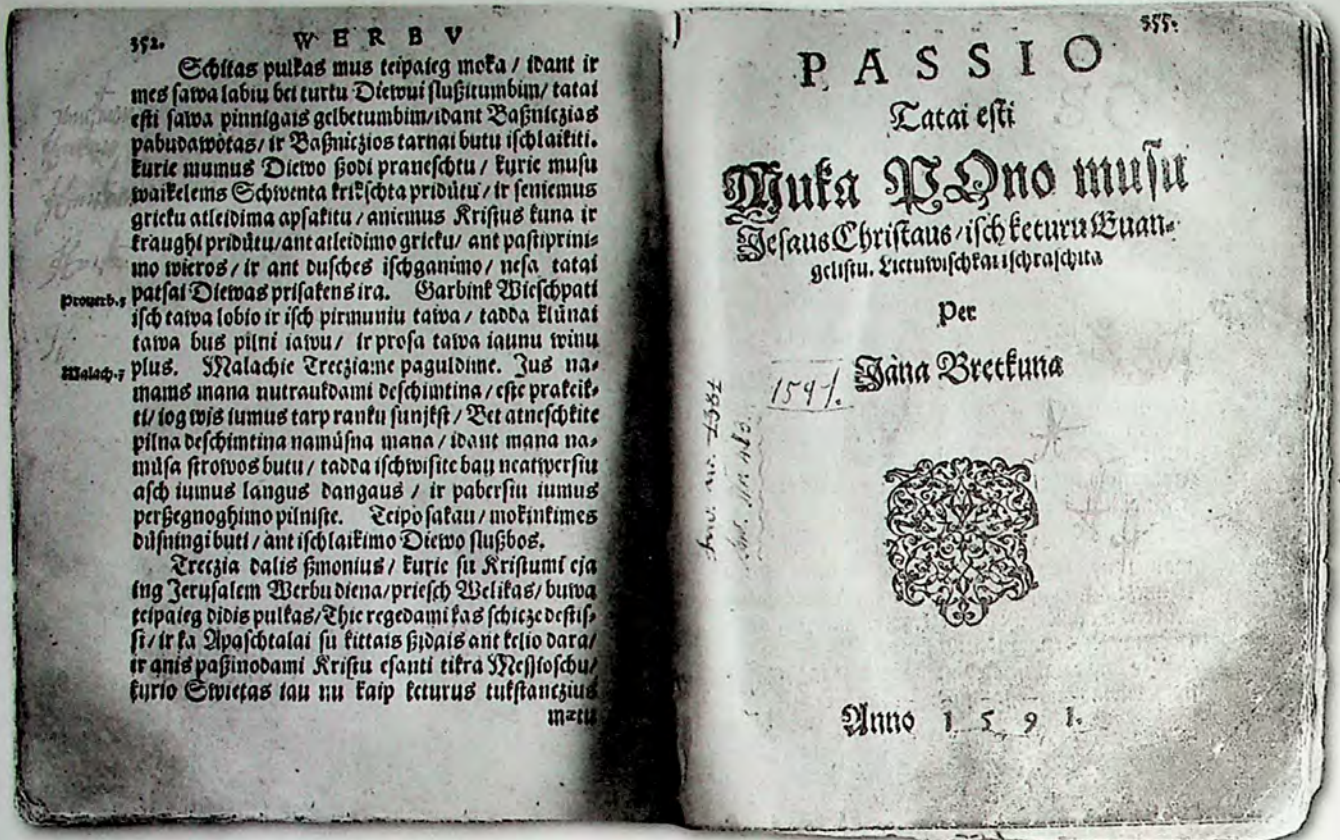
Knygos į mūsų muziejų pateko įvairiais keliais. Dalį pokario metais padovanojo teisininko Mykolo Riomerio (1880–1945) našlė, kitas muziejininkai surinko ekspedicijų metu. Tai – daugiausia mokslinės knygos, kartais perpirktos iš kitų

didikų ar dovanotos, apie tai byloja spaudai ir įrašai. Visos jos gražiai įrištos, prabangiai atrodančios. Rokiškio krašto muziejuje saugoma 1859 m. Vilniuje išleista Juozapo Ignoto Kraševskio (1812–1887) knyga „Metamorfozės“ (RKM 17167), 1836 m. Vilniuje išleista Mykolo Balinskiego (1794–1864) parašyta „Vilniaus miesto istorija“ (RKM 14600), 1834 m. Paryžiuje išleista „Biblija“ (RKM 17162), įvairūs kelionių aprašymai, knygos apie teisę ir istoriją. Turime ir paties profesoriaus M. Riomerio parašytas knygas: 1933 m. Kaune išleistą knygą „Svarbiausios valstybinės problemos italų fašizme ir Sovietuose“ (RKM 18707), dvitomį „Valstybė“, išleistą 1934–1935 metais.

Tačiau daugiausia fonduose yra Rokiškio dvaro knygų. Dalį jų muziejininkai rado tuoj po karo, kai jos mėtėsi ištuštėjusiuose ir prižiūklintuose dvaro rūmų kambariuose. Kitas priglaudė inteligentai ar šiaip geri žmonės, supratę tų knygų istorinę vertę. Ilgą laiką puošusios svetimas bibliotekas, jos pamažu grįžta namo į Rokiškio dvarą, į čia įsikūrusį muziejų. Pavyzdžiui, 2013 m. muziejaus biblioteka pasipildė 19 Rokiškio dvaro bibliotekos knygų, kurios pažymėtos grafo Reinoldo Tyzenhauzo (1830–1880), jo sesers Marijos Tyzenhauzaitės-Pšezdzieckienės (1827–1890) monogramomis, paskutinių Rokiškio dvaro savininkų grafų Pšezdzieckių herbais, auksu įspaustais knygų nugarelėse.

*Mišių knyga, XIX a. antroji pusė.
Nuotr. Giedriaus Kujelio*

Jono Brečkūno „Postilė“. Nuotr. Giedrius Kujelio

Tai ne tik grožinė literatūra, anglų, prancūzų, lenkų klasikų kūriniai, bet ir mokslinės, filosofinės knygos, įvairūs vadovėliai. Prabangiai įrištos, tvarkingai skaitytos, kai kurios turinčios pieštuku darytus įrašus, jos pagarbiai ėjo iš kartos į kartą, kol dabar amžiams sustojo muziejuje.

Mes labai džiaugiamės žmonių išsaugotomis ir muziejui dovanotomis knygomis. Kartais dovanos būna visiškai nelauktos ir netikėtos. 2011 m. labai vertinga dovana gauta iš Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos. Šios bibliotekos darbuotojai, tvarkydami pokario metais suvežtas knygas, tarp jų suradę Rokiškio dvaro rūmų statytojo Ignoto Tyzenhauzo (1760–1822) dukros, rašytojos Sofijos Tyzenhauzaitės-Šuazel-Gufjė (1790–1878) prancūzų kalba rašytas ir XIX a. antrojoje pusėje išleistas tris istorinės tematikos knygas, jas perdavė Rokiškio krašto muziejui (RKM 49700; 49701; 49702). 2013 m. į muziejaus

fondus pateko mišių knyga „Missale Romanum ex decreto sacrosancti concilii Tridenti restitutum s. Pie Pontificis Maximi Jussu editum Clementis VIII et Urbani VIII auctoritate recognitum in quo Missae Novissimae sanctorum“ (RKM 53453). Tai nepaprastai puošni knyga, įrišta į aksominius violetinės spalvos viršelius, susegama dviem sagtimis, ornamentuotais, paausiuotais lapų kraštais, iliustruota vertingais grafikos kūriniais. Reta knyga, išleista 1713 m. Zalburge, Jono Juozapo Mejerio spaustuvelyje, į muziejų taip pat atkeliavo atsitiktinai. Ji vadinasi „Mundus physico-matematicis quaestionibus clucidatus, aeternis illustrissimis ac Excellentissimis Domini, Domini Francisci Josephi“ (RKM 53452). Tai fizikos ir matematikos vadovėlis, iliustruotas gražiomis graviūromis, įrištas į odinius viršelius.

Mūsų muziejui buvo perduotas ir žinomo XIX a. pabaigos – XX a.

pradžios Lietuvos švietėjo Juozo Otto Širvydo (1875–1935) archyvas. Šis kultūrininkas gimė ir gyveno nedideliame Rokiškio apskrities miestelyje Jūžintuose. Už įnašą į lietuviškos puoselėjimą, lietuviškų knygų platinimą prezidentas Antanas Smetona J. O. Širvydą apdovanojo Gedimino ordinu (RKM 2664). Į muziejų atkeliavo jo surinktos istorinės tematikos knygos, homeopatinė literatūra.

Kito žymaus XX a. pradžios švietėjo, knygnešio Juozo Zaukos (1862–1943), gyvenusio Obeliuose, archyvą Rokiškio krašto muziejui perdavė jo anūkas. Šiame archyve taip pat yra spaudos draudimo laikų knygų, vertingų atvirukų, lietuviškų vakarų afišų ir programų.

Muziejaus rinkiniuose pagarbiai saugomi rokiškėnų autorių parengti vadovėliai. Tarp tokių paminėtinas Antanas Busila (1889–1951), gimęs Obelių valsčiuje, Aukštakojų kaime. Žinomas pedagogas, poetas ir vertė-

jas, supratęs, kad vadovėlių trūksta, pats juos ėmė rašyti. „Pedagogikos pagrindai“, „Jaunasis matematikas“, „Aritmetika“, „Aritmetikos uždavinynas“, „Kaip žmogus gyveno priešistoriniais laikais“ – tai vadovėliai, mokę vaikus stebėti ir analizuoti, skleidę pažangias to meto idėjas. Muziejuje taip pat saugomi kito žinomo tarpukario Lietuvos pedagogo Felikso Karpavičiaus matematikos vadovėliai, žemiečio rašytojo Mato Grigonio (1889–1971) knygelės vaikams. Iš Rokiškio krašto kilęs žymus gydytojas, medicinos profesorius, akademikas Vladas Lašas (1892–1966) parašė ne vieną vadovėlį aukštųjų mokyklų studentams. Kai kurie akademiko parašyti vadovėliai taip pat saugomi Rokiškio krašto muziejuje.

Sukauptos knygos, periodikos leidiniai neatgulė į muziejaus saugyklų lentynas. Šį turtą muziejininkai stengiasi įvairiapusiškai panaudoti. Patys rečiausi ir įdomiausi

egzemplioriai eksponuojami įvairiose ekspozicijose. Dalį leidinių lankytojai gali pamatyti parodose. Ypač didelė paroda, kurią rokiškėnai prisimena iki šiol, buvo skirta mūsų žemiečiui, spaudos kolekcininkui P. Gasiūnui. Knygnešių J. O. Širvydo, J. Zaukos knygos buvo eksponuotos Jūžintuose ir Obeliuose – miesteliuose, kur tie šviesuoliai gyveno. Rokiškėnų vadovėlių autorių knygos ypatingomis progomis svečiuojasi rajono mokyklose, panaudojamos muziejinių rengiamoje edukacinėje veikloje. Muziejaus sukauptas knygas naudojo ir tebenaudoja mokslininkai bibliografai – profesorius Domas Kaunas, Antanas Ulpis, Nijolė Teresė Kišūnienė, Airida Riaubienė. Dažni muziejaus bibliotekos svečiai yra universitetų studentai, rašantys bakalauro ar magistrinius darbus. Neaplenkia mūsų muziejaus fondų ir nacionalinė televizija rengdama kultūrinės laidas.

Literatūra

1. Dailidė L. Liko trys sunkvežimiai // *Komjaunimo tiesa*, 1956 gruodžio 12.
2. Gasiūnas P. Mylėkime tiesos nešėją // *Raudonoji vėliava*, 1961, Nr. 88.
3. Rimša L. Lietuviškos spaudos paroda // *Tarybinis Rokiškis*, 1947 gruodžio 14.
4. Rokiškio krašto muziejaus Retųjų leidinių fondas.
5. Rokiškio krašto muziejaus archyvas (toliau – RKMA), byla Nr. 176.
6. Spaudos kolekcionieriaus paroda // *Tiesa*, 1964 gegužės 12.
7. Šemetaitė V. Muziejaus fonduose // *Spalio vėliava*, 1989 rugsėjo 5.
8. Zibolis A. Gimtinės muziejui // *Spalio vėliava*, 1964, Nr. 199.

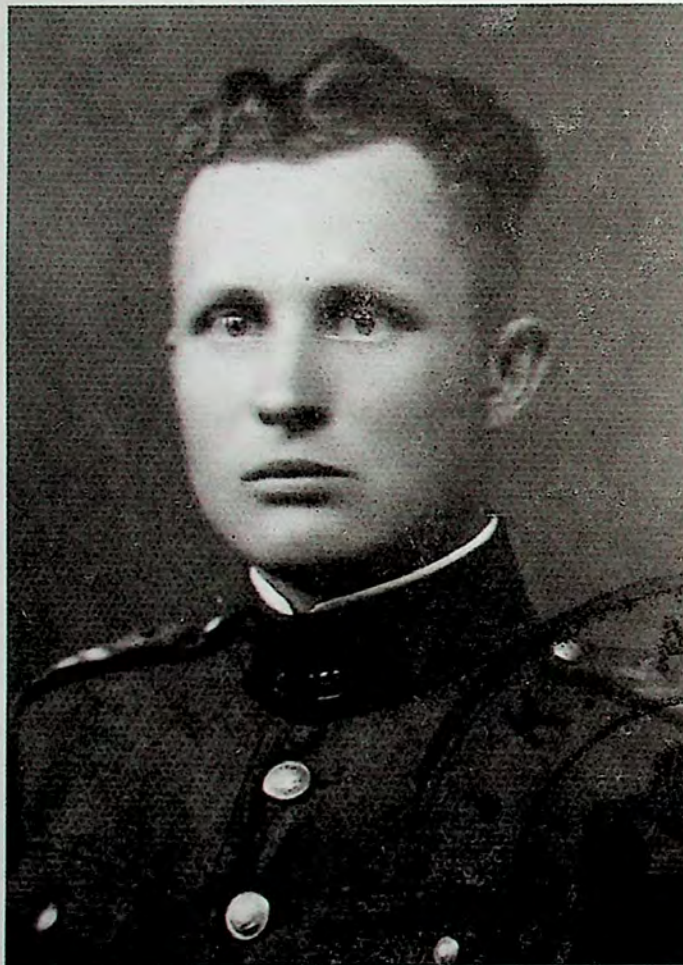
Lietuvos kariuomenės jaunesnysis puskarininkis Juozas Driskius

JUOZAS DAUNYS

Juozas Driskius gimė 1915 m. birželio 5 d. Baršėnų kaime, Obelių valsčiuje, dabartiniame Rokiškio rajone. Jo tėvai – Boleslovas Driskius ir Teofilė Driskiūtė – buvo mažažemiai, turėjo 7 hektarus prastos, kalvotos žemės. Be Juozo, šeimoje dar augo seserys: Anastazija (Nastutė, gim. 1910 m., mir. apie 1985 m.), Ona (1911–1936), Vencislava (gim. 1918 m., mirė 2 savaičių), Valerija (Valė, 1920 m. – ?), Leonorija (Levoncia 1928–1978) ir brolis Marinas (1913–1946).

Vaikystėje ir jaunystėje teko sunkiai dirbti, bet gyveno vargingai. Žemės ūkio darbai labai traukė, todėl Rokiškio karo komendantūros pašauktas noriai stojo į

Lietuvos kariuomenę ir 1937 m. gegužės 3 d. atvyko į Kaune dislokuotą Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo Antrąjį pėstininkų pulką. Tarnauti sekėsi neblogai: nepraėjus nė metams, buvo suteiktas jaunesniojo puskarininkio laipsnis, 1938 m. antroje pusėje perkeltas į prestižinę laikytą Autorinktinę, dislokuotą ten pat, Šančiuose. Čia 1938 m.

Juozas Driskius. Nuotr. iš straipsnio autoriaus asmeninio albumo

gruodį tapo XXIV laidos ugniagesių komandos skyrininku, 1939 m. išlaikė karo sunkvežimio vairuotojo egzaminus, paskirtas kandidatu į liktinius puskarininkius.

1939 m. rugsėjį prasidėjus karo veiksams kaimyninėje Lenkijoje, Lietuvoje paskelbta dalinė mobilizacija. Autorinktinės pagrindu 1939 m. rugsėjo 17 d. pagal karo

meto etatus pradėtas formuoti žymiai didesnis autobatalionas. J. Driskius pateko į Sanitarinių automobilių kuopą, tačiau jau rugsėjo 30 d. mobilizacija atšaukiama ir vėl pereinama prie taikos meto etatų. 1939 m. lapkritį į Lietuvą pagal tarpusavio sutartį su SSRS įvedama Raudonoji armija, tačiau tarnyba Lietuvos kariuomenėje kol kas vyko įprasta tvarka. 1940 m. gegužę mano tėvas pasikeitė pavardę ir tapo Juozu Dauniu. Tų pačių metų gegužę, pritarus vadams, paliekamas Lietuvos kariuomenėje tikru liktiniu puskarininkiu. Be to, J. Daunys pervedamas į Autorinktinės mokomąją kuopą šoferiu, tai turėtų būti maždaug

kaip būsimųjų vairuotojų mokytojas instruktorius.

1940 m. birželio 8 d., likus vos vienai savaitei iki okupacijos, gavo mėnesį atostogų ir išvyko į gimtąjį Baršėnų kaimą, o į Autorinktinę grįžo jau okupacijos sąlygomis liepos 9 dieną. Netrukus Lietuvos kariuomenė pervadinama Lietuvos liaudies kariuomene, o nuo rug-

KARINIO ŠOFERIO LIUDIJIMAS

Dalis *Auto Rinktinė*
 Laipsnis (c. t. ktg.) *liet. pusl. komd. įp. st.*
 Pavardė *Driskiaus*
 Vardas *Juozas*
 Gimimo metai *1915*
 Leista valdyti *Karininis*
auto vėžimuis

Galioja ligi 19 *40* m. *V.* mėn. *28* d.

Pulkininkas ltn.

Auto rinktinės *Dalies* vadas

Leitenantas

Bajadėjus

(parašas)

Nr. *701*

39 m. *gegužės* mėn. d.

Juozo Driskiaus vairuotojo pažymėjimas. LCVA, f. 532, ap. 1, b. 175, l. 257

pjūčio 30 d. Lietuvos kariuomenės nebelieka ji reorganizuojama ir tapo SSRS Raudonosios armijos 29-uoju šaulių teritoriniu korpusu (ŠTK). Iš kariuomenės buvo atleisti rusams nepatikimi kariai ir karininkai, dalis jų represuota. Jų vietas užėmė atvykėliai iš Rusijos ir Azijos. Nuo rugsėjo vidurio panaikinti lietuviški kariniai ženklai, vietoj jų pradėtos naudoti rusiškos petlicos, įvedama politrukų pareigybė, panaikinta lietuviška raštvedyba, įvestos rusiškos komandos, o nuo 1941 m. vasario – nauja priesaika SSRS.

Į Lietuvą vis plūstant naujiems rusų kariniams daliniams, 1940 m. rugsėjo 8 d. Autorinktinė likviduojama, jos turimas patalpas Šančiuose užėmė rusų kariuomenė, o Autorinktinės likučiai perkelti į Zakretą (Vingio parką) Vilniuje ir įsikūrė buvusiuose lenkų kariuomenės ginklų sandėliuose.

J. Daunys ten atsirado 1940 m. rugsėjo 16 d., o nuo spalio 4 d.

iškomandiruojamas į 29-ojo ŠTK štabą, kuris buvo įsikūręs taip pat Vilniuje, Gedimino kalno papėdėje (po karo ten buvo Pionierių rūmai), ir lengvuju automobiliu vežiojo to štabo karininkus. Nuo 1940 m. spalio 19 d. J. Daunys paleidžiamas į atsargą, o 1940 m. spalio 27 d. Autorinktinė išformuota.

J. Daunys grįžo į Kauną ir, turėdamas šoferio kvalifikaciją, dirbo Kaune maršrutinio autobuso vairuotoju. Tačiau 1941 m. pradžioje sugrąžintas į kariuomenę, mat, Rusijai parūpo visos Europos „išvadavimas“ ir prie vakarinių SSRS sienų pradėjo plūsti tankai, lėktuvai, automobiliai, kuriems aptarnauti ėmė trūkti specialistų. Taip mano tėvas vėl atsidūrė kariuomenėje. Ir čia jam labai pasisekė.

Kažkada, dar tik pradėjęs tarnauti kariuomenėje Kaune, jis su draugu prisėdo ant suoliuko Laisvės alėjoje. Prie jų priėjo čigonė ir išbūrė, kad draugas gyvensiąs neilgai, o tėvas –

labai ilgai. Ir iš tikrųjų draugas netrukus mirė.

Taigi 1941 m. birželį J. Daunys buvo paskirtas į 184-ąją šaulių diviziją (ŠD), įsikūrusią miške prie Varėnos. Tai buvo išsigelbėjimas, nes netoli buvo siena su tuomete Vokietija, ir prasidėjus karui didžiąjai daliai lietuvių pasisekė ištrūkti ir grįžti į namus. O patekusieji į 179-ąją ŠD, įsikūrusią prie Pabradės, buvo varomi gilyn į Rusiją, dalis žuvo susišaudymuose su raudonarmiečiais, likusiųjų vėliau laukė Oriolo sniegynai.

Artilerijos poligoną, kareivių gyvenamąją zoną Varėnos miškuose prie Glūko ežero (tą vietą ir dabar senieji Varėnos gyventojai vadina „Lageriais“), caro valdžia įkūrė apie 1890 m., karinei amunicijai privežti netgi nutiesė geležinkelį Alytus – Varėna. Po Pirmojo pasaulinio karo šiuo poligonu iki 1931 m. naudojosi Lietuvos kariuomenė. Šio poligono vėl prireikė raudonarmiečiams,

1940 m. užplūdusiems Lietuvą. O 1941 m. gegužės 22 d. į ją atkraustė „lietuviškos“ 184-osios ŠD likučius (apie 6 tūkst. karių) ir laikė praktiškai arešto sąlygomis: su ginklais, bet be šovinių, iš visų pusių apstатыtus rusų daliniais. Nepatikimi lietuvių kariai buvo areštuojami, kiti po nakties dingdavo be žinios. Ore tvyrojo karo su Vokietija nuojauta, lietuviai jo netgi laukė. Tokia tad padėtis buvo karo išvakarėse.

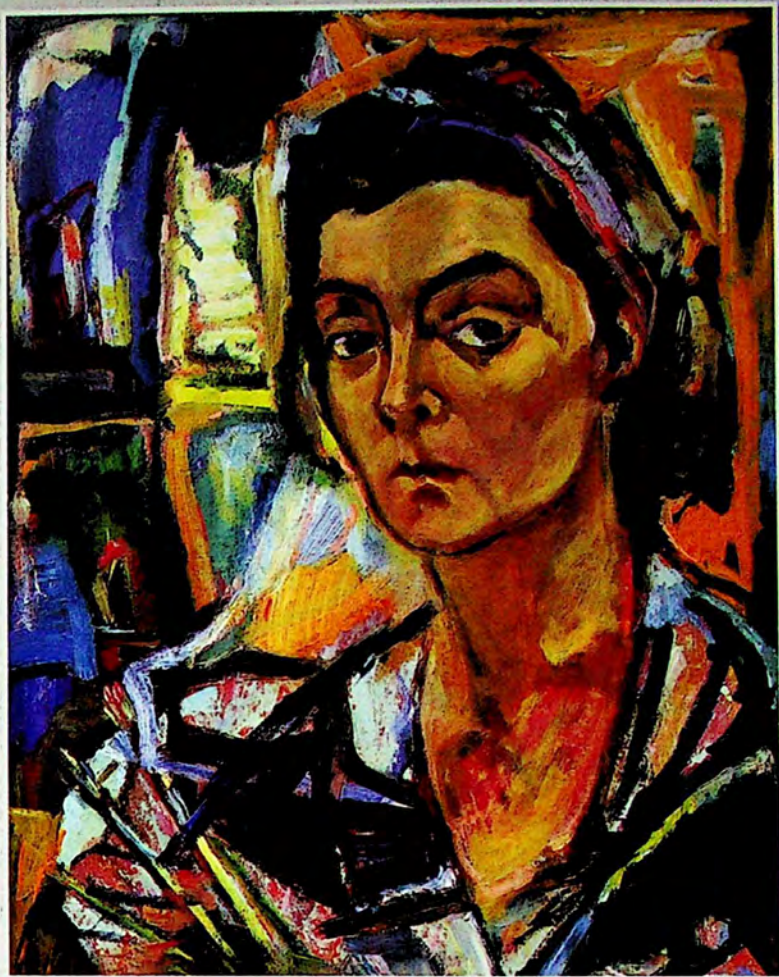
Tėvas pasakojo, kad 1941 m. ankstų birželio 22-osios rytą, jiems tebedmiegant palapinėse, kažkur aukštai pasigirdo kulkosvaidžio kalenimas ir žemyn nukrito kulku nukirstos medžio šakos. Lietuviai išsoko iš palapinių, bet priėjęs rusų politrukas paaiškino: „Eto svoji, maniovry, idite spatj.“ („Tai savi, manevrai, eikite miegoti.“).

Nespėjo kareiviai sugulti, kaip vėl kažkur aukštai „Trrrr...“, vėl šakos žemyn, ir vėl politrukas: „...svoji, maniovry...“. O paryčiais pasklido žinia – karas! Pasirodo, vokiečių naikintuvus paryčiui pašovė du rusų lėktuvus, todėl ir kaleno kažkur danguje.

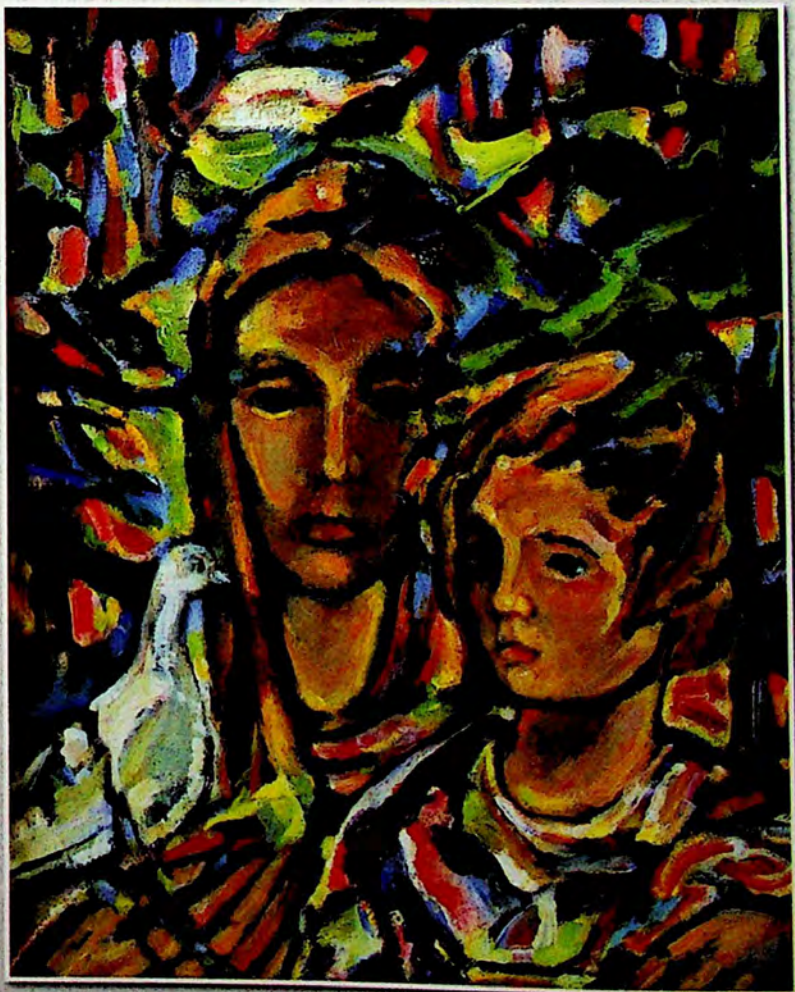
Toliau įvykiai klostėsi taip: birželio 23 d., anksti rytą, buvo duota komanda vykti link Vilniaus. J. Daunys vairavo sunkvežimį su rusų kariais. Apie 10 valandą netoli Valkininkų sunkvežimių koloną atakavo vokiečių lėktuvai. Kolona sustojo, visi pasislėpė miške, J. Daunys su draugais atsiskyrė nuo rusų ir patraukė tolyn į mišką. Gerokai nutolę sustojo pasikalbėti ir ... atskridusi mina užmušė kelis tėvo draugus, o jis liko gyvas. Matyt, rusai pamatė, kur lietuviai nubėgo, ir šovė iš mi-

nosvaidžio. Taip dar kartą pildėsi čigonės pranašystė.

Netrukus juos pasivijo priešakiniai vokiečių daliniai ir leido grįžti į Vilnių. Grįžęs į sostinę, J. Daunys dirbo gaisrinėje (turėjo ugniagesio kvalifikaciją). Sakė, kad buvo sudėtinga, nes visi gaisrininkai buvo lenkai, o jis vienas lietuvis, nemokėjęs nei lenkiškai, nei rusiškai. Gyventi karo metu Vilniuje buvo labai sunku, dažnai badavo. Po karo liko Vilniuje, vedė Aldoną Baltrūnaitę iš Panemunėlio, Rokiškio rajono. 1949 m. gimiau aš, irgi Juozas, o 1951 m. – sesuo Rima. Gyvenome Margytės (dabar Krivių) gatvėje, tėvas dirbo netoliese buvusiam DOSAAF automoto klube vairuotojų dėstytoju. Ir šįkart Kauno čigonės pranašystė sulaukti labai ilgo amžiaus nebeišsipildė: mirė 1978 m. eidamas 63-uosius.

Regina Matuzonytė Ingelevičienė
(1905–1980). *Autoportretas*,
1968–1979 m., drobė, aliejus, 51x40,5 cm.
Dailininkės šeimos nuosavybė, saugoma
Lietuvos dailės muziejuje

Regina Matuzonytė Ingelevičienė
(1905–1980). *Su vėjuku*, Drobė,
aliejus, 40,5x51 cm. Dailininkės šeimos
nuosavybė, saugoma Lietuvos dailės
muziejuje

K 008(474.5)
Pr-95

63